

Ekim 2025

SOSYAL POLİTİKA

ALANINDA ULUSLARARASI AKADEMİK ARAŞTIRMA VE ÇALIŞMALAR

EDITÖR

DOÇ. DR. YASİN AKYILDIZ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2025

ISBN • 978-625-5749-20-8

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

SOSYAL POLİTİKA

ALANINDA ULUSLARARASI AKADEMİK
ARAŞTIRMA VE ÇALIŞMALAR

EKİM 2025

EDİTÖR DOÇ. DR. YASİN AKYILDIZ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMASINDA GÜNDELİK GİDERLERİ,
KAPSAMI VE YARARLANMA KOŞULLARI

Özkan BİLGİLİ 1

BÖLÜM 2

ÇELTİK ÜRETİMİ SIRASINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İŞ SAĞLIĞI
VE GÜVENLİĞİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Ahmet Doğan ÇAKIR..... 23

Şenol YAVUZ 23

BÖLÜM 3

İSLAM'DA İSRAF OLGUSU VE YOKSULLUKLA İLİŞKİSİ47

Yasemin Kurtuluş Çakır 47

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE YAŞLANAN NÜFUS VE EMEKLİLİK SİSTEMİNİN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN BİR
ANALİZ69

Yücel UYANIK..... 69

BÖLÜM 5

SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMASINDA GÜNDELİK GİDERLERİNİN
FİNANSMANI VE ÖDENMESİ ESASLARI83

Özkan BİLGİLİ 83

SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMASINDA GÜNDELİK GİDERLERİ, KAPSAMI VE YARARLANMA KOŞULLARI

“ ”

Özkan BİLGİLİ¹

¹ Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü,
ozkan.bilgili@idu.edu.tr, ORCID:0000-0002-1700-1427

GİRİŞ

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında finansmanını sağladığı sağlık hizmetlerinin yanısıra bu sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderlerini de karşılamaktadır. SGK (Kurum) sadece finanse ettiği doğrudan sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderlerini değil, kısa ve uzun vadeli sigorta kolları kapsamındaki bazı kontrol muayeneleri sebebiyle yapılan sevklerle ilişkin gündelik giderlerini de ödemektedir.

Gündelik giderleri, yol ve refakatçi giderleri gibi sosyal güvenlik sistemi-miz içerisindeki “maktu ödemeler” grubu içerisinde yer almaktadır. Bir başka söyleyişle gündelik giderleri tamamlayıcı nitelikteki nakdi edimler arasında sayılmaktadır. Genel sağlık sigortalıları ile bakmakla yükümlü olduğu kimselerin (sağlık hak sahipleri) genel sağlık sigortası kapsamındaki hakları temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi sağlık hizmetleri, ikincisi de “diğer haklar”dır. Gündelik giderlerinin karşılanması hakkı “yol, yatak, refakat ve yemek giderleri” ile birlikte “diğer haklar” arasında sayılmıştır. Sosyal sigorta ve genel sağlık sigortası uygulamasında zorunluluk ilkesinin bir sonucu olarak gündelik hakkından vazgeçilemeyecek, eksiltilemeyecek, ortadan kaldırılamayacak ve başkasına devredilemeyecektir.

Gündelik giderlerinin karşılanması hakkından, 5510 sayılı Kanuna göre genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler yararlandırılacaktır. Genel sağlık sigortalısı sayılmayanlar açısından gündelik giderlerinin karşılanması şeklinde bir hak sözkonusu değildir. Öte yandan, genel sağlık sigortalısı sayılmakla birlikte gündelik hakkı açısından istisna edilenler, 5510 sayılı Kanunda bir koşul olarak arandığı durumlarda bekleme süresi ile prim borcunun bulunmaması şartlarını taşımayanlar bu haktan yararlanamayacaktır.

Çalışmamızda, gündelik giderlerinin sosyal sigorta ve genel sağlık sigortası ile kişiler yönünden kapsamı üzerinde durulmuş ve kapsamdaki kişilerin yararlanma koşulları açıklanmaya çalışılmıştır.

I-GÜNDELİK, GÜNDELİK GİDERLERİ VE GÜNDELİK HAKKI KAVRAMLARI

Türk Dil Kurumu sözlüğünde gündelik, “gün hesabıyla veya her gün ödenen para, yevmiye”, yolluk “yol masrafı olarak ödenen para, harcırah” şeklinde tanımlanmaktadır. 6245 sayılı Harcırah Kanununa göre ise harcırah, “Bu Kanuna göre ödenmesi gereken yol masrafı, gündelik, aile masrafı ve yer değiştirme masrafından birini, birkaçını veya tamamını” ifade etmektedir (6245/3).

Kapsamdaki genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler yönünden bir hak olan gündelik kavramı, sağlık hizmetlerine erişim

açısından katlanılması zorunlu günlük giderlerin/ek giderlerin SGK tarafından asgari düzeyde karşılanmasını ifade etmektedir. Yerleşim yeri dışına sevk edilen kişiler, günlük yaşamlarını sürdürebilmek için ilave harcamalar yapacaktır. Bu durumda Kurum sözkonusu kişilere gündelik adı altında bir ödeme yapmaktadır (Sözer, 2020, 299). Ancak, kapsamdaki kişilerin yerleşim yerinde bulunan sağlık hizmet sunucularına doğrudan başvurmaları halinde değil, yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucularına sevk ile başvurmaları durumunda yaptıkları günlük masrafları yahut günlük masraflarının bir kısmı gündelik kavramına dahildir.

Kapsamdaki genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin muayene ve tedavi edildikleri yerleşim yeri dışına yapılan sevklerinde gündelik giderlerinin karşılanması hakkı doğmaktadır. Yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucularına yapılan sevkler nedeniyle, genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin gidişlerinde ve dönüşlerinde, yolda geçirdikleri günler ve gönderildikleri yerlerde sağlık hizmet sunucusuna yatırılınca kadar geçecek günler için gündelik giderleri ödenerek zaruri masraflarının bir kısmının karşılanması amaçlanmaktadır. Aynı şekilde, yerleşim yeri dışına yapılan sevklerde, ayakta muayene ve tedavi edildikleri günler için geceyi geçirmek zorunda olan kapsamdaki kişilerin de gündelik giderleri ödenmektedir.

5510 sayılı Kanun uyarınca genel sağlık sigortası kapsamında “sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı” birincil hak olarak öngörülürken, sağlık hizmet hakkının adeta tamamlayıcısı durumundaki “yol, yatak, refakat,yemek ve gündelik giderlerinden yararlanma hakkı” ise ikincil nitelikte görülmektedir. Öyle ki, “yol, yatak, refakat, yemek ve gündelik giderlerinden yararlanma hakkı” 5510 sayılı Kanun uygulamasında “diğer haklar” olarak tasnif edilmiştir. Sosyal güvenlik mevzuatında “diğer haklar” olarak bir ayrıma gidilmiş olması sebebiyle, yol, yatak, refakat, yemek ve gündelik giderlerinin karşılanması hakkının ikincil nitelikte görülmesine ilişkin bir ipucu sunduğu düşünülmektedir. Genel sağlık sigortalılarının ve sağlık hak sahiplerinin “diğer haklarının” bir kısmının Kurumca karşılanıyor olması bu hakların “ikincil görülmesi” yaklaşımını değiştirmemektedir.

506 sayılı Kanunun mülga 102.maddesi uygulamasında da benzer haklara yer verilmiştir. 506 sayılı Kanun kapsamındaki sigortalılar yönünden gündelik, yatak, refakat ve yemek giderlerinden yararlanma hakkı, “zaruri masraf karşılıkları” olarak adlandırılmıştır. Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), 506 sayılı Kanun kapsamındaki sigortalıların hastalıkları nedeniyle bulundukları yerin dışında başka bir yere muayene ve tedavi için gönderildiklerinde, yol giderleri dışında, içinde gündelik giderleri de olmak üzere “zaruri masraf karşılıklarını” ödemiştir.

Gündelik giderleri ve gündelik giderlerinin de dahil olduğu “**diğer haklar**” kavramı 5510 sayılı Kanunda tanımlanmamış olmakla birlikte, “...**diğer**

haklar, ... diğer haklardan yararlanmak/yararlandırılır, ... diğer hakların finansmanını sağlamak...” gibi ifadelerle yer verilmiştir (5510/61-2; 62; 67/1; 67/3; 73/11; 74/1; geçici 12/10 ve geçici 73/3). Ancak, Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin (SHFKY) 3.maddesi birinci fıkrasının (b) bendinde kısaca diğer haklar kavramına değinilmiştir. Söz konusu Yönetmelik maddesinde, 5510 sayılı Kanunun 65. maddesi gereği ödenecek yol, yatak, refakat, yemek ve gündelik giderlerinin “**diğer haklar**” kavramının içeriğini oluşturduğu belirtilmiştir. Ayrıca, “*Kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri ile yol gideri, refakatçi ve **gündelik haklarından***” ve “*...**gündelik haklarından yararlanmaktan***” söz edilmiştir (GSSTY/5-2,3).

Sağlık hizmetleri gibi gerektiğinde gündelik giderlerini karşılamak da Kurum için bir yükümlülüktür. 5510 sayılı Kanunun 62.maddesi birinci fıkrasına göre; 5510 sayılı Kanun gereğince genel sağlık sigortasından sağlanacak sağlık hizmetlerinden ve *diğer haklardan yararlanmak*, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bir hak, Kurum için ise sağlık hizmeti ve *diğer hakların finansmanını sağlamak* bir yükümlülüktür. Sağlık hizmetlerinden ve *diğer haklardan* genel sağlık sigortalısı ile bakmakla yükümlü olduğu kişiler yararlandırılır. Bu Kanun kapsamındaki kişilere sağlanacak sağlık hizmetleri ve *diğer haklar* ile kişilerden alınan primlerin tutarı arasında ilişki kurulamaz (5510/62-1; GSSUY/5; GSSTY/5-3).

5510 sayılı Kanuna göre genel sağlık sigortalısı sayılanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kimselerin sağlık hizmetleri Kurum tarafından karşılanmaktadır. Sadece Kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri değil sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderleri dahil diğer haklar da Kurum tarafından sağlanmaktadır. Kurumun karşıladığı gündelik giderleri tamamlayıcı nitelikteki nakdi edimlerden sayılmaktadır (Sözer, 2020, 297). Gündelik giderleri, yol ve refakatçi giderleri gibi sosyal güvenlik sistemimiz içindeki “maktu ödemeler” grubu içinde yer almaktadır (Alper, 2020, 385).

Gündelik giderlerinin karşılanması hakkı açısından Kurum, kapsamdaki kişilerden alınan primlerin tutarına göre herhangi bir farklılaştırma yapamaz. Kurum, 5510 sayılı Kanunda yer verilen sınırlandırmalar haricinde, gündelik giderlerini karşıladığı kişiler arasında bir ayrıma gidemeyeceği gibi gündelik giderlerinin ödenmesi sırasında daha yüksek prim matrahı beyan eden/prim ödeyenler ile daha düşük bildirimde bulunanlar arasında bir öncelik yahut sonralık sırası da tayin edemez.

II-NİTELİĞİ YÖNÜNDEN GÜNDELİK GİDERLERİNİN KAPSAMI

II.1-Genel Sağlık Sigortası Yönünden

5510 sayılı Kanunun 65.maddesi uyarınca, “*Hekimin veya dış hekiminin muayene veya tedavi sonrası tıbben göreceği lüzum üzerine genel sağlık sigorta-*

*lısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlık hizmetinden yararlanmaları için muayene ve tedavi edildikleri yerleşim yeri dışına yapılan sevkinde, ayakta tedavilerde kendisinin ve bir kişi ile sınırlı olmak üzere refakatçisinin (...) **gündelikleri**; yatarak tedavilerde ise gidiş ve dönüş tarihleri için **gündelikleri** (...) Kurumca karşılanır” (5510/65.1). Anlaşılabacağı üzere, genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin Kurumca finanse edilen sağlık hizmetinden yararlanmaları için yerleşim yeri dışına yapılan sevklerinde gündelik giderleri Kurum tarafından ödenmektedir.*

Anlaşılabacağı üzere, ayakta tedavilerde kişinin kendisi ile birlikte bir kişi ile sınırlı olmak üzere varsa refakatçisinin gündelik giderleri Kurum tarafından karşılanırken, yatarak tedavide sadece kişinin kendisi için gündelik giderlerini Kurum karşılamaktadır. Yatarak tedavide gündelik gideri sadece gidiş ve dönüş tarihleri için ödenmektedir. Ayaktan müracaatlarda da gidiş-dönüş için gündelik giderleri karşılanabilmektedir. Şöyleki, sevk edilen sağlık hizmeti sunucularına ayaktan müracaatlarda, ilgili branş uzman hekiminin bulunmaması nedeniyle sağlık hizmeti verilemediğinin sağlık hizmeti sunucusu başhekimliğince onaylanarak belgelenmesi halinde gidiş-dönüş için gündelik giderleri Kurumca karşılanır (SUT/2.6.9- 4). Ödeme yapılırken, ayakta tedavi görenler ile yatarak tedavi görenler arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir.

Gündelik giderlerinin Kurumca karşılanması mutlak olarak bir sevk işlemi yapılmış olmasına bağlıdır. Sevk işleminin ise yerleşim yeri dışına yapılması gerekmektedir. Genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin Kurumca finanse edilen sağlık hizmetinden yararlanmaları için, tıbbi veya zorunlu nedenlerle yerleşim yeri dışına yapılan sevklerine ilişkin gündelik giderinin Kurum tarafından ödenebilmesi için Kurumca belirlenen diğer koşulların yanısıra, istisnai durumlar hariç sevk tarihi itibarıyla beş (5) iş günü içinde sevk edilen sağlık hizmeti sunucusuna müracaat edilmiş olunması gerekmektedir. Aksi halde gündelik giderleri karşılanmaz.

II.2-Sosyal Sigorta Yönünden

Kurum, finansmanını kendisinin karşıladığı sağlık hizmetleri dışında da genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin gündelik giderlerini karşılamaktadır. Şöyle ki, sosyal sigorta uygulamalarının bir parçası olarak yapılması gereken tespit, kontrol ve muayeneler için de gündelik giderlerini ödemektedir. “Sürekli iş göremezlik veya malûllük durumlarının tespiti, kontrolü veya periyodik sağlık muayenesi amacıyla yapılan **sağlık hizmeti giderleri ile gündelik (...) giderleri de bu madde hükümlerine göre ödenir**” (5510/65-4). Kurum, sürekli iş göremezlik veya malullük durumlarının tespiti ve/veya kontrolü ile 5510 sayılı Kanunun 94.maddesi uyarınca gerekli görülen *kontrol muayeneleri için kişilerin yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmeti sunucularına yapılan sevklerine ilişkin gündelik giderlerini de karşılamaktadır* (GS-

SUY/16-10). Sosyal sigorta yardımlarının sağlanmasına ilişkin işlemler için yapılan sevkler nedeniyle gündelik giderlerinin karşılanması ile doğrudan sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için yapılan sevkler sebebiyle gündelik giderlerinin ödenmesinde aynı usul ve esaslar uygulanmaktadır.

Sürekli iş göremezlik veya malullük durumlarının tespiti ve/veya kontrolü ile 5510 sayılı Kanunun 94.maddesi uyarınca gerekli görülen kontrol muayeneleri için kişilerin yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmeti sunucularına yapılan sevklerine ilişkin gündelik giderlerinin karşılanmasında ise yukarıda sözü edilen beş (5) günlük müracaat süresi kısıtlaması uygulanmamaktadır (GSSUY/16-10). Dolayısıyla bu sürenin dışında yapılan başvurulara ilişkin de gündelik giderleri karşılanır. Ancak, belirtilen sebeplerle Kurumca yapılan sevklerde sevkin kişilere tebliğ edildiği gün dahil 10 işgünü içinde sağlık hizmeti sunucularına müracaat edilmiş olması gerekmektedir (SUT/2.6.1.A-3).

Sözü edilen durumların tespiti genel olarak sosyal sigorta yardımlarının yapıp yapılmamasının kontrolüne ilişkin işlemlerdir. Sürekli iş göremezlik halinin tespiti 4/a ve 4/b kapsamında sigortalı sayılanlar için geçerliken, malullük durumlarının tespiti 4/a, 4/b ve 4/c statüsündeki tüm sosyal sigortalılar için geçerlidir. Kurum, yürütülen soruşturma kapsamıyla sınırlı olmak üzere, sağlık hizmeti alan genel sağlık sigortalısından veya bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerden, sağlık hizmetinin gerçekten alınıp alınmadığını; sigortalının, isteğe bağlı sigortalının veya bunların hak sahiplerinin malullük, iş göremezlik raporlarında belirtilen rahatsızlıklarının mevcut olup olmadığını; tespit amacıyla kontrol muayenesi ve tetkik yaptırılmasını talep edebilir (5510/94-1).

Benzer biçimde Kurum, 5510 sayılı Kanunun 94.maddesi gereğince yapılan kontrol muayenelerini yürütülen soruşturma kapsamıyla sınırlı olarak yapabileceği gibi genel olarak da yapabilir. Malullük, vazife malullüğü aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar, malullük durumlarında artma veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç olduğunu ileri sürerek aylık ve gelirlerinde değişiklik yapılmasını isteyebilecekleri gibi; Kurum da harp malullüğü, vazife malullüğü, malullük aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar ile aylık veya gelir bağlanan ve çalışma gücünün en az %60'ını yitiren malûl çocukların kontrol muayenesine tâbi tutulmasını talep edebilir (5510/94-2).

III- KİŞİLER YÖNÜNDEN GÜNDELİK GİDERLERİNİN KAPSAMI

Genel sağlık sigortalısı sayılanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kimseler, Kanunda aranan koşullarla Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden ve gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabilmektedir. 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununa tabi sigortalılar ile bunların 5510 sayılı Kanunun 3. maddesinin birinci fıkrasının (10) numaralı bendinde belirtilen şartları taşımaları halinde bakmakla yükümlü olduğu ki-

şiler, genel sağlık sigortası hükümlerine göre sağlanan sağlık hizmetlerinden ve **gündelik giderleri dahil diğer haklardan** yararlandırılmaktadır (5510/Geçici madde 12-10; GSSTY/Geçici madde 1-4).

Bazı genel sağlık sigortalılarının ise hiçbir durumda gündelik giderlerinin karşılanması hakkı bulunmamaktadır. 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkralarında sayılan kişiler gündelik giderlerinin karşılanması hakkından yararlanamaz (5510/65-1; Alper, 2020, 385). Yani belirtilen genel sağlık sigortalıları 30 gün bekleme süresini tamamlamış olmak ve prim borcu bulunmamak şartlarını taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın gündelik giderlerinin karşılanması hakkından faydalanamazlar (Güzel, vd; 2024; 869).

Askerlik hizmetlerini er ve erbaş olarak yapmakta olanlar askere sevk tarihi ile terhis tarihi arasında, **yedek subay öğrencileri ve adayları** askere sevk tarihi ile yedek subay nasıp tarihi arasında, **yedek astsubay öğrencileri ve adayları** askere sevk tarihi ile yedek astsubay nasıp tarihi arasında, genel sağlık sigortalısı olmayan **yedek personelden seferberlik tatbikatları veya eğitimleri maksadıyla silah altına alınanlar** tatbikat ve eğitim sevk tarihi ile terhis tarihi arasında, **askeri öğrenci adayları ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi öğrenci adayları** ise intibak eğitimine başladıkları tarih ile yemin ettikleri tarih arasında, **devre kaybeden askerî öğrenciler ve Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi öğrencileri** devre kaybettikleri sürelerde **primleri ilgili kamu idaresi tarafından karşılanan kişiler olarak**, 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin onikinci fıkrası uyarınca genel sağlık sigortalısı sayılanlardır. Sözü edilen kişiler genel sağlık sigortalısı sayılmakla birlikte gündelik giderleri Kurum tarafından karşılanmamaktadır.

Uluslararası Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmaları kapsamında **Türkiye’de eğitim ve öğretim gören yabancı uyruklu misafir askeri personel ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinden**, söz konusu anlaşmada sağlık hizmeti giderleri kabul eden devlet tarafından karşılanacağı hüküm altına alınanlar, 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin onüçüncü fıkrası uyarınca genel sağlık sigortalısı sayılmıştır. Ancak bu kişilerin gündelik giderleri Kurum tarafından karşılanmamaktadır.

Uluslararası Eğitim İşbirliği Anlaşmaları kapsamında Türkiye’de Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığında **eğitim ve öğretim gören yabancı uyruklu misafir personel ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinden**, söz konusu anlaşmada sağlık hizmeti giderleri kabul eden devlet tarafından karşılanacağı hüküm altına alınanlar, 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin ondördüncü fıkrası uyarınca genel sağlık sigortalısı sayılmış olmakla birlikte, bu kişilerin de gündelik giderleri Kurum tarafından karşılanmamaktadır.

IV-GÜNDELİK HAKKINDAN YARARLANMA KOŞULLARI

IV.1-Otuz Günlük Bekleme Süresinin Tamamlanmış Olması Koşulu

Kapsamdaki genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin gündelik giderlerinin karşılanması hakkından yararlanabilmesi için kural olarak en az 30 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının bulunması gerekmektedir. Otuz günlük genel sağlık sigortası prim ödeme süresinin hesabında, genel sağlık sigortalısının tescil tarihinden itibaren otuz gün dolmadan prim tutarını ödemiş olması, otuz günlük sürenin dolduğu şeklinde uygulanamaz (GSSTY/16-4). Kapsamdaki genel sağlık sigortalılarının her durumda 30 gün bekleme süresini doldurmaları gerekmektedir.

Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlık hizmetlerinden ve **gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabilmeleri için**; 5510 sayılı Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (c) ve (f) bentleri ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları **hariç** genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihten önceki son bir yıl içinde toplam 30 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının olması şarttır (5510/67-1.a). Bu koşul açısından primlerin Kuruma fiilen ödenmiş olması aranmamakta, primler ödenmemiş olmasa bile 30 gün sayısının varlığı yeterli görülmektedir(Güzel, vd; 2024; 873).

5510 sayılı Kanunun ek 13. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilenler için 30 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısı şartı 120 gün olarak uygulanır (5510/Ek 13-4; GSSTY/16-15). Burada sözü edilenler ise 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanununun 16.maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendinde belirtilenlerden aynı Kanunun 13.maddesi kapsamında olanlar ile bunların ana, baba, eş ve çocuklarıdır. Yani, ikamet şartı aranmaksızın, taleplerine bağlı olarak ve talep tarihini takip eden günden itibaren 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında (**varsıl statüde**) genel sağlık sigortalısı sayılan ve istisnai olarak çalışma izni verilen İçişleri Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı tarafından **Türk soylu yabancı** olduğu bildirilenlerden çalışma izni muafiyeti kapsamında olanlar ile bunların ana, baba, eş ve çocukları için bekleme süresi 30 gün değil 120 gün olarak uygulanacaktır.

IV.1.1- Otuz Günlük Bekleme Süresi Koşulu Aranmaksızın Yararlanma Hakkı Olanlar

Genel sağlık sigortalısı sayılanlardan bazı kimseler için gündelik giderlerinin karşılanması hakkından yararlanmada 30 günlük bekleme süresi şartı aranmamaktadır. Sözü edilen kimseler, 5510 sayılı Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (c) ve (f) bentleri uyarınca genel sağlık sigortalısı sayılan kişilerdir (5510/67-1.a).

Bunlardan, 5510 sayılı Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (f) bendinde yer verilenler, 5510 sayılı Kanun veya bu Kanundan önce yürürlükte bulunan sosyal güvenlik kanunlarına (506, 1479, 5434, 2925, 2926) göre gelir veya aylık alan kişilerdir. Burada sözü edilen gelir, sürekli iş göremezlik geliri veya ölüm geliridir. Aylık ise, yaşlılık aylığı, ölüm aylığı ve malüllük aylığıdır. Dolayısıyla Kurumdan aylık yada gelir alanlar, 30 günlük bekleme süresi koşulu aranmaksızın yerleşim yeri dışına sevklerde gündelik giderlerinden yararlanabilir.

5510 sayılı Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde yer verilenler ise daha çok adlarına kendilerince değil ancak ilgili kamu kurumları/Hazine tarafından SGK'ye genel sağlık sigortası primleri ödenen ve sosyal yardım ve hizmetlerden yararlandırılan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yer verilen genel sağlık sigortalıları da 30 günlük bekleme süresi koşulu aranmaksızın yerleşim yeri dışına sevklerde gündelik giderlerinden yararlanabilecektir:

1) Yoksul statüde Türk vatandaşı olup genel sağlık sigortalısı sayılanlar. Yani, harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlar ile gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar,

2) Uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler,

3) 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler (yaşlı aylığı, engelli aylığı),

4) 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre şeref aylığı alan kişiler,

5) 3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

6) 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

7) 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişiler ile ana ve babası olmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar,

8) Harp malüllüğü aylığı alanlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aylık alanlar,

9) 442 sayılı Köy Kanununun mülga ek 16.maddesine göre aylık alan kişiler,

10) 5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Ünvanı Verilmesi Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler.

Yukarıda yer verildiği üzere, 5510 sayılı Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (8) numaralı alt bendine göre, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aylık alan kişiler de 30 gün bekleme süresi ve prim borcu bulunmaması koşulları aranmaksızın **gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabilmektedir**. Genel sağlık sigortalısı ile bakmakla yükümlü olduğu kişilerden, 3713 sayılı Kanunun 21.maddesinde sayılan olaylara maruz kalmaları nedeniyle **yaralananlar**, tedavileri sonuçlanıncaya veya maluliyetleri kesinleşinceye kadar geçen süre içerisinde verilen sağlık hizmetleri ve **gündelik giderleri dahil diğer haklardan** 3713 sayılı Kanuna göre aylık bağlanmış olanlar gibi yararlandırılırlar (5510/73-11). 3713 sayılı Kanunun 21.maddesinde sayılan olaylara maruz kalmaları nedeniyle yaralananlar da, aylık bağlanmamış olmasına rağmen aylık bağlanmış gibi, tedavileri sonuçlanıncaya veya maluliyetleri kesinleşinceye kadar geçen süre içerisinde gündelik giderleri dahil diğer haklardan 30 gün bekleme süresi aranmaksızın yararlanabilecektir.

5510 sayılı Kanunun 4.maddesi birinci fıkrasının (c) bendi kapsamında sigortalı sayılanlardan, ilgili kanunları gereğince kullandıkları aylıksız izin sürelerinin bitiminden sonra göreve başlayanlar ile göreve başlaması için tanınan süreler bir yıl ve daha az süreyle aylıksız izne ayrılanların aylıksız izin sürelerinde 30 günlük prim gün sayısı şartı aranmaz (5510/45-4; GSSTY/16-5). Dolayısıyla 4/c statüsünde sigortalı sayılanların aylıksız izin sürelerinde 30 günlük bekleme süresi aranmadan, Kurum tarafından karşılanan sağlık hizmetleri ile gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanmaları mümkündür.

IV.1.2- Otuz Günlük Bekleme Süresinin Hesaplanması

Kapsamdaki genel sağlık sigortalılarından kendisi yahut ilgili kişi ve kurumlar tarafından primleri ödenenler açısından aylık genel sağlık sigortası prim gün sayısı kural olarak 30 gün olmak zorundadır. Gündelik giderlerinin ödenebilmesi için aranan 30 günlük bekleme süresi ise kapsamdaki genel sağlık sigortalısının sağlık hizmet sunucusuna başvurduğu tarihten önceki bir yılda 30 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının bulunmasıyla ilgilidir. Bekleme süresi açısından kapsamdaki kişinin her ay için 30 gün genel sağlık prim gün sayısı bildirilmiş olması değil, geriye doğru bir yıl içinde toplam olarak en az 30 genel sağlık sigortası prim gün sayısının bulunmasıdır. Otuz gün üzerinden GSS priminin daha en başında ödenmesi de sonucu etkilememektedir. GSS primi ödenmiş olsa bile genel sağlık sigortalısının otuz gün bekleme zorunluluğu bulunmaktadır (Bostancı, 2008, 145-173).

Kurum hem genel sağlık sigortalısının hem de sağlık hak sahiplerinin; eşinin, 18 yaşını doldurmuş çocuklarının, ana ve babasının sağlık hizmetlerinden ve gündelik giderlerinin karşılanması dahil diğer haklardan yararlanma hakkının devam edip etmediğini öncelikle elektronik ortamda periyodik olarak kontrol eder. Bunun mümkün olmaması hâlinde gerekli belgeleri kişilerden isteyerek kontrolü yapar (GSSTY/7-4). Eğer 30 genel sağlık sigortası gün sayısı bulunmaz ise başvuru kamuya ya da özel sağlık hizmet sunucusu, Kurum tarafından geliştirilen elektronik sistemi kullanarak yaptığı muhtahaklık sorgulaması sonucuna göre, yeterli gün sayısı bulunmaması sebebiyle başvuruyu kabul edip sağlık hizmeti vermeyecektir. Şüphesiz gündelik giderlerinin Kurum tarafından karşılanması da sözkonusu olmayacaktır. Kişinin sosyal sigortalı olarak ya da sadece genel sağlık sigortalı olarak tescil edilmiş olması sağlık hizmetlerinden yararlanması için yeterli değildir. Otuz genel sağlık sigortası prim gün sayısının bulunmasından anlaşılması gereken, belirtilen sürenin beklenerek geçirilmiş olmasıdır (Bilgili, 2008, 439-441).

Burada sözü edilen 30 günlük bekleme süresinin fiili olarak daha uzun bir süreye tekabül etmesi de mümkündür. Özel sektörde 4/a statüsünde sosyal sigortalı olarak çalışmaya başlayan bir kişinin kazanç ve hizmet bildirimlerinin, takip eden ayın 26.günü saat 23.59'a kadar muhtasar ve prim hizmet beyannamesi ile elektronik ortamda ilgili vergi dairesine yapılması zorunludur. İşveren, kazanç ve hizmet bildirimini takip eden ayın tam da 26.günü yaparsa, 4/a statüsündeki sigortalının bekleme süresi fiilen otuz günden daha uzun bir süre olacaktır. Örneğin; 01/07/2024 günü işe başlayan 4/a statüsündeki sigortalının çalıştığı işyeri için düzenlenen muhtasar ve prim hizmet beyannamesi 26/08/2024 tarihinde e-beyanname sistemi üzerinden gönderilmiş ise kişinin müstehaklık durumu Kurum MEDULA sisteminde bu tarihten itibaren görülebileceği için, sigortalı fiilen (30+26) 56 gün beklemiş olacaktır. Gerçekte 2024/Temmuz ayı sonu itibarıyla otuz günlük bekleme süresi dolmuş olmakla birlikte, belirtilen teknik zorluk nedeniyle başvurduğu herhangi bir sağlık hizmet sunucusundan müstehaklık onayı alamayacaktır.

İlgili ay muhtasar ve prim hizmet beyannamesinin, elektronik ortamda gönderilmesi gereken sürenin son günü olan takip eden ayın 26.gününde gönderilmesi halinde, esasen 30 günlük bekleme süresinin doldurulduğunun e-sigorta sistemi ve dolayısıyla medula sistemi tarafından görülebilemesi için, muhtasar ve prim hizmet beyannamesinin gönderilmesini beklemeden, 30.günün sonunda sigortalı hesap fişi denilen ve işverenin o sigortalının işyerinde 30 gün çalıştığını taahhüt ettiği belgenin elektronik ortamda e-sigorta sistemi üzerinden gönderilmesiyle sorun aşılabilecektir. 2008/Ekim ayı başından önce yani 506 sayılı Kanun uygulamasında sosyal sigorta işlemlerinde, örneğin malüllük aylığı, yaşlılık aylığı ve ölüm aylığı bağlanması sırasında kullanılan sigortalı hesap fişi artık bu amaçlarla kullanılmamakta, sigortalı ve hak sahiplerinden istenmemektedir (SGK, 2010). Ancak, genel sağlık si-

gortası işlemlerinde kullanımına ilişkin engel bir durum bulunmamaktadır. Sigortalıların Kurum sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için gerekli olan prim ödeme gün sayısını içinde bulunulan ay içerisindeki günlerle tamamlayacak olmaları durumunda, sağlık provizyon tarihinde Kuruma henüz bildirilmeyen günlerin kısa vadeli sigorta kolları ve genel sağlık sigortası uygulamalarına esas prim ödeme gün sayılarının/kazançlarının “sigortalı hesap fişi” ile elektronik ortamda Kuruma gönderilmesi halinde işlem yapılması mümkün bulunmaktadır (SGK, 2017).

IV.1.3- Bekleme Süresinin Hesabında Dikkate Alınmayan Süreler

Bazı genel sağlık sigortalılarının ise fiilen iş görmedikleri/çalışmadıkları sürelerin 30 günün hesabında dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanlardan, Kanunun 4.maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (1) ve (3) numaralı alt bentlerinde belirtilenlerden sigortalılıkları sona ermeyenler hariç olmak üzere herhangi bir sebeple silah altına alınan sigortalının askerlikte geçen hizmet süresi; hükümlülükle sonuçlanmayan tutuklulukta geçen süre; iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortalarından geçici iş göremezlik ödeneği alan sigortalının iş görmediği süre ve sigortalının greve iştirak etmesi veya işverenin lokavt yapması hâllerinde geçen süre, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihten önceki son bir yıl içinde toplam otuz günün hesabında dikkate alınmaz (5510/67-2; GSSTY/16-7).Sözü edilen bu durumlar yok sayılmakta ve aradaki zaman boşluğu daha önceden alınacak süreyle doldurulmaktadır (Sözer, 2020, 350).

5510 sayılı Kanunun 4.maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (1) numaralı alt bendinde belirtilenler, ticarî kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usûlde gelir vergisi mükellefi olanlardır. Aynı Kanunun 4.maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinin (3) numaralı alt bendinde belirtilenler ise anonim şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan ortakları, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandite ortakları, diğer şirket ve donatma iştiraklerinin ise tüm ortaklarıdır. Sözü edilen kişilerin askerlikte geçen hizmet süreleri, hükümlülükle sonuçlanmayan tutuklulukta geçen süreleri, geçici iş göremezlik ödeneği verilen iş görmedikleri süreleri 4/b statüsündeki sigortalılık niteliklerini sona erdirmemektedir. Dolayısıyla belirtilen 4/b kapsamındaki sigortalılar açısından, belirtilen süreler sağlık hizmeti sunucusuna başvurdukları tarihten önceki son bir yıl içinde toplam otuz günün hesabında dikkate alınır.

IV.2-Genel Sağlık Sigortası Prim Borcunun Bulunmaması Koşulu

IV.2.1-Prim ve Prime İlişkin Borcun Bulunmaması

Bazı genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlık hizmetlerinden ve **gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabil-**

meleri için, bekleme süresini tamamlanmış olmaları koşuluyla birlikte prim borçlarının da bulunmaması gerekmektedir. Kapsamdaki kişilerin bir kısmı için 60 günden fazla prim borcunun bulunmaması koşulu aranırken, bazılarının hiç prim borcunun bulunmaması gerekmektedir. Belirtelim ki, aynı zamanda sosyal sigortalı sayılanlar yönünden sadece genel sağlık sigortası prim borcu değil, sosyal sigorta prim borçlarının da bulunmaması gerekmektedir. Dahası, prime ilişkin gecikme cezası ve gecikme zammı borçları da olmamalıdır.

5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin (2) numaralı alt bendi (*4/b kapsamında sigortalı sayılanlar*) ile (g) bendine tabi olan (*varsıl statüde Türk vatandaşları*) genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 30 gün bekleme süresi şartıyla birlikte, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihte 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 48.maddesine göre tecil ve taksitlendirilerek tecil ve taksitlendirmeleri devam edenler hariç **60 günden fazla prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması** şartı aranmaktadır (5510/67-1.b).

5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine (*isteğe bağlı sigortalı kişiler*) ve (d) bendine (*talepte bulunmaları halinde, müteakibiyet esası da dikkate alınmak şartıyla, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişiler*) tabi olan genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 30 gün bekleme şartıyla birlikte, sağlık hizmeti sunucusuna başvurduğu tarihte **prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması** gerekmektedir (5510/67-1.c). 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin yedinci fıkrasına göre (*talepte bulunmaları halinde ülkemizde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler*) genel sağlık sigortalısı sayılanların, 30 günlük bekleme süresi ve hiç prim borcunun bulunmaması şartlarıyla birlikte, bir eğitim öğretim yılına ilişkin genel sağlık sigortası primlerinin tamamını tescil tarihinden itibaren bir ay içinde ödemeleri zorunludur (5510/67-1.d).

Diğer taraftan, 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi (*isteğe bağlı sigortalı*) kapsamında genel sağlık sigortalısı olanların aynı ay içinde zorunlu sigorta kapsamında prim ödeme gün sayısı bulunması durumunda, ayın kalan günleri için isteğe bağlı sigorta gün sayısı kadar genel sağlık sigortası primi ödemeleri hâlinde sağlık hizmetlerinden ve **gündelik giderleri dahil diğer haklarından** yararlandırılır (GSSTY/16-6).

Sağlık hizmeti sunucusuna başvurulduğu tarihte; kısa ve uzun vadeli sigorta primleri dâhil genel sağlık sigortası prim borcunun olup olmadığının belirlenmesinde ödeme vadesi dolmamış prim borçları dikkate alınmaz. Prim borcu ile gecikme cezası, gecikme zammı ve faiz borcu bulunması nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlandırılmayanlar, söz konusu borcu sağlık hizmeti sunucusuna başvuru tarihinden sonraki bir tarihte ödemiş olsa dahi,

borcun yatırıldığı tarihe kadar yapılan sağlık hizmeti giderleri ve gündelik giderleri dahil diğer haklar Kurumca ödenmez (GSSTY/16-11).

Genel sağlık sigortası primlerini kendileri ödemek zorunda olanlardan 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılan Türk vatandaşları (*varsıl statüde*), prim borçlarının yeniden yapılandırıldığı/taksitlendirildiği durumlarda; bazen sadece sağlık hizmetlerinden bazen de 5510 sayılı Kanunun 67.maddesindeki diğer şartları taşımaları kaydı ile prim borçları dikkate alınmaksızın, belli bir süreliğine hem sağlık hizmetlerinden hem de **gündelik giderleri dahil diğer haklardan** yararlandırılmışlardır. Örneğin; 6552 sayılı Kanunun 57.maddesi ile, 02/11/2015 tarihine kadar ikametlerinin bulunduğu yerdeki sosyal güvenlik il/merkez müdürlüklerine başvurup 2014 yılı Nisan ayı ve önceki aylara ilişkin ödenmemiş genel sağlık sigortası prim borçlarını yapılandırmış ve borçlarını taksitle ikişer aylık dönemler halinde ödeyen Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamındakilere **sağlık hizmetlerinden** yararlanma imkanı getirilmiş, genel sağlık sigortası tescili yapılmış ve gelir testine hiç başvurmamış olanlar için gelir testine başvuru süresi 30/09/2015 tarihine kadar devam etmiştir (5510/Geçici 53). Yürürlük tarihi 01/04/2017 olan 6824 sayılı Kanunun 20.maddesi ile de, 01/04/2017 tarihinden önce Kanunun 60. maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamındaki genel sağlık sigortalılığı statüsünden kaynaklanan prim borcu bulunanlar 67.maddede belirtilen şartları taşımaları halinde, bu maddenin yürürlük tarihinden önceki döneme ait prim borçları dikkate alınmaksızın **01/04/2017 tarihinden itibaren oniki aylık sürenin sonuna kadar** sağlık hizmetlerinden ve **diğer haklardan** yararlandırılmışlardır (5510/Geçici 73; GSSTY/Geçici madde 2).

Bekleme süresi dışında prim ve prime ilişkin borun bulunmaması koşunun aranması, Kurumun prim tahsil yeteneğini artırmakla birlikte sosyal güvenlik ve yaşam hakkını olumsuz etkileyeceği, prim borcu nedeniyle genel sağlık sigortalılarını sağlık hizmetlerinden ve diğer haklarından mahrum bırakmanın isabetli bir çözüm olarak kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir (Güzel, vd.; 2024; 875-876). Bu sebeplerle olmalı ki, prim borcu olduğu için Kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanamayan 4/b statüsündeki sosyal sigortalılar ile varsıl statüde genel sağlık sigortalısı sayılan Türk vatandaşlarının sağlık hizmetlerinin Hazine kaynaklarından karşılanması şeklinde bir yol bulunmuştur.

IV.2.2-Prim Borcu Bulunmasına Rağmen Sağlık Hizmetlerinden Yararlananlar

Belirtelim ki, bu başlık altında sözü edilen sağlık hizmetleri Kurum tarafından finanse edilen sağlık hizmetleri değildir. Şöyle ki, genel sağlık sigortası prim borcu bulunduğu için Kurumca finanse edilen yani genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden yararlanamayan 5510 sayılı

Kanunun 60.maddesi birinci fıkrasının (a) bendinin (2) numaralı alt bendi (4/b *statüsünde sosyal sigortalı*) ve aynı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi (*varsıl statüde genel sağlık sigortalısı*) kapsamındaki Türk vatandaşları ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kimselerin sağlık hizmetlerinden yararlanmalarında başka bir yol bulunmuştur. Bunlar için, 2015-2018 döneminde Bakanlar Kurulu Kararları ile 2019-2025 döneminde ise Cumhurbaşkanlığı Kararları ile prim borçları bulunsa bile Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarına ait sağlık tesisleri ile devlet üniversitelerinin sağlık uygulama ve araştırma merkezlerinde (üniversite hastaneleri) sunulan **sağlık hizmetlerinden** bedelsiz olarak yararlanma imkanı getirilmiştir. Ancak, sadece kamu sağlık tesislerinde sunulan sağlık hizmetlerinden Bakanlar Kurulu Kararları ve Cumhurbaşkanlığı Kararları ile yararlandırılan bu kimselerin gündelik giderlerinin karşılanması dahil diğer haklardan da yararlanacaklarına ilişkin açık bir hükme yer verilmediği görülmektedir.

Tablo-1 : GSS Prim Borcu Olanların Sağlık Hizmetlerinden Yararlandırılması, (2015-2025)

Sıra No	BKK Kararı Tarih ve Sayısı	Cumhurbaşkanı Kararı Tarih ve Sayısı	Yayımlandıkları Resmi Gazete	Yürürlük Devresi	28/01/2002 tarihli, 2002/3654 sayılı BKK Ek Maddeleri
1	29/09/2015-2015/8106	-	01/10/2015-29489 (Mükerrer)	01/10-31/12/2015	Geçici madde 54
2	14/12/2015-2015/8300	-	17/12/2015-29565	01/01-30/06/2016	“ ”
3	21/06/2016-2016/8983	-	28/06/2016-29756	01/07-31/12/2016	“ ”
4	14/05/2018-2018/11769	-	23/06/2018-30457	23/06-31/12/2018	Geçici madde 69
5	-	28/03/2019-859	29/03/2019-30729	29/03-31/12/2019	Geçici madde 73
6	-	07/01/2020-2040	08/01/2020-31002	01/01-31/12/2020	Geçici madde 77
7	-	22/01/2021-3432	23/01/2021-31373	01/01-31/12/2021	“ ”
8	-	10/01/2022-5089	11/01/2022-37716	01/01-31/12/2022	“ ”
9	-	28/12/2022-6620	29/12/2022-32058	01/01-31/12/2023	“ ”

10	-	22/12/2023-7977	23/12/2023-32408	01/01-31/12/2024	“ ”
11	-	16/01/2025-9418	17/01/2025-32785	01/01-31/12/2025	“ ”

Kaynak : Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu başlık altında sözü edilenler için sunulan kamu sağlık hizmetleri Hazine tarafından finanse edilmektedir. Uygulamanın dayanağını ise 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun oluşturmaktadır. 4736 sayılı Kanun ile 31/12/2001 tarihinden itibaren kamu kurum ve kuruluşlarınca üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılması gereken ticarî indirimler hariç herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanmaması hüküm altına alınmıştır. Kanunda yer verilen istisnalar dışında Cumhurbaşkanı (önceden Bakanlar Kurulu) bu zorunluluktan muaf tutulacak kişi veya kurumları tespit etmeye yetkili kılınmıştır (4736/6). Tablo 1’de yer verilen Bakanlar Kurulu Kararları ve Cumhurbaşkanlığı kararları ile prim borcu bulunduğu için Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlanamayan *4/b statüsünde sosyal sigortalıları ve varsıl statüde genel sağlık sigortalıları, 2015 yılından bu yana* Sağlık Bakanlığı sağlık tesisleri ile devlet üniversiteleri hastanelerinde sunulan **sağlık hizmetlerinden** bedelsiz olarak yararlanmaktadır.

IV.3-Bekleme Süresi ve Prim Borcuna İlişkin Koşulların Birlikte Aranmaksızın Yararlanma Hakkı

Yukarıda yer verilen kişiler dışında diğer bazı kişiler, haller, hastalıklar ve sağlık hizmetleri yönünden ise 30 günlük bekleme süresi ve prim borcu bulunmaması koşulları aynı anda aranmaksızın genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinin ve gündelik hakkı dahil diğer hakların Kurumca karşılandığı anlaşılmaktadır. Şöyleki; 18 yaşını doldurmamış kişilere sağlanan sağlık hizmeti bedelleri, acil hâllerde sadece acil hal nedeniyle sunulan sağlık hizmeti bedelleri, Sağlık Bakanlığınca duyurulan bildirimi zorunlu bulaşıcı hastalıklar listesinde yer alan hastalık tespit edilen kişilere, sadece bu hastalığı nedeniyle sunulan sağlık hizmeti bedelleri, iş kazasına ve meslek hastalığına uğrayan kişilerin bu durumlarının belgelenmesi koşuluyla bu durumlarına ilişkin sağlanan sağlık hizmeti bedelleri, Kanunun 63.maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi gereği sağlanan koruyucu sağlık hizmeti bedelleri, Kanunun 63.maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi gereği analık hali nedeni ile sağlanan sağlık hizmeti bedelleri, tıbben başkasının bakımına muhtaç olan kişilere sağlanan sağlık hizmeti bedelleri, Kanunun 75.maddesinde sayılan afet ve savaş hâli ile grev ve lokavt hallerinde sağlanan sağlık hizmeti bedelleri ile bu sağlık hizmetlerine ilişkin **gündelik giderleri** dahil diğer haklarına ilişkin giderlerinin karşılanmasında hem otuz günlük bekleme süresi hem de prim borcunun bulunmama-

sı koşullarının aynı anda yerine getirilmiş olması şartı aranmaz (5510/67-1; GSSTY/16-2).

Onsekiz yaşını doldurmamış çocukların **gündelik dahil diğer haklardan** yararlanmasında anne veya babalarının genel sağlık sigortalısı olarak tescil edilmiş olması zorunluluğu bulunmamaktadır. 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi gereği genel sağlık sigortalısı sayılanların çocukları, ana ya da babanın **tescil edilmiş olmasına bakılmaksızın ve ayrıca bir işleme gerek olmaksızın** 18 yaşını dolduruncaya kadar genel sağlık sigortalısı veya genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi olarak sağlık hizmetlerinden ve **gündelik giderleri dahil diğer haklardan** yararlandırılır (5510/61-2).

Yukarıda belirtilen 18 yaşını doldurmamış kişiler hariç olmak üzere, diğer istisnalar nedeniyle sağlık hizmetinin ve gündelik hakları dahil diğer haklarının, “bekleme süresi ve prim borcunun bulunmaması koşullarının sağlanıp sağlanmadığı” şartlarına bakılmaksızın Kurumca finansmanının sağlanabilmesi için, **söz konusu istisnaların belgelenmesi ya da tıbben tespit edilmiş olması şarttır**. Söz konusu belgelendirmenin ya da tıbbî tespitin hastanın sağlık hizmeti sunucusuna başvurusundan sonra yapılmış olması hâlinde de birinci fıkrada belirtilen “bekleme süresi ve prim borcunun bulunmaması koşullarının sağlanıp sağlanmadığı” şartları aranmaz (GSSTY/16-3).

IV.4-Kimlik Doğrulaması Yapılması

Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlık hizmetlerinden ve **diğer haklardan yararlanabilmeleri için** sağlık hizmet sunucularına başvurduklarında acil haller hariç olmak üzere (acil hallerde ise acil halin sona ermesinden sonra); biyometrik yöntemlerle **kimlik doğrulamasının yapılması** ve/veya nüfus cüzdanı, sürücü belgesi, evlenme cüzdanı, pasaport veya Kurum tarafından verilen resimli sağlık kartı belgelerinden birinin gösterilmesi zorunludur (5510/67-3).

Kimlik tespiti, biyometrik kayıt işlemi veya biyometrik kimlik doğrulama işlemini usulüne uygun yapmayan ve bu nedenle bir başka kişiye sağlık hizmeti sunulması nedeniyle Kurumun zarara uğramasına sebebiyet veren sağlık hizmeti sunucularından ödenen tutar yersiz ödeme kapsamında geri alınır (GSSUY/26-4; SUT/1.6-1). Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin kendi adına bir başkasının sağlık hizmeti almasını veya Kurumdan haksız bir menfaat temin etmesini sağlaması yasaktır. Bu fiilleri işleyenlerden Kurumun uğradığı zararın iki katı kanunî faiziyle birlikte müştereken ve müteselsilen tahsiledilir ve ilgililer hakkında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu hükümleri doğrultusunda suç duyurusunda bulunulur (GSSUY/26-3; SUT/1.6-3).

V-GÜNDELİK GİDERLERİNİN KARŞILANMASI AÇISINDAN TARTIŞMALI DURUMLAR

Genel sağlık sigortası uygulamasında bazı özel durumlar için Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlanmaya olanak tanıyan düzenlemelere açıkça yer verilmişken, bu kapsamdaki sağlık hizmetleri ile birlikte gündelik giderleri dahil diğer hakların Kurum tarafından karşılanıp karşılanmayacağı açıklığa kavuşturulmamıştır. Başka bir söyleyişle genel sağlık sigortası mevzuatında birbirine zıt düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Aşağıda bu tartışmalı ve uygulamada belirsizliğe sebep olan özel durumlar üzerinde durulmuştur.

Bunlardan birincisi, zorunlu sosyal sigortalılıkları sona erenlerin, sigortalılıklarının sona erdiği tarihten itibaren bir süre daha genel sağlık sigortasından yararlanmasıyla ilgilidir. Belirsiz olan, bu durumda olanların sadece sağlık hizmetlerinden mi yararlanacağı yoksa sağlık hizmetleriyle birlikte gündelik giderleri dahil diğer haklardan da yararlanıp yararlanamayacağıdır. Gerçektende, 5510 sayılı Kanunun 67.maddesi dördüncü fıkrasında, Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanlar (4/a, 4/b ve 4/c statüsünde sosyal sigortalılar), zorunlu sigortalılıklarının sona erdiği tarihten itibaren 10 gün süreyle **genel sağlık sigortasından** yararlanırlar. Bu kişilerin sigortalılık niteliğini yitirdikleri tarihten geriye doğru bir yıl içinde 90 günlük zorunlu sigortalılıkları varsa, 10 güne ilaveten sigortalılık niteliğini yitirdikleri tarihten itibaren 90 gün süreyle bakmakla yükümlü olduğu kişiler dahil **sağlık hizmetlerinden** yararlanırlar (5510/67-4; GSSTY/16-9).

Sözü edilen düzenlemeye göre, zorunlu sosyal sigortalılar ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler, sigortalılıklarının sona erdiği tarihten itibaren 10 gün süreyle **genel sağlık sigortasından** yararlanabilecektir. Yani, bu 10 gün süresince hem sağlık hizmetlerinden hem de gündelik giderleri dahil diğer haklardan faydalanabileceklerdir. Öte yandan, sosyal sigortalılık niteliklerini yitirdikleri tarihten geriye doğru bir yıl içinde 90 günlük zorunlu sigortalılıkları varsa, bu defa 10 güne ilaveten sigortalılık niteliğini yitirdikleri tarihten itibaren 90 gün süreyle de sadece **sağlık hizmetlerinden** yararlanabileceklerdir. Düzenlemenin lafzından, bu durumda olanların sadece sağlık hizmeti alabileceği, ancak gündelik giderlerinden yararlanamayacağı söylenebilir.

İkincisi, öğrenim ve yaşlarına göre çocukların mezuniyetlerinden sonra, bir süre daha sağlık hizmetlerinden yararlanabildikleri halde gündelik giderlerinin karşılanıp karşılanmayacağı hususudur. Buna göre, lise veya dengi öğrenimden mezun olanlar 20 yaşını, yükseköğrenimden mezun olanlar ise 25 yaşını geçmemek ve bakmakla yükümlü olunan kişi yada 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi birinci fıkrasının (g) bendinde sayılanlar (*varsıl statüde genel sağlık sigortalısı*) hariç genel sağlık sigortalısı olmamak şartıyla, mezun

oldukları tarihi izleyen günden itibaren iki yıl süreyle, prim borçlarına bakılmaksızın bakmakla yükümlü olunan veya hak sahibi kişi sayılmak suretiyle **sağlık hizmetinden** faydalandırılır (5510/67-4). İki yıllık süre içerisinde lise mezunu olanların 20 yaşını, yükseköğrenimden mezun olanların 25 yaşını doldurmaları halinde bu hakları sona erer (GSSTY/10-3). Düzenlemede sadece sağlık hizmetlerinden yararlanabileceklerine dair kurala yer verildiği için belirtilen iki yıllık sürede gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabilmeleri olanaklı görülmemektedir.

Üçüncüsü, 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi onikinci fıkrasında, zorunlu askerlik hizmetini er ve erbaş olarak yapanlar ile genel sağlık sigortalısı olmayan yedek personelden seferberlik tatbikatları veya eğitimleri maksadıyla silah altına alınanların durumu da belirsizlik göstermektedir. Madde hükmünde diğer askeri öğrenci ve askeri öğrenci adaylarının da genel sağlık sigortalılıkları düzenlenmiş olmakla birlikte “terhis tarihi itibarıyla genel sağlık sigortalılığı sona erenler” denildiğinden, bundan sadece “zorunlu askerlik hizmetini er ve erbaş olarak yapanlar ile genel sağlık sigortalısı olmayan yedek personelden seferberlik tatbikatları veya eğitimleri maksadıyla silah altına alınanları” anlamak gerekmektedir. 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi onikinci fıkrası kapsamındaki genel sağlık sigortalılığı sona erenler ise, terhis tarihinden itibaren 30 gün süreyle **genel sağlık sigortasından** yararlanabilmektedir (5510/67-4). Belirtelim ki, bahsi geçen kişilerin eş, çocuk, ana ve babası genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılmamaktadır (GSSTY/8-5).

Dolayısıyla 5510 sayılı Kanunun 60.maddesi onikinci fıkrasında sözü edilenlerin tamamı değil, sadece “**askerlik hizmetlerini er ve erbaş olarak yapmakta olanlar**” ile “**genel sağlık sigortalısı olmayan yedek personelden seferberlik tatbikatları veya eğitimleri maksadıyla silah altına alınanlar**” terhis tarihi itibarıyla genel sağlık sigortalılıkları sona ermekle birlikte, terhis tarihinden itibaren 30 gün süreyle **genel sağlık sigortasından** yararlanabilecektir. Şu halde, genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılmayan eş, çocuk, ana ve babası hariç bahsi geçen genel sağlık sigortalıları bu 30 gün süresince hem sağlık hizmetlerinden hem de gündelik giderleri dahil diğer haklardan faydalanabileceklerdir. Ancak, ikincil mevzuatta 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin onikinci fıkrası kapsamındaki genel sağlık sigortalılığı sona erenlerin, terhis tarihinden itibaren 30 gün süreyle **sağlık hizmetlerinden** yararlanabilecekleri hükmüne yer verilmiştir (GSSTY/16-13). İkincil mevzuatında sadece sağlık hizmetlerinden yararlanılabileceğinden söz edilmiş olması Kanun hükmü ile çelişmekte ve uygulamada belirsizliğe işaret etmektedir. Ancak normlar hiyerarşisinin benimsendiği hukuk sistemimiz açısından kanuna aykırı yönetmeliklerin uygulama alanı bulamayacağı tartışmasızdır.

Dördüncüsü, genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamından çıkıp bir başka statüde zorunlu genel sağlık sigortalısı olarak tescil edilenlerin durumu da tartışmalı görülmektedir. Bunların, genel sağlık sigortalısı oldukları tarihten itibaren 30 gün içinde **sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi** için 30 gün prim ödeme gün sayısının bulunması koşulu aranmamaktadır (5510/67-2; GSSTY/16-7). Aynı soruyu bu durumlar içinde sorabiliriz. Sağlık hak sahibi statüsü sona erdikten sonra genel sağlık sigortalısı oldukları tarihten itibaren 30 gün içinde bekleme süresi olan 30 gün prim ödeme gün sayısının aranmaması sadece sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkı ile mi sınırlı ? Yoksa bu sürede gündelik giderlerinin karşılanması da imkan dahilinde mi? Kanun hükmünde açıkça sağlık hizmetlerinden yararlanılabileceğinde değinildiğinden, gündelik giderlerinin karşılanamayacağı söylenebilir.

Beşincisi, 5510 sayılı Kanunun ek 13.maddesinde sayılan kişilerden talep ederek genel sağlık sigortalısı olanların **sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi** için diğer koşulların yanısıra sağlık hizmet sunucusuna başvurdukları tarihte 6183 sayılı Kanunun 48.maddesine göre tecil ve taksitlendirerek tecil ve taksitlendirmeleri devam edenler hariç **prim ve prime ilişkin her türlü borcunun bulunmaması şarttır** (5510/Ek 13-3; GSSTY/16-14). Burada da sadece sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri hüküm altına alındığından gündelik giderleri dahil diğer haklardan yararlanabilmeleri olanaklı görülmemektedir.

Yukarıda yer verdiğimiz tartışmalı durumlardan, sözü edilen kişilerin “genel sağlık sigortasından yararlanabileceği” durumlarda sağlık hizmetleriyle birlikte gündelik giderlerinin karşılanması hakkından da yararlanabilecekleri tartışmasızdır. Bununla birlikte, sözü edilen kişilerin “sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri” hükmüne yer verilen durumlarda ise sadece Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaları, bize göre sağlık hizmetinin özüne aykırı olacağı için gündelik giderlerinin de karşılanabilir olması gerekmektedir.

SONUÇ OLARAK

Yukarıda açıklandığı üzere Kurum sadece genel sağlık sigortası kapsamında sağlık hizmetlerini değil, sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderlerini de karşılamaktadır. Dahası, meslekte kazanma gücü, malüllük tespiti ve kontrol muayenelerine ilişkin sevklerde de gündelik giderlerini ödemektedir. 5510 sayılı Kanun kapsamındaki tüm genel sağlık sigortalılarının gündelik giderleri karşılanmamaktadır. Kurumca gündelik giderlerinin karşılanmadığı kişiler ise, askerlik hizmetlerini er ve erbaş olarak yapmakta olanlar, yedek subay öğrencileri ve adayları, yedek astsubay öğrencileri ve adayları ile diğer askeri öğrenci ve adayları; Türkiye’de eğitim ve öğretim gören *yabancı uyruklu misafir askeri personel* ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertleri; Türki-

ye’de eğitim ve öğretim gören *yabancı uyruklu misafir personel* ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertleridir.

Çalışmamızda yer verdiğimiz tartışmalı/belirsiz hususlarda, sözü edilen kişilerin “genel sağlık sigortasından yararlanabileceği” durumlarda sağlık hizmetleriyle birlikte gündelik giderlerinin karşılanması hakkında da yararlanabilecekleri söylenebilir. Bununla birlikte, sözü edilen kişilerin “sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri” hükmüne yer verilen durumlarda ise sadece Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaları gerektiği söylenebilir. Ancak bize göre, ikinci durum sağlık hizmetinin özüne aykırı olacağı için gündelik giderlerinin de karşılanabilir olması gerekmektedir.

Kapsamdaki genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin gündelik giderlerinin karşılanması hakkında yararlanabilmesi için kural olarak en az 30 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının bulunması gerekmektedir. Öte yandan, ikamet şartı aranmaksızın, taleplerine bağlı olarak ve talep tarihini takip eden günden itibaren 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında (**varsıl statüde**) genel sağlık sigortalısı sayılan ve istisnai olarak çalışma izni verilen İçişleri Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı tarafından **Türk soylu yabancı** olduğu bildirilenlerden çalışma izni muafiyeti kapsamında olanlar ile bunların ana, baba, eş ve çocukları için bekleme süresi 30 gün değil 120 gün olarak uygulanmaktadır. Kurumdan aylık yada gelir alanlar ile adlarına kendilerince değil ancak ilgili kamu kurumları/Hazine tarafından SGK’ye genel sağlık sigortası primleri ödenen ve sosyal yardım ve hizmetlerden yararlandırılan kişiler ise 30 günlük bekleme süresi koşulu aranmaksızın yerleşim yeri dışına sevklerde gündelik giderlerinden yararlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alper, Y.(2020).Sosyal Sigortalar Hukuku, Dora Yayınları, Güncellenmiş 11.Baskı, Bursa.
- Bilgili, Ö.(2008). Yeni Sosyal Güvenlik Uygulaması, İZSMMMO-ASMMMO, İzmir-Ankara.
- Bostancı, Y.(2008). Sosyal Güvenlik Hukukunda Genel Sağlık Sigortası, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16/1.
- Güzel, A. Okur, A.R. ve Caniklioğlu, N.(2024).Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınları, 20.Bası, İstanbul.
- GSSTY.(2014). Genel Sağlık Sigortası Tescil, Prim ve Müstehaklık İşlemleri Yönetmeliği, 18/04/2014-28976 RG.
- GSSUY.(2014).Genel Sağlık Sigortası Uygulamaları Yönetmeliği, 18/04/2014-28976 RG.
- HBY.(2007).Sosyal Güvenlik Kurumları Harcama Belgeleri Yönetmeliği, 27/06/2007-26565 RG.
- MÇGY.(2021). Maluliyet ve Çalışma Gücü Kaybı Tespiti İşlemleri Yönetmeliği, 28/09/2021-31612 RG.
- SB.(2022). Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğünün 28/04/2022 tarih ve 96773357 sayılı yazısı.
- SGK.(2010). Sosyal Sigortalar Genel Müdürlüğünün 31/08/2010 tarih ve 2010/99 sayılı Genelgesi.
- SGK.(2013). Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğünün 18/01/2013 ve 07/03/2013 tarihli E-Sevk Uygulaması Hakkında Duyuruları.
- SGK.(2017). Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 07/09/2017 tarih ve 2017/26 sayılı Genelgesi.
- SHFKY.(2008).Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 23/08/2008-26976 RG.
- Sözer, A.N.(2020).Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınları, Güncellenmiş 3.Bası, İstanbul.
- SUT.(2013).Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, 24/03/2013-28597 RG.
- Tuncay, A.C. ve Ekmekçi, Ö.(2019).Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Beta Yayınları, 20.Bası, İstanbul.
- 5510.(2006).Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 16/06/2006-26200 RG.
- 5502.(2006). Sosyal Güvenlik Kurumuna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 20/05/2006-26173 RG.
- 4736.(2002).Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 19/01/2002-24645 RG.

ÇELTİK ÜRETİMİ SIRASINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ*

“ ”

Ahmet Doğan ÇAKIR¹

Şenol YAVUZ²

1 Ahmet Doğan ÇAKIR, ORCID: 0000-0002-2233-5069

2 Dr. Öğr. Üyesi Dr. Şenol YAVUZ, Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, ORCID: 0000-0001-6261-9296

*Yüksek Lisans Tezi, “Çeltik Üretiminde Kullanılan Geleneksel ve Modern Yöntemlerin Risk Değerlendirme Yöntemi ile Değerlendirilmesi” (Yazar: Ahmet Doğan ÇAKIR, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ)

1. İş Sağlığı ve Güvenliği

Dünya genelinde sanayi inkılabı ile birlikte fabrikalaşma sürecinin başlaması ve üretimde yer alan kişi sayısının artmasının yanı sıra üretimde kullanılmaya başlayan makineler ve kimyasallar yaşanan iş kazalarında ve meslek hastalıklarında hızlı bir artışa sebep olmuştur. Bu durum yönetenleri çalışma koşulları ve saatleri başta olmak üzere modern iş sağlığı ve güvenliğinin temelini oluşturacak düzenlemeler yapmaya itmiştir. Bu düzenlemeler gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru bir yayılım göstermiştir.

İş sağlığı ve güvenliğine genel bir tanımla bakacak olursak çalışma ortamı ve bu ortamdan kaynaklanabilecek problemleri proaktif bir yaklaşım ile önceden saptayıp engellemeye çalışmaktır. Bu önlemler neticesinde çalışanların yanı sıra üretim verimliliği ve işyeri güvenliğinde sağlamayı amaçlamaktadır (Sungur, 2019).

2. İş sağlığı ve güvenliğinin amacı ve önemi

İş sağlığı ve güvenliği çalışanlar, işverenler ve devletler açısından büyük önem taşımaktadır. Kuşkusuz en büyük öneme çalışanlar açısından sahip olduğu düşünülecektir. Çünkü çalışanların hayatı, sağlığı ve gelirleri söz konusu iken devlet ve işveren açısından sadece prestij ve maddi kayıplar söz konusudur. Çalışanların yaşayabileceği bir iş kazası veya meslek hastalığı gelirinin azalmasına hatta bu gelirden kendisinin ve ailesinin mahrum kalmasına bile neden olabilir (Karacan ve Erdoğan, 2011).

İşveren açısından iş sağlığı ve güvenliği konusunu düşündüğümüzde ise her şeyden önce çalışanlarının sağlık ve güvenliğini korumak bir işveren için insalık vazifesi olmalıdır. Bunun yanında iş sağlığı ve güvenliğine önem vermek kendisi açısından büyük maddi kayıplara ve işletmesi açısından da prestij kayıplarına neden olabilecek iş kazası ve meslek hastalıkları yaşanmasına neden olabilir (Bingöl, 2019).

Bu kadar büyük sosyal ve ekonomik sıkıntıların yaşanmasına sebep olan bir durum elbette devletler açısından da önlem alınması ve alınan önlemlerin takibinin yapılması gereken bir durumdur (Bingöl, 2010). Bu önlemler çerçevesinde ülkemizde geçmiş dönemlerde farklı kanunlar içerisinde yer verilen iş sağlığı ve güvenliği konusuna gerekli önemi verdiğini 30 Haziran 2012 yılında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nu yayımlayarak göstermiştir.

İş kazalarının % 98'i meslek hastalıklarının % 100'ünün alınacak tedbirler sonucu engellenebileceği düşünülürse ve alınmayan veya alınmak istenmeyen tedbirler sonucu yaşanan kazalar veya meslek hastalıklarından dolayı ölen veya sakat kalan insanlar düşünüldüğünde bu durum kabul edilebilir değildir. Bunun yanında yetişmiş insan gücünün kaybı ve işletmede ve makinelerde meydana gelebilecek zararlarda düşünüldüğünde maddi açıdan bu zararların maliyet açısından çok daha küçük miktarlarıyla bu tedbirlerin

alınabileceğide göz önüne alınırsa iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin hem insancıl açıdan hemde maddi açıdan uygulanması gereken en mantıklı seçenek olduğu sonucuna varmak çok zor değildir (Tiryaki, 2011).

İş sağlığı ve güvenliği geçmişten günümüze yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişimlerden yararlanmış bir alandır. Günümüzde iş kazalarının sayısını azaltmak ve boyutunu hafifletmek böylece çalışanların çalışma süreleri boyunca güvenli bir şekilde işlerini yapmaları ve ailelerinin geleceklerini güvence altına almaları iş sağlığı ve güvenliği ile daha mümkün hale gelmiştir (Karabulut, 2011).

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere üretim sektöründe çalışan insan sayısı endüstriyel ve teknolojik gelişmelerle birlikte hızlanan çalışma hayatı ve daha fazla kullanılmaya başlanan kimyasallardan dolayı iş kazaları ve meslek hastalıklarındaki artış çalışan güvenliğini ve sağlığını daha fazla tehdit eder hale gelmiştir. Sanayileşmenin yanı sıra insan kaynağının öneminin ve değerinin bilincine varmış devletler iş sağlığı ve güvenliği konusunda ciddi yatırımlar yaparak yeni standartlar oluşturmuş ve bu standartlara uyulmasını sağlayarak iş kazalarını ve meslek hastalıklarını en alt düzeylere çekmeye çalışmışlardır (Bayır ve Ergül, 2006).

Resmi rakamlara göre ülkemizde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün eksik olduğu ve iş kazası sayısının fazlalığı sonuçları geniş bir kitleyi olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çalışma hayatımızın en büyük problemlerinin başında iş kazalarının geldiğini söylemek yanlış olmaz. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanun'un genel gerekçelerinde yer aldığı üzere, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) 2009 yılı verilerine göre; bir günde yaşanan yaklaşık 176 iş kazasının üçü ölümle sonuçlanırken beş kişide yaralanmaktadır. Bu rakamların yanında SGK istatistiklerinde bulunmayan ve kayıtlarda yer almayan iş kazaları ve meslek hastalıkları olabileceğide göz önüne alınırsa rakamların büyüklüğü daha fazla artacaktır (Erol, 2015).

İş sağlığı ve güvenliği konusunda gerekli önlemlerin alınmaması ile iş kazaları istatistiklerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durumunda ülke ekonomisine verdiği zararlar büyük düzeylere ulaşmaktadır. ILO'nun yaptığı bir araştırmada, gelişimini tamamlamış ülkeler için iş kazası maliyetleri, Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) %1'i ile %4'ü arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için ise iş kazası sayısının daha fazla olmasından dolayı bu oranın daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu tahmine dayanarak, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2010 yılı cari fiyatlarıyla belirlediği GSMH verilerine göre, iş kazaları ve meslek hastalıkları için yıllık maliyetin yaklaşık 44 milyar TL olduğu tahmin edilmektedir (Korkut ve Tetik, 2013).

Yine ülkemizde Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)'ndan açıklanan verilerle iş kazaları sonucunda 2004'de 2 milyon çalışma günü kaybı oluşmuştur. Ayrıca bu rakamlara üç günden daha az kaybın olduğu iş kazalarının dahil

edilmediği düşünüldüğünde bu kayıpların devlet ekonomisine vermiş olduğu zararların boyutu oldukça yüksektir (Sargın, 2007).

3. Risk Değerlendirmesi

30 Haziran 2012 tarihinde yayımlanan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na göre işveren/ işveren vekilleri çalışanların sağlığı, güvenliği, işyerindeki üretimin devamını sağlamak üzere risk değerlendirmesi yapmak ya da yaptırmakla yükümlüdür. Risk değerlendirmesi “işyerinde veya dışarıdan gelme potansiyeli olan tehlikelerin, çalışanlara, işyerine ve çevresine verebileceği olumsuz sonuçların önleme ve kontrol edilme çalışmaları”, risk yönetimi ise, çalışan, işletme ve çevreye zarar verme potansiyeli taşıyan risklere karşı alınan önleyici tedbirlerdir (Şimşek, 2020).

İşletmelerde yapılan işin türüne, iş güvenliği uzmanının görüşüne ve risk analizinin uygulanabilirliğine bağlı olarak, işyerlerinde uygulanan risk değerlendirmeleri farklılık gösterir. Literatürde, risk değerlendirme yöntemleri kalitatif (niteliksel), kantitatif (niceliksel) ve karma (her ikisi birden) olarak sınıflandırılmıştır (Gür vd, 2021).

Kantitatif risk analizinde risk skoru hesaplanırken matematiksel yöntemler kullanılırken, kalitatif risk analizinde ise tehdidin gerçekleşme ihtimali, olması durumunda potansiyel etkisi hesaplanarak elde edilen sonuçlar matematiksel ve mantıksal metodlarla işlenerek risk skoru ve derecesi elde edilir (Ekşioğlu, 2014).

Literatürde kalitatif ve kantitatif risk değerlendirme yöntemlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

Kalitatif Risk Değerlendirme Yöntemleri;

- ✓ Ön Tehlike Analizi (PHA)
- ✓ İş Güvenlik Analizi (JSA)
- ✓ Olursa Ne Olur? (What If ?)
- ✓ Risk Değerlendirme Karar Matrisi
- ✓ Tehlike ve İşletilebilme Çalışması (HAZOP)
- ✓ Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları
- ✓ Birincil Risk Analizi (PRA)
- ✓ Çeklist Kullanılarak Birincil Risk Analizi Yöntemi
- ✓ Güvenlik Denetimi
- ✓ Kök Neden Analizi
- ✓ Check-list

✓ Neden Sonuç Analizi

Kantitatif Risk Değerlendirme Yöntemleri;

✓ Monte Carla Simülasyonu,

✓ Markov Analizi,

✓ Fine Kinney Metodu

✓ Hata Ağacı Analizi (FTA)

✓ Olay Ağacı Analizi (ETA)

✓ Hata Türleri ve Etkileri Analizi (FMEA)

✓ Bayes Ağları,

✓ Karar Ağacı.

Ülkemizde farklı yöntemlerle farklı sektörlere uygulaması yapılan birçok risk analizi örneği bulunmaktadır. Bu yöntemlerin kullanımında işletmenin içeriği ve analistin tecrübesi önem arz etmektedir (Yıldırım, 2023).

Ülkemizde en çok uygulanan risk değerlendirme metodlarına bakacak olursak risk skorlarının hesaplanmasına ve sonrasında da risklerin kategorize edilmesi esasına dayanan risk değerlendirme yöntemlerinden 5 X 5 Matrisi ve Fine Kinney metodunun ön plana çıktığını görüyoruz (Gür vd, 2021).

4. Tarım Sektörü ve Çeltik Üretimi

4.1. Tarım Sektörü

Tarım, hem yaşamın devam ettirilmesinde hem de ekonomik refah açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarım sektöründe sağlanan gelişmeler, diğer sektörlerle kıyasla yoksul insanların gelirlerini 2 ila 4 kat arasında artıracak potansiyele sahiptir. Tarımda çalışan yetişkinlerin yaklaşık %65'i geçimlerini tarımsal üretimle sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, yıllar geçtikçe gıdaya erişemeyen kişi sayısındaki artış ve küresel iklim değişikliğinin bu durumu daha ciddi bir sorun haline getirdiği görülmektedir (Şimşek, 2021).

İnsanlığın en temel ihtiyacı gıdadır. Birleşmiş Milletler'in öngörülerine göre, 2050 yılı itibarıyla dünya nüfusu 9 milyarı geçeceği düşünülmektedir. Bu nedenle, tarımsal üretimde verimliliği artırmak için yenilikçi araçlar kullanılarak arazideki değişkenliklerin yönetilmesi ve birim alanda yüksek verimin elde edilebilmesi gereklidir. Üretim maliyetlerini düşürüp verimliliği artırmanın en etkili yolu ise, teknolojik gelişmeleri tarımda kullanmaktır (Birişik, 2019).

Tarımda devrim sayılabacak gelişmeleri 4 ana başlık altında inceleyecek olursak;

1. M.Ö. 9500 ile M.S. 700 Bu dönem avcılık kültüründen yerleşik hayata geçmeye başlayan toplulukların hayvanların evcilleştirmeye ve bitkileri kültüre alma çalışmaları geçmiştir. İnsanların en önemli besin ve enerji kaynağı olarak görülen buğday, çeltik, baklagiller, turunçgiller vb. bitkiler bu devirde kültüre alınmaya başlamış, koyun ve keçi gibi hayvanlar yine bu devirde evcilleştirilmeye başlamıştır. “Man Power (İnsan Gücü)” dönemi, bu çağda insan katkısı ne kadar fazla ise o kadar fazla iş yapabildiniz (Pakdemirli vd, 2021).

2. M.S. 700 ile M.S. 1800 yıllarındaki çağda tarım alanında at, katır vb. hayvanlar ile demir tarım aletlerinin aktif sürece dahil olması, sulama için kuyu ve su kanallarının imarı, ticaretle birlikte kültüre giren bitki çeşitlerinin başka bölgelere taşınması, üçlü ve dörtlü mahsul değişimi sisteminin kullanılması gibi yenilikler döneme damga vurmuştur. “Land Power (Arazi Gücü)” dönemi. Bu çağda ekilebilir arazinin çokluğu doğru orantılı olarak gücüde artırmaktaydı (Pakdemirli vd, 2021).

3. M.S. 1800-2000 yıllara denk gelen dönemde en dikkat çeken özellik tohum geliştirmenin başlaması, sulama yeterliliklerinin artması ve gübre, aşı, tarım ilacı ve tarım makinalarının üretim sürecine girmesidir. Bu yenilikler tarımsal üretim sürecinde; insan sayısına ve arazi miktarına gereksinim azalırken makina ve hammaddeye ihtiyacın arttığı bir düzen gelişmiştir. Bu devirde endüstride yaşanan gelişmeler sonucu yapılan yenilikler sonucu makina, ilaç ve gübre gibi çıktıların oluşumunu önemliydi. “Hard Power (Zorun Gücü)” dönemi. Bu dönemde makinası ve hammadde çok olanlar önemli avantajlar elde etti (Pakdemirli vd, 2021).

4. Bu son dönem tarım üretimde; emeğin çok kullanıldığı bir çağdan, bilginin artık daha önem arz ettiği bir döneme, doğal risklerin olabileceği üretimden, koşulların planlanarak kontrol altında tutulabildiği bir üretim dönemine evrilmiştir. “Bu dönem Smart Power (Akıllı Güç)” olarak bilinmektedir. Bu çağda arazi, insan, makina sayısı değil, çevre bilimi, biyoloji ve biyolojik veri analizi bilgilerini içine alan ve bilgi üretebilenler olacaktır (Pakdemirli vd, 2021).

Su ve buhar gücünün 1800’lü yıllardan itibaren sanayide kullanılmaya başlaması teknolojinin gelişmeye başlamasına sebep olmuştur. 1900’lü yılların başlarında elektrik enerjisinin üretimi ve kullanılmaya başlaması üretimin makinelerle geçişini başlatmıştır. Bu dönemde tarımda da makinelere geçiş olsa da yine bu dönem emek yoğun bir dönemdir. İnsan gücünün üretimde önemi bu dönemde de devam etmiştir. 1950’lerin sonlarında İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesi ile birlikte elektronik otomasyon sağlanmaya başlamış ve makineler üretim maliyetini düşürmenin yanında daha çok alanın ekilebilmesine olanak sağlamıştır ve bununla birlikte bu durum verimlilik artışlarında beraberinde getirmiştir (Birişik, 2019).

1990'lar sonrası GPS kullanımına başlanması Hassas Tarımı beraberinde getirmiştir. Hassas tarım işlemleri ile arazinin her bir bölümüne uygun çözümleri sunmakta ve üretimin maliyetini azaltarak süreci daha verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır (Birişik, 2019).

2010'lu yıllar ise endüstri 4.0 ile sanayi devrimene paralellik göstererek bilgi teknolojilerinin aynı zamanda tarımda kullanıldığı Tarım 4.0 dönemidir. Bu dönem tarım yapanların için üretkenlik ve verimlilik konularında yardımcı olan çeşitli araç ve teknolojilerin desteklendiği bir üretim dönemidir (Birişik, 2019).

Tarım 4.0 ana amaçları ise aşağıdaki gibidir;

- ✓ Maliyetlerin düşürülmesinin yanı sıra verimi artırmak
- ✓ Alanı en küçük birimlerine kadar kullanabilme
- ✓ Beklentiyi karşılayacak veya ihtiyaca uygun ürünü üretmek.

Piyasada bilgiyi işleme ve kullanım aşamalarına ilişkin, çok sayıda araç ve ekipman geliştirilerek kullanım alanı bulmuştur. Bazı Tarım 4.0 Uygulamaları aşağıdaki gibidir.

- ✓ Drone teknolojisi
- ✓ Tarım robotları
- ✓ Sulama otomasyonları
- ✓ Ayarlanabilir gübreleme teknikleri
- ✓ Zararlı öngörü ve erken uyarı mekanizmaları

Bitkisel üretimde, akıllı makineler kullanılarak toprak işleme, ekim, gübreleme, ilaçlama ve sulama gibi işlemler değişken oranlarda uygulanabilmektedir. Son yıllarda tarımda robotik sistemlerin kullanım alanların gelişmesiyle birlikte, ayarlanabilir tarım uygulamaları giderek önemini artırmaktadır (Pakdemirli vd, 2021).

Tarımsal alanda, insan gücünün yerini almaya başlayan robotlar, hem özel sektörde hem de akademik alanlarda yapılan prototip çalışmaları ve hızla artan Ar-Ge faaliyetleriyle gelişen yarı ve tam otonom araçlardır. Ayrıca bu önemli teknolojik ilerlemelerin tüm çiftçiler için ulaşılabilir olması verimliliği de artıran bir faktördür (Pakdemirli vd, 2021).

4.2. Tarım Sektöründe İSG

Tarım sektöründe bulunan farklı tehlike ve risklere odaklanıldığında iş sağlığı ve güvenliği alanında en çok tehlike arz eden iş kollarının başında gelmektedir. Traktör, tarım makinesi, pestisit, gübre, toksik ve alerjik zararlılar, kansere sebep olabilen maddeler, ergonomik tehlikeler, gürültü, titreşim,

hayvan ve parazit kaynaklı hastalıklar, zor hava şartları, vahşi veya zehirli hayvanlar ve çalışma koşullarından kaynaklı tehlikeler ile diğer sektörlerden ayrılmaktadır (Kanvermez ve Sümer, 2021).

Tarım sektörü, doğası gereği kendine has özellikler taşır. Çalışma koşulları, yaşam standartları ve iş ortamı bakımından diğer iş kollarından önemli farklılıklar gösterir. Bu sektör, genellikle aile işletmeleri şeklindedir ve iş ile ev hayatını net çizgilerle ayıramayacağımız nadir alanlardan biridir (Çamurcu, 2015).

Tarım sektörü, kayıtdışılığın ve çocuk işçi oranının en yüksek olduğu alanların başında gelmektedir. Sektörde çalışanların refahını ve güvenliğini artırmak amacıyla yapılan tüm yasal düzenlemelere rağmen, aktif çalışma hayatında tarım işçilerinin yaşam standartları tam anlamıyla iyileşmemiştir. Halen uzun çalışma saatleri, ağır çalışma yoğunluğu, bilgili personel eksikliği, sosyoekonomik ve politik faktörler, düşük gelir, çocuk işçiler için yaygın çalışma ve en önemlisi de tarım sektörünün bir meslek olarak değil bir yaşam tarzı olarak görülmesi nedeniyle sosyal güvence eksikliği ve iş kazalarına karşı güvencesizlik gibi sorunlar devam etmektedir (Çamurcu, 2015).

30 Haziran 2012’ de yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’na kadar İş Sağlığı ve Güvenliği konularında genel hükümler içeren 4857 sayılı İş Kanunu’na göre; 50’den fazla işçinin bulunduğu tarım ve orman işletmelerinde iş sağlığı ve güvenliği hükümleri uygulanmaktaydı. Ancak, 50 ve daha az işçi çalıştıran tarım işletmeleri bu Kanun kapsamı dışında bırakılmıştı. Bu durum, tarım sektöründe iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan çalışmaların sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Sert ve Nazlıoğlu, 2021).

30 Haziran 2012’de, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun 2. Maddesinde belirtildiği gibi, bu hükümler “Kamu ve özel sektöre ait tüm işlerde ve işyerlerinde, işverenler ve işveren vekilleri, çıraklar ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanlara, faaliyet alanlarına bakılmaksızın” uygulanmaya başlamıştır. Bu yasal düzenleme, tarım alanında iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarına önemli bir ivme kazandırmıştır (Sert ve Nazlıoğlu, 2021).

6331 sayılı kanundan önce, tarım işletmelerinde çalışan sayısının genellikle 50’nin altında olması ve bu işletmelerin 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına girmemesi nedeniyle, küçük aile işletmeleri ve yoğun mevsimlik iş gücü kullanımı gibi çeşitli sebeplerden tarım sektörü iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinden yeterince yararlanamamıştı. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile kapsam sorunu çözülmüş olsada, tarım çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerine erişimi hala büyük bir problem olarak karşımızdadır (Sert ve Nazlıoğlu, 2021).

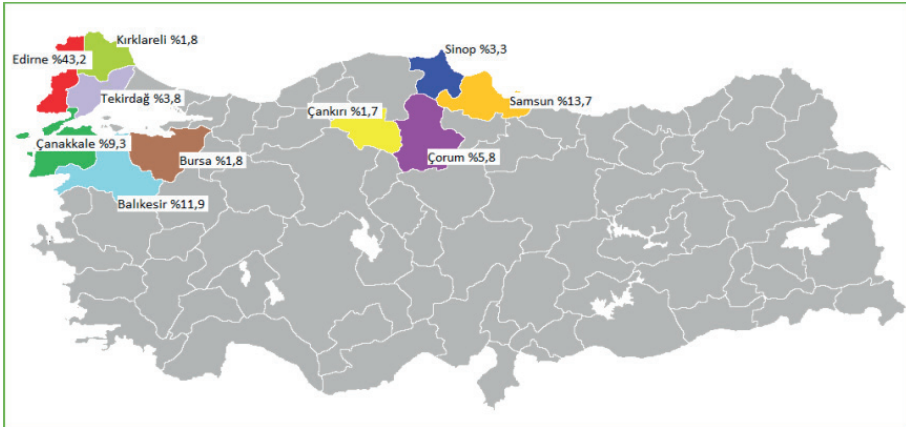
4.3. Çeltiğin Önemi ve Üretimi

Yaklaşık 5000 yıldır tarımı yapılan çeltik suda yetişen tek tahıl türü olması ve işlenerek pirinç haline getirildikten sonra çok sayıda insanın temel besin maddelerinden biri olması sebebiyle tahıllar arasında dünya çapında bir değere sahiptir (Özşahin, 2001).

2050 yılı itibarıyla dünya nüfusunun 10 milyara yaklaşacağı düşünülmektedir. Bu durum, gıda talebinin yaklaşık %60 oranında artmasına neden olacaktır. Bu bağlamda, buğday, pirinç ve bakliyat üretimi kritik bir öneme sahiptir. Günümüzde dünya genelinde insanların aldığı kaloringin %20'si pirinçten sağlanmaktadır. Asya'da ise nüfus yoğunluğunun fazla olması nedeniyle bu oran %30'a çıkmakta ve hatta bazı Asya ülkelerinde %70'e kadar ulaşmaktadır. Bu da pirincin ne kadar önem arz eden bir gıda maddesi olduğunu gösterir (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2019).

Çeltik bitkisi, Antarktika hariç dünya üzerindeki birçok bölgede yetiştirilebilir. Ancak, çeltik üretiminin %90'ı, dünya nüfusunun yaklaşık %60'ının yaşadığı Asya'da gerçekleştirilmektedir. Çin, Hindistan ve Endonezya, çeltik üretiminde başı çeken ülkelerdir (Kaya vd., 2017).

Türkiye'nin birçok bölgesi, ekolojik açıdan çeltik üretimi için uygundur. Çeltik üretiminin Türkiye'deki bölgesel dağılımına bakıldığında, en önemli ekim ve üretim alanları Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Batı ve Doğu Marmara bölgeleridir. Ülkemizde çeltik üretiminin yoğun olduğu iller ise Edirne, Balıkesir, Samsun, Çorum ve Çanakkale öne çıkmaktadır. Üretim yüzdeleri Şekil 1.1. de verilmiştir (Kaya vd., 2017).

Şekil 1. Çeltik üretiminde illere göre yoğunluk haritası

Kaynak: Tarım Ürünleri Piyasaları Çeltik, 2020: 1

Dünya genelinde çeltik verimi dekar başına yaklaşık 410 kg iken, Türkiye'de bu oran ortalama 780 kg civarındadır. Türkiye'de 2002 yılı için 60

bin hektar alan çeltik ekiminde kullanılırken, bu alan 2021 yılı için 129 bin 490 hektar olmuştur. Benzer biçimde, 2002 yılında 360 bin tonu bulan çeltik üretimi, 2021’de 1 milyon tona (pirinç olarak ise 600 bin ton) ulaşmıştır. Türkiye’de pirinç tüketimi yıllar içinde artarak son zamanlarda 700 bin tonu geçmiştir. Yıllık kişi başı pirinç tüketimi yaklaşık olarak 10 kilogramdır. Ülkemizde pirinçte kendine yeterlilik oranı ise yaklaşık %80’dir. Ülkemizde çeltik üretiminde önemli ilçelere ve üretim miktarlarına tablo 19 da yer verilmiştir (Çeltik Hasadı İnternet Haberi, 2022).

Tablo 1. Türkiye’de Çeltik Üretimi Açısından İlk 15 İlçe (TÜİK 2017)

	İlçe	Üretim (ton)	Ekilen Alan (he)	Verim (kg/da)
1	Edirne-İpsala	179.524	20.550	874
2	Samsun-Bafra	97.291	11.873	819
3	Edirne-Meriç	70.225	8.038	874
4	Balıkesir-Gönen	63.881	8.230	776
5	Çanakkale-Biga	52.997	6.500	815
6	Edirne-Uzunköprü	52.934	6.059	874
7	Edirne-Merkez	49.802	5.700	874
8	Balıkesir-Manyas	47.600	5.909	806
9	Edirne-Keşan	21.278	2.435	874
10	Sinop-Boyabat	17.326	2.198	788
11	Çorum-Osmancık	17.115	2.124	806
12	Edirne-Enez	16.746	1.928	869
13	Samsun-Alaçam	15.195	1.844	824
14	Çorum-Kargı	12.904	1.477	874
15	Samsun-Terme	10.706	1.575	679

4.4. Çeltik üretim aşamaları

Çeltik üretiminde, bölgesel farklılıklar nedeniyle çeltik çeşidi, ekim dönemi, tohum dozajı ve hasat teknikleri değişiklik gösterebilir. Geleneksel ve organik üretim sistemlerinde ise toprak bereketi (ekim nöbeti, gübreleme vb.), istenmeyen ot kontrolü, hastalık ve zararlı mücadelesi, hasat, harman, kurutma ve depolama gibi konular farklılık gösterir. Ancak, diğer yetiştirme teknikleri genel olarak benzerlik taşır (Sullivan, 2003).

Çeltik Üretim Aşamaları;

- Toprak Hazırlığı: Çeltik, dayanıklı bir bitki olup neredeyse her türlü toprakta yetişebilir. Yeterli sulama sağlandığında (sulama veya yağmur yoluyla), farklı toprak türlerinde büyüebilir. Toprak hazırlığı, tarla sürümü ile başlar. Bu süreçte, toprağın derinlemesine sürülmesi, yabancı ot temizliği ve toprak havalandırması hedeflenir. İyi bir sürüm, toprağın daha iyi havalanmasını ve suyun daha iyi nüfuz etmesini sağlar. İyi bir çeltik üretiminde tarla hazırlık aşamasının en önemli hususu ise tarla tesviyesidir (Sullivan, 2003).

- Tohum Ekimi: Çeltik yetiştiriciliğinde, pirinç tohumlarını doğrudan tarlaya ekebilir veya fidanlıkta yetiştirip sonrasında dikim yapabiliriz. Her iki yöntemin de kendine özgü avantajları ve dezavantajları vardır. Doğrudan tarlaya ekim, düşük maliyetli ve hızlı bir yöntemdir, ancak bu yöntem daha sonra büyük sorunlara yol açabilir. Bitkileri fidanlıkta yetiştirip dikmek daha masraflı bir yöntemdir, fakat tarla yabancı otlardan arındırılmış olur. Ülkemizde en yaygın kullanılan yöntem doğrudan tarlaya ekimdir. Bu yöntemde, çeltik tohumlarının daha hızlı çimlenmesi için önce ıslatılıp şişirilmesi sağlanır. Tohumlar, çuvalar içinde 24-36 saat suda bekletilir. Şişen tohumlar boşaltılarak bir yere yığılır ve 2-3 gün boyunca belirli aralıklarla nemlendirilir ve karıştırılır, böylece sıcaklığın yükselmesi ve tohumların canlılığını yitirmesi önlenir. Tohum ağırlığını artırarak, ekim sırasında su dolu tavalarda toprağın yüzeyine inmesi hedeflenir. Ön çimlenmiş tohumlar, su dolu tavalara elle serpilir ve 3-4 gün sonra sudaki su boşaltılır, çimlenmiş tohumların toprağa tutunup kök salması sağlanır. Ardından toprağa yeniden az miktarda su verilir (Taşlıgil ve Şahin, 2011).

- Gübreleme: Çeltik bitkisinin ihtiyaç duyduğu besin maddelerini karşılamak için toprak analizine dayalı olarak uygun gübre seçimi yapılmalı ve belirlenen dozlarda uygulanmalıdır. Bu nedenle, altı ayda bir veya yıllık toprak analizleri yapmak önemlidir. Gübreleme, çeltik bitkisinin gelişim aşamalarına uygun zamanlarda gerçekleştirilmelidir. Özellikle ekim öncesi ve büyüme dönemlerinde, besin maddelerinin bitki tarafından alınabileceği zamanlarda gübre uygulanmalıdır. Uygulanan gübrelerin türlerine ve zamanlarına gelince; potasyum genellikle ülkemiz topraklarında yeterince bulunur ve eksiklik durumunda uygulanır. Fosforun tamamı ekim öncesinde toprağa verilmelidir. Azotlu gübre ise en az iki aşamada uygulanmalıdır: Yarıları ekim öncesinde ve çıkış sonrası, kalan yarıları ise salkım oluşumunun başlangıcında verilmelidir. Ayrıca, çinko içeren gübreler de çeltik bitkisi için önemlidir (Beşer ve Sürek,).

- Hastalık ve Zararlılarla Mücadele: Yabancı otlar, yüksek büyüme yetenekleri sayesinde çeltik tarlalarında ılık, besin maddeleri ve su gibi faktörlerden faydalanarak hızla çoğalırlar. Çeltik tarlalarının verimliliği arttıkça, yabancı otların kontrolü de zorlaşır. Toprağa ekstra azot uygulandığında, bu

sorun daha da büyüyebilir. Yabancı ot kontrolü iyi yapılmadığında, bu otlar topraktaki gübrelerin büyük bir kısmını tüketerek verimi düşürür ve gübre maliyetlerinin boşa gitmesine neden olur. Ayrıca, çeltiği etkileyen bazı hastalıklarla mücadelede de zirai ilaçlar sıkça kullanılmaktadır (Sirat vd, 2012).

- **Hasat:** Çeltik, yüksek verimli ve kalitede pirincin elde edilebilmesi için salkımlarının %80'inin saman rengiyle aynı olduğu ve alt kısımda bulunan danelerin sert mum evresini yakaladığı, ayrıca danelerin %22-24 arası da nem içerdiği dönemde hasat edilmelidir. Erken hasat, pirinç tanelerinin kırılmasına neden olurken, geç hasat tanelerin dökülerek ve ürün kaybına yol açar. Dünyada ve ülkemizde çeltik farklı yöntemlerle hasat edilebilmektedir. Bu yöntemler; orakla, motorlu biçme makineleri ve biçerdöverle hasat ve harman işlemlerinin birlikte yapılmasıdır (Sirat vd, 2012).

- **Kurutma:** Özellikle biçerdöverin yaptığı hasatta, elde edilen üründe nem oldukça yüksektir (%22-23). Nem içeriği yüksek mahsulün güvenli bir şekilde depolama için nem oranı %14'e düşürülmelidir. Bu, yalnızca güneş altında sergenlerde kurutma veya mekanik kurutma tesislerinde gerçekleştirilebilir. Ürün, hasattan sonra 12 saat içinde kurutulmalıdır ve bu süre 24 saati geçmemelidir (Sirat vd, 2012).

5. Tarım Sektöründeki Risk Etmenleri

Çeltik (pirinç) üretimi sırasında çiftçilerin maruz kaldığı riskler fiziksel, kimyasal, ergonomik, psikososyal ve biyolojik olmak üzere beş ana başlıkta incelenebilir.

5.1. Fiziksel Riskler

• **Ağır ve keskin fiziksel sebepler:** Pirinç tarlalarındaki çamurlu ve kaygan zemin, kesici alet kullanımı, motorlu taşıt ve makinelerle oluşan yaralanmalar. Örneğin, açık yaralar, düşmeler, traktör kazaları, gibi fiziksel travmalar riski yüksektir (Asamani, 2022).

• **Sürtünme ve düşme kaynaklı yaralanmalar:** El aletleri, araçlarla veya zeminin durumu nedeniyle meydana gelen açık yaralar ve diğer travmalar yaygındır (Nguyen vd., 2025).

5.2. Kimyasal Riskler

• **Pestisit ve gübre kullanımı:** Kimyasal maddelere maruz kalma sonucunda akut veya kronik zehirlenmeler meydana gelebilir. Örneğin, pestisit uygulamaları sırasında oluşan akut zehirlenmeler yaygın bir sorundur (Sharifzadeh vd., 2019).

• **Zehirlenme belirtileri:** Baş ağrısı, mide rahatsızlıkları, halsizlik gibi semptomlar Kimyasal maruz kalmanın tipik sonuçlarıdır.

5.3. Ergonomik Riskler

- **Kas-iskelet sistemi sorunları:** Sık tekrarlanan bükülme, eğilme, kambur durma ve çamurlu ortamda çalışmanın neden olduğu kas, eklem ve omurga rahatsızlıkları yaygındır.

- **Titreşim ve gürültü riski:** Makinelerin titreşimi ve gürültüsü nedeniyle el-kol titreşim sendromu veya işitme kaybı görülebilir (Yonelia vd., 2019).

- **Ağırlık kaldırma:** Ağır aletler ve taşıma gerektiren işlerde yüksek kuvvet girer, bu da kas ve iskelet sistemi yaralanmalarını artırır (Davis vd.,2007).

5.4. Psikososyal Riskler

- **Aşırı çalışma ve stres:** Uzun çalışma saatleri, dinlenme sürelerinin yetersizliği, iş güvensizliği gibi faktörler stres, tükenmişlik ve düşük moral gibi psikososyal etkilere yol açabilir. Örneğin çalışılan gün sayısının ve süresinin artışının kaza riskini artırdığı görülmüştür (Ekmekçi vd., 2024).

- **Ulaşım ve koruyucu ekipman eksikliği:** Kaza riskini artıran faktörler arasında ulaşım zorlukları ve koruyucu donanım kullanmama durumu da vardır (Ekmekçi vd., 2024).

5.5. Biyolojik Riskler

- **Enfeksiyon ve hastalık:** Pirinç tarlalarındaki su birikintileri, parazit yoğunluğu, bakteri, mantar ve virüs gibi etkenlerle temas sonucu sıtma, cilt hastalıkları veya diğer bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski artar (Asamani, 2022).

- **Toz ve mantar maruziyeti:** Hasat ve toprak işleme sırasında ortaya çıkan tozlar, küfler ve organik antijenler solunum yolu problemlerine yol açabilir (Parasram vd., 2025).

Tablo 2. Çeltik üretiminde önemli görülen riskler

Risk Grubu	Açıklama (Öne Çıkan Tehditler)
Fiziksel	Kesici alet yaralanmaları, düşmeler, motor kazaları
Kimyasal	Pestisit/gübre kaynaklı zehirlenmeler
Ergonomik	Uzun süreli eğilme, zor kaldırımlar, titreşim, gürültü
Psikososyal	Uzun çalışma saatleri, stres, ekipman/ulaşım eksikliği
Biyolojik	Enfeksiyon hastalıkları, solunum yolu hastalıkları (toz, küf)

6. Materyal Metod

Çeltik üretimi sırasında kullanılan genelel ve modern yöntemlerin araştırılması çalışmasında araştırma yöntem ve tekniklerinden betimsel araştırma yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmeye çalışılmıştır. Be-

timsel araştırma yöntemi, olayları, olguları ve durumları oldukları biçimde tanımlamaya yönelik bir araştırma yöntemidir. Araştırmacı, mevcut durumu ortaya koyar; gözlem, anket ve doküman analizinden yararlanır. Bu yöntemde araştırmacı herhangi bir değişkeni değiştirmez, yalnızca var olan durumu gözlemleyip tanımlar. Osmancık ilçesinde yapılan çeltik üretiminde kullanılan sulama veya gübreleme yöntemlerinin belirlenmesi, üreticilerin mevcut uygulamalarının betimlenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada elde edilen verileri analiz ederek mevcut durum açıklanmaya çalışılarak yöntemler arasında değerlendirilmeye çalışılmıştır (Karasar, 2022; Büyüköztürk vd., 2023).

6.1. Çeltik üretiminde kullanılan modern ve geleneksel yöntemler

Geleneksel Yöntemler;

Modern tarım öncesi dönemde, çeltik üretimi genellikle elle yapılan geleneksel tarım yöntemleriyle gerçekleştirilirdi. Çeltik, suya doymuş topraklarda yetişen bir bitki olduğu için, tarım alanları genellikle sulak bölgelerde bulunur. Tarım öncesi dönemlerde çeltik üretimi, tohum ekimi, sulama, hasat ve işleme aşamalarını içerirdi. Toprak hazırlığı, elle yapılan arazi işleme yöntemleriyle yapılırdı. Tarım arazisi önce sürülür, ardından sulanarak çeltik tohumu ekilirdi. Sulama, genellikle nehirlerin veya göletlerin suyuyla sağlanırdı. Hasat dönemi geldiğinde, çeltik bitkileri elle biçilir ve toplanırdı. Daha sonra, hasat edilen çeltik taneleri güneşte kurutularak depolanırdı. Çeltik taneleri daha sonra elle ayrıştırılır ve işlenirdi. Şekil 1.2. de elle gübreleme işlemine yer verilmiştir (Sang vd, 2018).

Resim 1. Elle gübreleme

Kaynak: Çeltik Yetiştiriciliği, 2024: 1

Modern tarım teknikleri, traktörler, sulama sistemleri ve mekanik hasat makineleri gibi teknolojik gelişmelerle birlikte çeltik üretimi daha verimli hale gelmiştir. Ancak, modern tarım öncesi dönemde işlemler büyük ölçüde insan gücüyle dayanırdı (Pakdemirli vd, 2021).

Buraya kadar sıraladığımız üretim sürecinde her aşama insan gücü ve hayvanlar yardımıyla yapılmaktaydı. Buda çalışma ortamı zor ve zahmetli olan çeltik bitkisinin hem üretim açısından çok fazla tercih edilmeyen bir ürün olmasına hem de bu ürünü üreten insanların çok fazla emek ve güç sarf etmesine sebep oluyordu. Ayrıca gübreleme ve ilaçlama uygulamaları yapılmadığından ürün verimi olumsuz etkileniyordu. Yabancı otlarla mücadele bile insan emeğiyle yapılabiliyordu (Sang vd, 2018).

Modern Yöntemler;

1800-2000 yılları arasında modern tarıma geçişle birlikte gübre, ilaçlama ve makineleşme alanlarında yaşanan gelişmeler, tarımı eskisinden daha kolay ve verimli bir hale getirmiştir. Bu yenilikler sayesinde, tarımsal faaliyetlerde harcanan emeklerin karşılığı daha fazla alınabilmektedir. Günümüzde, traktörlerde otomatik dümenleme sistemlerinin kullanılmasıyla birlikte, gece gündüz aynı hassasiyetle ve çok düşük hata payıyla toprak işleme mümkün hale gelmiştir. Şekil 1.3. de otomatik dümenleme sistemi yer almaktadır (Pakdemirli vd, 2021).

Resim 2. Otomatik dümenleme sistemi

Kaynak: AGV Technic, 2024: 1

Çeltik üretiminde gerekli bir işlem olan tesviye işlemi geleneksel yöntemlerle hayvanların arkasına bağlanan ağırlık yöntemiyle yapılırken traktörün tarım uygulamalarına girmesiyle ağırlık, sonraları ise tesviye bıçağı traktörün arkasına bağlanmaya başlamıştır. Ancak bu işlemin yapılmasında insan her zaman karar verici konumdaydı. Şimdilerde ise bu tesviye işlemi lazerli tesviye aletleri ile neredeyse insan müdahalesi olmadan yapılmaya başlanmıştır. Şekil 1.4. de lazer tesviye küreği yer almaktadır (Sezer vd, 2012).

Resim 3. Lazer tesviye küreği

Kaynak: Eryıldırım Tarım, 2024: 1

Tarla sulama işlemi geleneksel yöntemlerde sadece cazibe yöntemiyle yapılmaktayken modern sistemlerde pompa ile su basmak mümkün hale gelmiştir. Bu durumda daha fazla alanın çeltik üretiminde kullanılabilmesine olanak sağlamıştır (Sang vd, 2018).

Gübreleme işlemi geleneksel yöntemlerde başlarda hiç yokken daha sonraları el ile, sırt pompasıyla ve daha sonralarda traktör arkasına takılan ekipmanlarla yapılmaya başlanmıştır. Modern yöntemlerin son armağanı ise drone ile gübreleme olmuştur (Sirat vd, 2012).

Tohumlama aşaması elle savurma yöntemi, sırt motoru, traktör arkası ekipman derken artık dronla yapılabilmektedir. Bu yöntem zamandan ve işçilikten tasarruf sağlamaktadır. İlaçlamada tıpkı gübrelemeye benzer bir gelişim süreci sonunda son teknolojik gelişmelerle artık dron ile yapılabilmektedir. Şekil 1.5. de dronla tohumlama yapılmaktadır (Sirat vd, 2012).

Resim 4. Dronla tohumlama

Kaynak: Geri Dönüşüm Ekonomisi, 2024: 1

Hasat aşaması teknolojik gelişmeler sonucunda en fazla değışen ve kolaylaşan süreçlerin başında gelmektedir. Orakla başlayan süreç artık biçerdöver ile zamandan ve iş gücünden yana büyük tasarruflarla devam etmektedir (Pakdemirli vd, 2021).

Kurutma işlemi yine teknolojik gelişmelerden nasibini almıştır. Geleneksel yöntemlerde sergenlere serilerek güneşte kurutulan eltik artık istenirse kurutma makinelerinde kurutulabilmektedir. Buda yine her hava şartında iş gücü ve zaman açısından tasarruf edilerek kurutma işlemlerinin yapılabilmesi demektir. Şekil 1.6. da eltik kurutma makinası bulunmaktadır (Sirat vd, 2012). (Sirat vd, 2012).

Resim 5. Çeltik kurutma makinası

Kaynak: Multigrain, 2024: 1

6.2. Tarım sektöründe ve çeltik üretimdeki risk faktörleri

Tarım sektörü meslek hastalıkları ve iş kazası sayıları diğer sektörlerle kıyaslandığında yüksek denebilecek sayılara sahiptir. Bu nedenle farklı sebepler ve yaşam standartları gereği tarımdan uzaklaşan tarım çalışanları ve özellikle genç nüfusun yaşam şartlarının geliştirilmesi ve kaçışın önlenmesi için zaten var olan nedenler içerisinde en azından İSG kaynaklı sorunların çıkartılması için çalışılması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konularında bilgilendirmeleri yapılmalı ve risk değerlendirme çalışmalarına önem verilmelidir. Böylece zaten çalışan insan gücü sıkıntısı yaşamaya başlayan tarım sektörü en azından bir nebze bu kayıpların yaşanmasını engelleyebilir (Taş, 2021)

Çeltik üretimi özelinde bütün tarım sektörü için risk sayılabilecek faktörleri inceleyecek olursak;

✓ Açık havada çalışmadan kaynaklı olarak yani termal konfor şartlarından kaynaklı sıcak ve soğuktan üst düzeyde etkilenme.

✓ Traktör ve tarım makinalarının tarım arazisi ve kara yolunda kullanımı kaynaklı kazaların yanı sıra bunların ayar, tamir ve bakımı sırasında da yaşanabilecek kazalarda yine tarım sektörünün en fazla kaza yaşanan alanlarının başında gelmektedir.

✓ Tarım alanlarında bulunan elektrikli aletlerin kullanımı ve havai hatlar sebebiyle oluşabilecek elektrik kazaları.

✓ Uzun süreli aynı pozisyonda çalışma ve ağır kaldırma sebebiyle meydana gelen ergonomik riskler.

✓ İlaçlama ve gübrelemeden kaynaklı yaşanabilecek zehirlenme, alerji ve konserojen etkenler gibi kimyasal risk faktörleri.

✓ Hayvansal ve bitkisel kaynaklı bakteriyel ve virus içerikli biyolojik risk faktörleri.

✓ Tarım makinaları ve traktörlerden kaynaklı işitme kaybına sebep olabilecek gürültü faktörleri.

✓ Tarım makinaları ve traktörlerden kaynaklı titreşim faktörleri.

✓ Bazı ortamlarda temiz içme suyuna ulaşamama ve kişisel hijyen şartlarını sağlayamama kaynaklı hastalıklar.

✓ Kayıt dışı çalışan ve çocuk işçi sayısının yüksek olması.

✓ Çalışma şartlarının ağır olması ve çalışmalarının karşılığını yeterince alamayan çalışanların yaşadığı psikolojik risk etmenleri.

✓ Açık ve korunaksız çalışma alanı nedeniyle vahşi hayvan saldırıları ve sel, fırtına gibi doğal afetlere karşı korunaksız olmak.

Tarım çalışanlarının çoğunluğu aile ekonomisi içerisinde çalışanlar olduklarından ve genellikle çalışma hayatına hiç katılmamış genç ve kadın çalışan yoğunluğu fazladır. Bu nedenle bunlara güvenlik kültürü düzeyini arttıracak eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılması ayrıca örnek uygulama ve risk değerlendirme çalışmaları bunun yanında tarım çalışanlarına gerek tarım sahasında gerekse mesleki eğitim çalışmaları kapsamında verilecek iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri yaşanabilecek iş kazaları ve meslek hastalıklarının sayısını önemli ölçüde azaltacaktır (Sert ve Nazlıoğlu, 2021).

Bu çalışmaların yapılmasında araştırmacılar, akademisyenler ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çalışanlarının katkısı önem arz etmektedir. Ayrıca tarım çalışanlarına verecekleri iş sağlığı bilgileri ve çalışanlara yapacakları sağlık taramaları sayesinde gerektiğinde erken teşhis konulmasını sağlayacak birinci basamak sağlık kuruluşu çalışanlarında bu çalışmalara katılması önemlidir (Sert ve Nazlıoğlu, 2021).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojik gelişmeler hayatımızın her alanında insan gücünden tasarruf sağladığı gibi tarım alanında da insan gücü kullanımını giderek azalmaya başlamıştır. Ülkemizde bu gelişmelerden nasibini olumlu anlamlarda almıştır ve almaya devam etmektedir. Ülkemizin bir tarım ülkesi olması hasebiyle tarım alanındaki bu teknolojik gelişmelerin ülkemiz açısından oldukça önem arz etmektedir.

Tarım sektörünün zor bir sektör olması genç nüfusun tarım sektörüyle uğraşmak istememesine neden olmaktadır. Bu nedenle verimli tarım arazilerinin bile yer yer boş kalması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca tarım sektörünün zor bir sektör olması ve tarımla uğraşanların emeklerinin karşılığını tam anlamıyla alamadıklarını düşünmeleri de sektörün önündeki en büyük engellerdendir. Tüm bu olumsuzlukların yanına bir de tarım çalışanlarını zor duruma düşüren kayıt dışı çalışma, iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi insanların geleceğine olumsuz etki edebilecek etkenler eklenince tarım sektörü zor günlerden geçmektedir. Ülkemiz açısından tarım sektörünün tercih edilmeyen bir sektör olmasını bir beka problem olarak görmek yanlış bir düşünce olmayacaktır.

Bahsettiğimiz teknolojik gelişmeleri tarım sektörünün gelişimi açısından ne kadar olumlu gelişmelerden sayarsak çalışanların sağlık ve güvenliği ile ilgili bahsettiğimiz olumsuz durumları da bir o kadar olumsuz gelişmeler içerisinde sayabiliriz. İşte tam bu noktada tarım sektörüne olumlu etkileri görülmeye başlayan teknolojik gelişmelerin aynı zamanda çalışanlar için daha sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı ortaya çıkarttığını da gerekli bilimsel veriler ışığında ispat edebilirsek genç ve tarımdan anlayan kalifiye nüfusun sektörden uzaklaşmasını bir nebze daha önleyebiliriz.

Bulunduğumuz bölge olan Çorum iline bağlı Osmancık ve Kargı ilçelerinin ekonomisinde ürettiği ürün kalitesi açısından ülkemize mal olmuş bir ürün olan çeltiğin önemi çok büyüktür. Bölge ekonomisini ayakta tutan bu ürünün üretiminin azalması veya bitme durumuna gelmesi demek bölge ekonomisini çok olumsuz durumlara düşürecek bir gelişme olacaktır. Böyle olumsuzlukların yaşanmaması açısından üretimin teknolojiyle entegre edilerek arkadan gelen genç üreticilerin üretimden uzaklaşmaması önem arz etmektedir. Ayrıca bölgedeki üreticileri gözlemlerimize göre değerlendirecek olursak genellikle yaşlı üreticilerin hala geleneksel yöntemlerde ısrarcı oldukları ama yeniliğe açık ve teknolojiyle daha iç içe olan genç üreticilerin üretimde modern yöntemlere yönlendiğini görebilmekteyiz. Geleneksel yöntemde ısrar eden üreticilerin en büyük dayanağı yüksek verime ve randımana sahip çeltiğin bu yöntemlerle üretileceği görüşü iken modern yöntemleri kullanan üreticiler ise daha az insan gücüyle daha fazla tarım alanını kolay ve çok az zahmetle işlediklerini belirtmektedirler. İki görüşün de kendi içinde haklı

tarafları olabilmekle birlikte bizim çalışma konumuz iki yöntemi iş sağlığı ve güvenliği açısından değerlendirmek olacaktır. Bu değerlendirme sonucuna göre geleneksel veya modern yöntemi savunanların eline iş sağlığı ve güvenliği açısından da tercih edilebilir bir yöntem olma kozunu verebilmek amaçlanmaktadır.

Çalışmamız esnasında Osmancık ve Kargı ilçelerindeki çeltik üretim aşamaları gözlemlendi ve bu üretim sürecinde mümkün olduğu kadar hem modern hem de geleneksel yöntemler ayrı ayrı takip edilmeye çalışıldı.

Modern yöntemlerle tarla sürme işlemi açısından değerlendirilen yöntemde traktöre yüklenmiş bir yazılım sayesinde tarlanın koordinatlarına sahip olan traktörün otonom sürüş sistemi ile sürücüsüz şekilde işlemleri yapmasına dayanan otomatik dümenleme sisteminin incelenmesinden oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Birişik, N., (2019). *Küresel ve Ulusal Ölçekte Tarım ve Gıda Politikaları "Gerçekler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri"* Memur- Sen Konfederasyonu Tarım-Orman Çalışanları Birliği Sendikası Yayınları, ISBN 978-605-85250-2-3. 303 s.
- Pakdemirli, B., Birişik, N., Aslan, İ., Sönmez, B., Gezici M., (2021). *Türk Tarımında Dijital Teknolojilerin Kullanımı ve Tarım-Gıda Zincirinde Tarım4.0*. Toprak Su Dergisi. 2021, 10 (1): (78-87)
- Kanvermez, Ç., & Sümer, S.K., (2021) *Türkiye’de Tarım Sektöründe Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğinin Kanun ve İş Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 76, No.2, 2021, s. 575 – 595
- Çamurcu, S., (2015). *Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği*. SDU-JESD-149563-549-552
- Sert, Ö., & Nazlıoğlu, A., *Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No: 44
- Özşahin, E. (2001). *CBS Kullanılarak Çeltik Tarımı için Arazi Uygunluk Değerlendirmesi: Hayrabolu Deresi Havzası (Trakya Yarımadası) Örneği*. Tarım Bilimleri Dergisi Journal of Agricultural Sciences **22** (2016) 295-306
- Hekimoğlu, B., & Altındeğer, M. (2019). *Çeltik Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi Yayını
- Kaya, Y., Kuyumcu, G., Karakütük, S., Arvas, Y.E. (2017) *Kır Çeltik Biktisi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi. 2017, 27(1): 151-156
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü – TEPGE. (2020). *Tarım ürünleri piyasaları: Çeltik* (Temmuz 2020). Ankara: TEPGE.
- Çeltik hasadı başladı. (2022, 15 Ağustos). *Tarım Haber*. <http://www.tarimhaber.com/celtik-hasadi-basladi>.
- Sullivan, P., 2003. *Organic Rice Production*. ATTRA-National Sustainable Agriculture Information Service. PO Box 3657.Fayetteville, AR. 72702.
- Taşlıgil, N., & Şahin, G., (2011) *Türkiye’de Çeltik (Oryza Sativa L.) Yetiştiriciliği ve Coğrafi Dağılımı*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 6, Haziran 2011, s. 182-203
- Beşer, N., & Sürek, H., *Çeltik Üretimi, Pirince İşleme, Pazarlama ve Tüketimde Kalite ve Kaliteye Etki Eden Unsurlar*. Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
- Sungur, K. (2019). *Türkiye’nin AB’ye Uyum Sürecinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarına Etkisinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 136s.
- Karacan, E. Erdoğan, Ö. N., (2011) *"İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliğine İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları Açısından Çözümsel Bir Yaklaşım"* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21, 1 :102-116,

- Bingöl, D. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi* (7. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Bingöl, D. (2019). *İnsan kaynakları yönetimi* (11. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tiryaki, O. (2011). *Pestisit kalıntı analizlerinde kalite kontrol (QC) ve kalite güvencesi (QA)*. Nobel Yayınları, Yardımcı Kitap, Ankara.
- Karabulut Ö., (2011). *İş Sağlığı ve Güvenliğinde Sorunlar ve Çözüm Yolları*. Ankara: Türkiye İşçi Konfederasyonu.
- Bayır, M., Ergül, M. (2006). İş güvenliği ve risk değerlendirme uygulamaları. *Bursa: Uluslararası Kalıp Üreticileri Birliği Yayınları*, 34
- Erol, S. (2015). *İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KONUSUNDA İŞVEREN, ÇALIŞAN VE DEVLETİN ROLÜ*. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 2(4), 86-103.
- Korkut, G. ve Tetik, A. (2013). “6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun Getirdiği Yenilikler ve Temel Sorunlar.” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3):455-474.
- Sargın, H. (2007). *İş Sağlığı Güvenliği ve Verimlilik*. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos Eylül.
- Şimşek, S. (2020). *İş Sağlığı ve Güvenliği Kapsamında Risk Değerlendirme Metotlarından Finney Kinney Metodunun Bir Örnekle Değerlendirilmesi*. İSG Akademik, 2 (2) , 91-99.
- Gür, B, Yavuz, Ş., Çakır, A. D. & Köse, D. A. (2021). *Determination of Hazards and Risks in a Solar Power Plant Using the Matrix Risk Analysis*. European Journal of Science and Technology, (23), 497-511.
- Eksioglu, M. (2014). *Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliğinin genel durumu, öneriler ve sistem yaklaşımı*. *Ge-li-yo-rum Diyen Facia – Boğaziçi Üniversitesi Soma Araştırma Grubu Raporu*, 167-181.
- Yıldırım, R. (2023) *Biyogaz Üretim Süreçlerinde Kullanılacak En Uygun Risk Değerlendirme Metodolojisinin Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Belirlenmesi*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 12, Sayı4, 2023
- Şimşek, Z. (2021). *Tarım sektöründe mesleki ruhsal hastalıklar ve sosyal hizmet*. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1045-1059. DOI: 10.33417/tsh.726521
- Sirat, A., Sezer, İ., Akay H. (2012) *Kızılırmak Deltası’nda Organik Çeltik Tarımı*. *Güfbed/Gustij/ 2(2) (2012) 76-92*
- Sullivan, P., 2003. *Organic Rice Production*. ATTRA-National Sustainable Agriculture Information Service. PO Box 3657.Fayetteville, AR. 72702.
- Asamani, L. (2022). Work-related health and safety challenges of rice irrigation farmworkers. *European Journal of Business and Management Research*, 7(1), 292–299. <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2022.7.1.1296>
- Nguyen, M. H., Van Ngo, T., Tran, A. Q., Vu, L. G., Phan, N. T., Pham, S. T., Pham, B. X., Pham, T. D., & Vu, H. M. (2025). Knowledge, attitudes, practices of occupational accident prevention and related factors among rice farmers in Northern Vietnam. *PloS one*, 20(7), e0328474. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0328474>.

- Sharifzadeh, M. S., Abdollahzadeh, G., Damalas, C. A., Rezaei, R., & Ahmadyousefi, M. (2019). Determinants of pesticide safety behavior among Iranian rice farmers. *Science of the Total Environment*, 651(2), 2953–2960. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.10.179>
- Yonelia, A., & Kurniawidjaja, L. M. (2013). Risk management of occupational health and safety in rice farmers in Ngrendeng, East Java in 2012. *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*, 3(1), 28–32. <https://doi.org/10.18517/ijaseit.3.1.271>
- Davis, Kermit G.; Kotowski, Susan E. (July 2007). “[Understanding the ergonomic risk for musculoskeletal disorders in the United States agricultural sector](https://doi.org/10.1002/ajim.20479)”. *American Journal of Industrial Medicine*. **50** (7): 501–511. <https://doi.org/10.1002/ajim.20479>.
- Ekmekci, M., & Yaman, S. (2024). Occupational health and safety among farmers: A comprehensive study in Central Anatolia, Turkey. *BMC Public Health*, 24, 2732. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-20249-7>.
- Parasram, B., & Choudhury, A. (2025). Occupational health risk of farmers: A qualitative study with the agriculture society of trinidad and tobago and the ministry of agriculture, land and fisheries. *PloS one*, 20(7), e0327283. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0327283>
- Karasar, N. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemi* (36. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (31. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

İSLAM'DA İSRAF OLGUSU VE YOKSULLUKLA İLİŞKİSİ

“ ”

Yasemin KURTULUŞ ÇAKIR¹

¹ Yasemin Kurtuluş Çakır, (ORCID: 0009-0006-7834-0269). Bu çalışma, yazarın “İslam’da İsrâf: Sıfır Atık Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Tez, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu danışmanlığında 2023 yılında tamamlanmıştır.

Giriş

İsraf olgusu, insanlık tarihinde hiçbir dönemde günümüzdeki kadar tehlikeli boyutlara ulaşmamıştır. Küreselleşmeyle birlikte zaman ve mekân kavramlarının anlam değiştirdiği modern dünyada israf hem maddi hem de manevi açıdan hayatın düzen ve dengesini bozan ciddi bir sorun hâline gelmiştir. Tüketimi insan varoluşunun merkezine yerleştiren kapitalist anlayış, insanı yalnızca tüketen bir varlık konumuna indirgemiş; bu da mikro ve makro düzeyde çok sayıda toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunu beraberinde getirmiştir.

Aslında insanın temel ihtiyaçları sınırlıdır; ancak tüketim alışkanlıklarında yaşanan dönüşümle birlikte “sınırsız ihtiyaç” algısı yaygınlaşmış ve sınırsız tüketim, hayatın doğal bir parçası hâline gelmiştir. Bu algı, yalnızca belirli bir alanla sınırlı kalmamış; bireylerin henüz ellerindeki tüketmeden yenisine yönelmeleriyle her alanda kendini göstermiştir. Reklamlar, moda anlayışı ve sosyal medya araçları bu tüketim döngüsünü besleyerek, insanların toplumda statü kazanmak için daha çok tüketmeleri gerektiği yönünde bir bilinç oluşturmıştır.

İsrafın en yıkıcı sonuçlarından biri ise kuşkusuz yoksulluktur. Bu sorun yalnızca gelişmemiş toplumlarla sınırlı kalmayıp gelişmekte olan ve hatta gelişmiş ülkelerde dahi ciddi bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Bir yanda açlık ve sefaletle mücadele eden geniş kitleler bulunurken, diğer yanda aşırı tüketim ve savurganlık içinde yaşayan kesimlerin varlığı, insanlığın karşı karşıya olduğu çelişkinin en çarpıcı örneğidir. Oysa israfın ortadan kaldırılması ya da asgari seviyeye indirilmesi bile mevcut yoksulluğu önemli ölçüde azaltabilecek, hatta dünya kaynaklarının daha adil bir şekilde paylaşılmasına zemin hazırlayabilecektir. Eşya-ya hükmeden insan, aşırı tüketim ve israfla zamanla eşyanın hâkimiyeti altına girmekte ve onun kölesi hâline gelmektedir.

Hayatın her alanına ilişkin hükümler koyan İslam dini, insanın davranışlarında ve harcamalarında ölçülü ve dengeli olmasını emreder. Aşırılıktan uzak durmak ve itidal üzere yaşamak, yalnızca bireysel değil toplumsal refahın da temel şartıdır. Sosyal düzenin ve doğal dengenin bozulmasını engellemenin yolu da yine israftan kaçınmaktan geçer.

Bu bölümde, insan hayatını kuşatan israf olgusunun mahiyeti ve sonuçları ele alınacak; özellikle yoksullukla olan yakın ilişkisi üzerinde durulacaktır. Öncelikle israf kavramının anlamı ve kapsamı açıklanacak, ardından bu olguyla yakından bağlantılı olan ihtiyaç ve tüketim

kavramlarına değinilecektir. Devamında, İslam'ın israfa bakışı Kur'an-ı Kerim hükümleri ve Hz. Muhammed'in hadisleri çerçevesinde ortaya konulacak; yoksulluk kavramı tanımlanarak israfıla ilişkisi hem dünya genelinden hem de Türkiye'den veriler ışığında analiz edilecektir. Son olarak, israfın yoksulluk bakımından değerlendirilmesi yapılarak çözüm önerileri tartışılacaktır.

İsraf Kavramı ve Tanımı

Arapça kökenli israf kavramı, “serafe” fiilinin if'al babına girmiş mastar halidir (Durmuş, 2022, s. 145). Sözlüklerde ve klasik eserlerde çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülmekle birlikte, kavram genellikle “istikametten sapma” ve “itidalden ayrılma” anlamlarını taşır. En yaygın kullanımı ise “haddi aşmak” (Karaarslan, 2013, s. 7) şeklindedir; bunun yanında “gaflette etmek”, “gereken önemi göstermemek” ve “dalgın davranmak” gibi anlamlara da gelir (Bulut, 2006, s. 86).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, israfı “gereksiz yere para, zaman ve emek harcama, savurganlık” (Türk Dil Kurumu, 2025) olarak tanımlar. Ayrıca “aşırı düşkünlük”, “tamahkarlık” ve “hırs” anlamlarını da içerir. Kavram mecazi olarak “kalbin dünya işlerine dalması, Allah'ı ve emirlerini unutması” ya da “aklın zayıflaması” gibi durumlar için de kullanılmaktadır (Karaarslan, 2013 s. 8).

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde “israf” kavramı birçok farklı bağlamlarda geçmekle birlikte, (Aksan, 2006, s. 70; Bulut, ss. 81-83) genel olarak “haddi aşmak” anlamını taşır ve özellikle “savurganlık” manasıyla öne çıkar (Kayhan, 2006, s. 156; Soysaldı, 2005, s. 94; Yazır, 1971, s. 4133). İslam Hukuku'nda kavram, “sefih” terimiyle ilişkilendirilir ve olarak “malında savurganlık yapan, tasarruflarında ölçsüz davranan kimse” şeklinde tanımlanır (Türkyılmaz, 2018, s. 77).

İsraf, yalnızca maddi savurganlığı değil; Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmeyi, peygamberlerle ve ilahi mesajlara karşı küçümseyici veya zarar verici tutumlar sergilemeyi de kapsar (Akdemir, 2001, ss. 32-33; Kayhan, 2006, s. 156). Diğer taraftan günahıta aşırıya gitme gibi (Soysaldı, ss. 95-96) anlamları var olduğu gibi değişik amaçlarla dahi olsa dinin ortaya koyduğu esaslara uymama manasında (Kayhan, 2006, ss. 159-162, 168-170) da kullanılır.

Kavram, insanın sahip olduğu mal ve imkanları gereksiz yere sarf etmesi (Sakallı, 1994, s. 70-71), aşırıya kaçması (Kallek, 2001, s. 179), dinin belirlediği sınırları aşması ve meşru olmayan amaçlarla tasarrufla

bulunması anlamlarına da gelir (Erbaş, 2018, s. 4). Bu yönüyle israf, hak ve hukuka uymamayı, dine karşı tavır almayı ve ölçsüz davranmayı ifade eder (Özköse, 2013, s. 39).

En geniş anlamıyla israf, “kişinin davranış ve fiillerinde sınırı aşması ve itidal çizgisinden uzaklaşması” olarak tanımlanabilir.

İhtiyaç ve Tüketim Kavramları

İhtiyaç

İhtiyaç kavramı, tüm insanlar için geçerli temel bir olgudur. İnsan yaşamını sürdürebilmek ve bedensel, ruhsal ve zihinsel olarak dengede kalabilmek için belirli eksikliklerin giderilmesine ihtiyaç duyar. Karşılanması gereken zorunlu eksiklikler olarak ifade edilebilen (Gültekin, 2021, s. 5) ihtiyaç kavramı, tatmin edildiklerinde insana haz ve tatmin, karşılanmadığında ise kaygı ve huzursuzluk verir (Dal, 2017, s. 3; Göker, 2012, s. 87; Kadioğlu, 2014, s. 16; Pekcan, 2003, s. 526).

Literatürde ihtiyaç, disiplinlere göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Genel olarak ihtiyaç, “yokluk hissinin belirli bir nesne ile giderilmesi” (Görücü, 2018, s. 3), “tatmin edilmemiş insan dürtülerinin karşılanması” (İslamoğlu & Altunışık, 2017, s. 55), “bireyi eyleme geçmeye yönelten bir eksiklik durumu” (Genç, 1990, s. 7), veya “tekrar tekrar yenilenme ve giderilme güdüsü” (Durmuş, 2022, s. 276) şeklinde açıklanır.

İnsan, yaşamını sürdürebilmesi için farklı türlerde ihtiyaçlara sahiptir. Bu ihtiyaçlar zamanla değişir, çeşitlenir ve genişler (Yaran, 2007, s. 90). Fizyolojik ve psikolojik boyutlarıyla iç içe olan (Durmuş, 2022 s. 277) bu kavramın kapsamı ve sınırları, her dönem tartışma konusu olmuştur.

Yemek, uyku, barınma ve giyinme gibi unsurlar temel ve zorunlu ihtiyaçlara örnek olarak verilebilir. Ancak bu ihtiyaçların hangi düzeyde karşılanması gerektiğini belirlemek kolay değildir (Koroğlu, 2014, ss. 93-94). Bazı ihtiyaçlar bir dönemde lükse olarak görülürken, zamanla zorunlu hale gelebilir. Bu durum, zamana ve toplumların sosyoekonomik dinamiklerine bağlı olarak değişkenlik gösterir (Nas, 2023, s. 5).

Maslow’un geliştirdiği “ihtiyaçlar hiyerarşisi” kuramı, ihtiyaç kavramını anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Maslow, ihtiyaçları bir piramit biçiminde sıralamıştır. En alt basamakta yeme, içme, barınma ve giyinme gibi temel fiziksel ihtiyaçlar yer alır. Bunu üstünde

güvenlik ihtiyacı gelir. Üçüncü basamak, sevmek, sevilme, arkadaşlık ve ilişki kurma gibi aidiyet ihtiyaçlarını içerir. Dördüncü basamakta prestij ve başarı hissiyle bağlantılı değer ihtiyacı bulunur. En üstte ise kendini geliştirme ihtiyacı yer alır. Maslow’a göre, üst düzey ihtiyaçlara geçebilmek için önce alt düzey ihtiyaçların karşılanması gerekir (Nas, 2023, s. 6).

Herbert Marcuse ise ihtiyaçları “gerçek” ve “sahte” olarak ikiye ayırır. Ona göre yeme, içme ve giyinme gibi ihtiyaçlar gerçek ihtiyaçlardır; dinlenme ve eğlenme gibi ihtiyaçlar sahte ihtiyaçlar kategorisine girer.

Yaş, meslek, gelir düzeyi, cinsiyet, eğitim, aile yapısı, sosyal statü, fiziksel çevre ve kişilik gibi faktörler bireyin ihtiyaçlarını ve satın alma kararlarını doğrudan etkiler (Ak, 2020, s. 1487). Küreselleşen dünyada kapitalizmin de etkisiyle, insanın arzularının ve hırslarının sınırsız olduğu düşüncesi yaygın biçimde dayatılmaktadır. Teknolojik gelişmeler iletişim ve ulaşımı kolaylaştırmış, bu da reklam ve pazarlama stratejilerinin etkisini artırmıştır. Bu ortamda yeni ihtiyaçlar, bireylerin sosyal statü kazanma, takdir edilme ve kimlik oluşturma arayışlarının bir sonucu gibi sunularak vazgeçilmez bir unsur hâline getirilmektedir. Böylelikle sınırsız tüketimin önü açılmaktadır (Sırım, 2018, s. 912).

Tüketim

Tüketim kavramı, üretilen mal ve hizmetlerin kullanılması veya harcanması (Güncel Türkçe Sözlük, 2025) süreci olarak tanımlanabilir. İnsanın varlığının sürdürülebilmesi için gerçekleştirdiği tüm faaliyetler (Demirezen, 2015, s. 33), kullanma ve tüketme eylemlerini içerir. Günümüzde tüketim, yalnızca temel bir zorunluluk olmaktan çıkarak toplumun bir parçası olabilmenin de aracı hâline gelmiştir (Artan Özoran, 2017, s. 2268; Durmuş, 2022, s. 12).

İhtiyaçlarını tüketimle karşılamak zorunda olan insan (Bakır & Çelik, 2013, s. 47), toplumsal bir aktivite olarak yapmış olduğu tüketim faaliyetini sadece ihtiyacıyla sınırlamaz. Meşru olsun veya olmasın, ihtiyaçlarını karşılamak için maddi ve manevi kaynaklarını seferber eder (Torlak, 2016, s. 21). Tüketimi sırf ekonomik anlamıyla sınırlamak da doğru değildir. Bilgi, kültür, zaman, değer gibi olguların da hızlı bir şekilde tüketilmesi sürecini kapsar (Can, 2025).

Illich’e göre tüketim, kaçınılması güç bir kölelik biçimidir. Temelde ekonomik bir faaliyet ve insani bir ihtiyaç olan tüketim, modern toplumlarda özünden uzaklaştırılmış, metalaştırılmış ve gelişmenin yal-

nızca tüketimle mümkün olacağı algısı oluşturulmuştur (Nas, 2023, s. 8).

Önceleri zorunlu ihtiyaçların karşılanması olarak görülen tüketim, zamanla kendi ideolojisini oluşturmuş (Mengü, 2005, s. 156) ve günümüzde sosyal kimlik ile statü belirlemenin bir aracı haline gelmiştir (Üstün & Tural, 2008, s. 261). Reklamlar ve modanın etkisiyle ihtiyaçlar belirlenip (Zorlu, 2006, s. 60), bir statü kazanma aracı olarak görülen günümüz tüketim kültürü (Coşkun, 2011, s. 53) ile insanlar yaşadığı topluma yabancılaşmakta ve toplumdan uzaklaşmaktadır.

Tüketimin başat öznesi haline gelen insan, bilinçsiz ve aşırı tüketim sonucunda israf bataklığına sürüklenmiştir. Her şeyin tüketilebildiği günümüz toplumlarında tüketilen sadece nesne değil, insanın kendisi ve toplumdur (Akkoç, 2019, s. 8). Tükenen insan ve toplum, ahlaki ve kültürel yozlaşmanın etkisiyle hem mikro hem de makro düzeyde sorunları da beraberinde getirmiştir (Zaim, 2010, s. 46).

Bir yaşayış biçimine dönüşen tüketim alışkanlığı, savurgan ve israf eden bireylerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Mutluluğu tüketimde arayan insanlar duygularının tatmin edilmesini isterken yardımlaşma, dayanışma, diğerkâmlık gibi duygularının zayıfladığını ve zamanla bu duyguların yok olduğunu göremezler (Torlak, 2010, s. 49).

İslam'da İsrâf

Hukuk kuralları, toplumun düzenini ve bireyler arası ilişkileri belirleyen normlar bütünüdür (Sargın, 2009, s. 160). Toplumun inşası ve sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez olan kurallar, İslam dini tarafından da kapsamlı biçimde ortaya konmuş ve hem bireysel hem de toplumsal yaşamı düzenlemiştir. Bu kuralların bazıları özgürlük alanını genişletirken bazıları da sınırlamaktadır.

İnsan doğasının, İslam dininin ortaya koymuş olduğu değerlerle uyumlu olduğunu söylemek izahtan varestedir. Her şeyin bir düzen içinde yaratıldığı ve yaratılan şeylerin insanın kullanımına sunulduğu dünyada tabiidir ki bir sınır da vardır. İslam dini toplumsal sorunları çözmede bir kılavuz ve yol göstericidir. Ortaya koyulan hüküm ve ilkeler göz önünde bulundurulmazsa felaketler de kaçınılmaz olur. Bu yüzden, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de belirlediği sınırlar, insanlar için vazgeçilmez olmalıdır (Karakoç, 1979, s. 32).

Pek çok hüküm Kur'an-ı Kerim'de yer alır. Ancak unutmamak gerekir ki insanlık için en iyi örnekler de Hz. Muhammed tarafından uy-

gulanmış, insanlığa sunulmuş ve gösterilmiştir (Kutup, 2019, s. 526).

Kur'an-ı Kerim'de israf kavramı, kimi zaman Allah'ı inkâr etme ve O'na ortak koşma anlamlarında kullanılmıştır (Akdemir, 2001, s. 33). Bu kavram, haddi aşmak anlamında kullanıldığında inanç konusunda en riskli alan olarak karşımıza çıkar. Ömer Nasuhi Bilmen'e göre, en büyük müsriflik inanç alanında ortaya çıkan bu tür aşırılıklardır (1992, s. 253). Burada Yûnus suresinin 83. ayetine bakmak gerekir. Kendini ilah gören davranışı yüzünden Kur'an-ı Kerim'de "israf" kelimesi ile anlamlandırılan Firavun, bu konudaki en iyi örneklerden sadece biridir (Kasas 28:4, 38; Nâzi'ât 79:23; Zuhruf 43:51).

İslam dininde israf kelimesinin bir başka yansıması olarak küfür kelimesi yer alabilir. Küfür; şirk koşmak ve dine karşı isyan şeklinde bir davranış şekli ve haddi aşmayı tarif eden en kapsamlı kavramlardan biridir (Sinanoğlu, 2002, ss. 535-536; Yazır, 1971, ss. 207-208). Günah işleme konularında aşırıya gidilmesi, büyük günah işlemek manalarına (Âl-i İmrân 3:146-147) gelecek şekilde ifade edilebildiği görülür.

Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla maddi unsurların israfından söz edilse de kimi ayetlerde insanın kendi varlığını ve potansiyelini boşa harcaması anlamında da kullanımlar mevcuttur. Bu bağlamda, denge bozulmasına yol açan insan davranışları "kendini israf etmek" olarak nitelendirilebilir (Şuarâ 26:151).

Dinde aşırılık, israfın bir diğer boyutudur. Her konuda orta yoldan gidilmesi gerektiğini belirten İslam dininin ilkeleri bu konuda da geçerlidir. Bu anlamda ibadette bile aşırıya gidilmemesi gerekir. Öyle ki yapılan ibadetlerin, insana emredilenden çok daha fazlasının yapılması israf olarak görüldüğü birçok ayette (En'âm 6:141; Hadid 57:27) ve hadislerde yer almaktadır. Hz. Muhammed bir kayanın üzerinde uzunca bir süre namaz kıldığını gördüğü bir sahabeyi namaz kılmada dengeli davranması gerektiği konusunda uyarmış; bir başka örnekte ise sürekli oruç tutan sahabeyi hiç olmazsa bir gün oruç tutup bir gün oruç tutmayan Hz. Davud'un oruç tutma şeklini öğütlemiştir (Kayhan, 2006, ss. 163-165). Mallarının tamamını infak etmek (Çağrı, 2002) isteyen sahabelerin bu istekleri Hz. Muhammed tarafından kabul görmemiştir. Aslında bakıldığında infak etme fiili, İslam dininde hoş karşılanan bir eylemdir. Ancak mallarının tamamını tasadduk ettiklerinde (Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 2025) hayatlarını idame ettirebilmeleri çok da mümkün olmayacaktır. Burada da ölçülü ve dengeli davranmanın önemi Hz. Muhammed tarafından vurgulanmış ve insanlığa,

din ve ibadet konusunda aşırıya gidilmemesi gerektiği örneklerle ortaya konulmuştur. “Sana hangi şeyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını” (Bakara 2:219; Kur’ân Yolu, 2025) ayeti de ilgili hadisi destekler niteliktedir.

İnsanlara helal olarak ve onun tahakkümüne ve emrine verilmiş birçok nimet vardır. İnsana helal yollar gösterilmişken bunları terk ederek haram yollara yönelmesi de İslam açısından israf olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda Lut Kavmi kıssası bir örnek teşkil edebilir niteliktedir. Helal yolla birleşme yolunu değil de haram olana yönelen bu kavim haddi aşan israf toplumu olarak tarihe geçmiştir (A'râf 7:81).

Haksız yere bir insanın hayatına son vermek İslam'da yasaklanmıştır (Mâide 5:32; Ayrıca bkz. Nisâ 4:93). Dikkat edilirse her öldürme fiili yasak değildir. Burada “haksızlık” unsuru belirleyicidir; şartları oluştuğunda kısas meşru bir hak olarak kabul edilir. Ancak bu şartlar oluşmadan gerçekleştirilen bir öldürme eylemi israf kapsamına girer. Kısas uygulanırken dahi sınırların aşılması gerektiği vurgulanır (İsrâ 17:33); işkence, acı çektirme veya insanlık dışı muamele gibi eylemler adalet ilkesine zarar verir.

“Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez” (A'râf 7:31) ayeti Allah'ın israfa karşı tutumunu açıkça ortaya koyar. “Çünkü, saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir” (İsrâ 17:27) ayeti ise israf edenleri şeytanın kardeşi olarak nitelendirerek bu davranışın ne kadar kötü olduğunu ortaya koyar. İsrâ suresinin ilgili ayeti, israf içinde olanları adeta şeytanın kardeşi olarak ilan ederek israfın ne denli kötü bir davranış olduğunu gösterir. “Kibir ve israfa kaçmaksızın yiyiniz, içiniz ve sadaka veriniz. Zira Allah, kulunun üstünde nimetini görmek ister” (Bkz. Buhârî, Libas, 1; İbn Mâce, Libas, 23) hadisine parmak basan Sancaklı'ya göre ise bir taraftan kibirli bireylerin israf etmeye yönelik hal ve davranışlar gösterdiği, diğer taraftan israf eden bireylerin ise kendini üstün ve vazgeçilmez görme eğiliminde olduğunu söyleyerek kibir ve israfın birbiriyle olan ilişkisine vurgu yapmıştır (2013, s. 67). Şeytanın en önemli özelliği olan ve kendisini nankörlüğe götüren (Özkan, 2022, s. 814) kibir duygusundan uzak durulmalı ve “şeytanın bu oyununun” hangi felaketlere sebebiyet vereceğinin işaretlerine kulak asılmalıdır.

Her konuda ölçülü ve dengeli olup aşırıya gitmemeyi bize emreden İslam dini (Bkz. Nahl 16:90) zaman (Bkz. Duhâ 93:2; Fecr 89:2; İnşikâk 84:16; Müddessir 74:33; Tekvîr 81:18) ve sağlık konusunda da bazı öğütler

verir. Hayatta iken göz ardı edilip kaybedildikten sonra önemine vakıf olunan iki nimettir bunlar (Ebû Zekerıyyâ en-Nevevî, 2015, s. 132; ayrıca bkz. Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1). Zaman ve sağlık, çoğu zaman kaybedilene kadar değeri anlaşılmayan iki nimettir. Sağlığına dikkat etmeyip beslenmede aşırılığa kaçan ya da zamanını verimli kullanamayan insan da israfa düşer. Özellikle zaman (Eroğlu & Bayrak, 1990, s. 256), geri dönüşü mümkün olmayan en kıymetli kaynaklardan biridir ve günümüzde büyük oranda tüketim faaliyetleriyle harcanmaktadır.

Sevme ve nefret etme duygularının bile ölçülü bir şekilde yaşanması (Uluç, 2025; ayrıca bkz. Tirmizî, Birr, 60) gerektiği Hz. Muhammed'in hadislerinde vurgulansa da insan sosyal ve kültürel alanlarda çoğu zaman dengesizlik içinde olduğu görülür. İşte İslam dini, hayatın her alanında ölçülü olmayı tavsiye eder. Hz. Muhammed'in, midenin üçte birinin yemekle, üçte birinin suyla doldurulması ve üçte birinin boş bırakılması gerektiğini bildiren hadisi (Budak & Çetinkaya, 2012, s. 132; Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühd, 47), yeme-içmede ölçülü davranmanın önemini ortaya koyar. Günümüz tıbbı da bu ölçüsüzlüğün sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça göstermektedir. Zira günümüzün tıbbi verileri, yeme ve içme konusunda gidilen aşırılığın sağlık bakımından ne tür zararları olduğunu gösterir.

Bir diğer zorunlu ihtiyaç olan giyinme konusunda lüks ve gösteriş olmadan insanın ihtiyacının karşılanması gerekir. Herkesin kendi imkanları dahilinde yeme, içme ve giyinme gibi ihtiyaçlarını karşılayabildiği dünyada sınırsız harcama olmamalıdır. Asıl zenginlik tasarruf etmede yatar. Ancak burada da dengede olunmalı israf ve cimrilik arasında itidalli hareket edilmelidir (Bkz. Furkan, 25:67). Tasarrufta bulunayım derken cimrilik yapmak da bahsi geçen ölçünün dışına çıkılması anlamına gelir. Yani insan ne cimri olmalı ne de israf etmelidir.

Yoksulluk

Yoksulluğun genel bir tanımını yapmak zordur; çünkü her disiplin bu kavramı farklı biçimlerde ele alır. Kişiden kişiye ve toplumların gelişmişlik düzeyine göre değişen yoksulluk, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan sosyolojik bir gerçektir (Bozan, 2010, s. 36; Gümüş, 2019, s. 9). Bir toplumda belirli bir sınırın altında elde edilen gelir yoksulluk olarak kabul edilirken, bir diğerinde bu seviye zenginlik göstergesi olabilir. Hal böyle olsa da yine de yoksulluk tüm dünyayı etkisi altına alan bir sorundur. Gelişmişlik ve gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde bile, var olan bir olgudur (Ak, 2016, s. 296).

1901 yılında Seeböhm Rowntree, yoksulluğu insanların biyolojik varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya toplam gelirlerinin yetmemesi durumu olarak tanımlamıştır (Arpacioğlu & Yıldırım, 2011, s. 60).

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “yoksul olma durumu, yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik” (Güncel Türkçe Sözlük, 2025) anlamına gelen yoksulluk kavramı, yaşamın gerektirdiği imkanlardan yoksun olma durumudur. Maddi kaynaklardan yoksunluğu ifade eden bu kavram, geçmişte var olup olmamasından bağımsız olarak, mevcut zamanda sahip olunamama durumunu anlatır (Tutuk, 2020, s. 3).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından dar ve geniş manada ele alınan yoksulluk kavramı, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanamaması durumunu ifade eder. TÜİK’e göre açlıktan ölme veya barınacak yerin olmaması durumu dar anlamda yoksulluk olarak tanımlanırken, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına rağmen yaşamlarını sürdürmede toplumun gerisinde kalmaları geniş anlamda yoksulluk olarak ifade edilir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022, s. XV).

Klasik iktisadın ve İslam iktisadının yoksulluk kavramına bakış açıları farklı olduğu gibi tanımlamaları da farklıdır. Zaman ve mekâna göre değişebilen yoksulluk, bireylerin beslenme, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve asgari yaşam standardının altında kalması şeklinde tanımlanabilir (Gümüş, 2019, s. 10; Öztürk & Çetin, 2009, s. 2664).

İslam hukukunda ise yoksulluk, nisap miktarı esas alınarak belirlenir. Bazı temel ve zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak sahip olunan mallar hariç belirli bir sınırın altında olan kişi yoksul sayılır (Sargın, 2014, s. 156).

Literatüre bakıldığında mutlak yoksunluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk gibi yoksulluk türlerinden bahsedilir. Bu tanımlar çalışmamızın kapsamı dışında kaldığından burada ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

Yoksulluk Sorunu ve İsrâf Boyutu

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nın verilerine göre, 1990 yılında dünyanın en zengin %20’si, en yoksul %20’nin dünya gelirinden aldığı payın 60 katına sahiptir. Dünya nüfusunun %40’ının yoksulluk içinde yaşadığı belirtilen raporda, en yoksul kıta olan Afrika kıtasında nüfus artış hızının da yüksek olmasından dolayı bu sayının giderek artacağı belirtilir (Gedikli, 2010, s. 337).

Yoksul ve zengin ülkeler arasındaki gelir farkı her geçen gün artmaktadır. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri, en yoksul 20 ülkenin gelirinin 18 katı iken bu oran 1995 yılında 37 katına yükselmiştir (Gümüş, 2019, s. 29).

Dünya Bankası'nın 2010 yılı verilerine göre dünya nüfusu yaklaşık 6,9 milyar iken bunun %46'sı, yoksulluk sınırı olarak kabul edilen günlük 2 doların altında bir gelirle yaşamını sürdürmektedir. Açlık sınırı olan günlük 1 doların altında yaşayanların sayısı ise 1,2 milyar civarındadır. Ayrıca her yıl yaklaşık 50 milyon insan, temiz suya erişememe ve yetersiz beslenme gibi yoksulluk kaynaklı nedenlerle hayatını kaybetmektedir; bunların 34 milyonu 5 yaş altındaki çocuklardır (Taş & Özcan, 2012, s. 426). Dünya nüfusunun yalnızca %10'unun toplam gelirin %70'inden fazlasına sahip olması, gelir dağılımındaki derin adaletsizliğin en açık göstergesidir (Gümüş, 2019, s. 28).

2022 yılında yayımlanan Dünya Eşitsizlik Raporu'na göre dünyadaki en zengin %10, toplam dünya gelirin %52'sine sahipken, en yoksul %50'si tüm gelirin sadece %8,5'ine sahiptir. Rapora göre en zengin %10'luk kesim, en yoksul %50'nin 31 kat fazlası ortalama gelire sahiptir. En zengin %10, toplam servetin %76'sına sahipken en yoksul %50 toplam gelirin sadece %2'sine sahip (Lucas Chancel vd., 2022, s. 4). Raporda, en fazla gelire sahip olan %1'lik kesimin toplam servetin %38'ini elinde bulunduruyorken, en yoksul %50 ise toplam servetin sadece %2'sine sahiptir. En zenginlerin toplam servetteki payı her geçen gün büyümeye kaydediyor. 1995'ten beri en zengin %0.01'e ait olan toplam servetteki pay artarak %7'den %11'e yükselmiştir. Dünya'da bulunan milyarderlerin serveti özellikle pandemi döneminde %1'den %3'e yükselmiş ve tarihteki en yüksek artışı yakalamıştır (Chancel vd., 2022, s. 9).

Ülke içindeki servet eşitsizliklerinin azaldığı belirtilen raporda, en yoksul %50'nin toplam servetteki payının her zaman az olduğu vurgusu yapılırken bölgeden bölgeye durum değişse de bu kesimin en iyi ihtimal %2 ile %7 arasında bir paya sahip olduğu ifade edilmektedir (Chancel vd., 2022, s. 10).

Tüm bunlar yaşanırken, dünya nüfusunun neredeyse iki katına, yani yaklaşık 12 milyar insana yetecek kadar gıda üretilmesine rağmen 805 milyon insan hâlâ yetersiz beslenmektedir. Her yıl 10 milyon insanın açlıktan dolayı hayatını kaybettiği gerçeğiyle karşı karşıyayız. Yılda 1,3 milyar ton gıda israf edilirken sadece Türkiye'de yılda 9,5 milyon ton meyve ve sebze, 5 milyon ekmek çöpe atılmaktadır (Taş, 2020, s. 31).

Türkiye'nin üç tarafı sularla kaplıdır, ancak yine de tatlı su varlığı bakımından su kaynakları zengin değildir. Buna rağmen bir insanın hayatta kalması gereken su miktarı 25 litre iken (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı [TİSVA], 2020, s. 4) Türkiye'de kişi başına günlük 217 litre su tüketilmektedir.

Sofraların vazgeçilmezi olması yanında, dinimizde verilen değer ortada iken ekmek de en çok israf edilen ürünlerin başını çeker. Türkiye'de her gün yaklaşık 85 milyon ekmek üretilmekte, ancak bunların 6 milyonu israf edilmektedir (TİSVA, 2020, s. 8).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün verilerine göre dünyada üretilen gıdanın yaklaşık üçte biri çöpe atılıp israf edilirken sadece bu kadarı bile 3 milyar insanın gıda ihtiyacını karşılayacak miktardadır (Birleşmiş Milletler Türkiye [BM Türkiye], 2023). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve ortak paydaşı WRAP tarafından 2021 yılında hazırlanan rapora göre dünyada her yıl 931 milyon ton gıda israfı yapılmaktadır (Forbes vd., 2021, s. 8). Dünyada 700 milyondan fazla insanın açlıkla mücadele ettiği gerçeği ise bize ne kadar vahim bir tablo ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor (Yeni Asya, 2025).

İsraf boyutu bunlarla da sınırlı değildir. Giyim sektöründe yapılan israf da bunun içerisinde yer alır. Moda uğruna alınıp hiç giyilmeyen veya giyilse bile ihtiyaçtan çok fazlasıyla dolup taşan gardıroplar birer örnek teşkil ediyor. Sophie Woodward'ın yaptığı araştırma, önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan kadınların sahip olduğu kıyafetlerin %12'si hiçbir şekilde kullanılmamaktadır (Webtekno, 2025). Yine bir başka araştırmaya göre dünyada her yıl 92 milyon tekstil ürünü çöpe atılmaktadır. Bu da demek oluyor ki adeta her saniye bir çöp kamyonu kadar kıyafet çöpe gidiyor (Webtekno, 2025).

Türkiye'de yaşayan insanların %37,3'ü, aldığı ayakkabı, kıyafet gibi tekstil ürünlerini hiç giymediği Ticaret Bakanlığı tarafından açıklanan Türkiye İsrافی Raporuyla ortaya konmuştur (Webtekno, 2025).

Enerji ve su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı sonucunda doğal kaynaklarımız her geçen gün tükenmektedir. Bu eğilim devam ederse, bugün su kıtlığı yaşayan yaklaşık 1,3 milyar insanın sayısının 2025 yılı sonuna kadar 3 milyara ulaşacağı öngörülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü [TKPGM], 2018, s. 21).

2022’de yayımlanan İsrâf Raporu’na göre her yıl Türkiye’nin milli gelirinin neredeyse %15’i israf ediliyor. Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı tarafından hazırlanan bu raporda israf edilen miktarla 1 milyon 272 bin konut yapılabileceği belirtilir (TİSVA, 2020, s. 1). Bu rakam 6 Şubat 2023’te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli deprem sonrasında ihtiyaç olan konut sayısından çok daha fazlasıdır.

Görüldüğü üzere, farklı alanlarda yaşanan israf olgusu her geçen gün insanları yoksulluğa sürüklemekte ve küresel ölçekte sosyal ve ekonomik dengeleri tehdit etmektedir.

İsrâfın Yoksulluk Bakımından Değerlendirilmesi

İsrâfın doğrudan ya da dolaylı biçimde ortaya çıkan pek çok sonucu bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, hiç kuşkusuz yoksulluk ve buna bağlı sefalet olgusudur. Günümüzde israf denilince yeme-içme gibi maddi şeyler akla gelmektedir. Ancak kavramın maddi şeylerle sınırlı olmadığını yukarıda ifade etmiştik. Bu şekilde sınırlı tutmak kelimenin anlamını daralttığı gibi sorunun çözümü noktasında da bizi kısır döngüye götürür.

Her insan eşit şartlarda doğmaz. Kimisi zengin bir aileye evlat olarak gelirken kimisi fakir bir ailede gözlerini açar. Hiçbir insan zeka ve beceri bakımından aynı olmadığı gibi hayata geldikleri ortam ve şartlar da farklıdır. Her şeyin bir imtihan vesilesi olduğu dünyada yoksulluk, insanlık tarihi boyunca var olmuş bir gerçekliktir. Ancak bu gerçeklik değiştirilemez bir kader değildir (Ağırman, 2025).

Yoksulluğun önüne geçmek adına hem klasik iktisatta hem de İslam iktisadında çözüm önerileri sunulmuştur. İslam dininin yoksulluğun önüne geçilmesi adına ortaya koyduğu ilkelerden biri olarak israf etmeme yer alır.

İsrâf ile ideal düzenin dışına çıkan insan, sınır tanımamaya başlar. Aşırı duygular ve davranışlar kişiyi daha da ileriye iter, bu da elindeki imkânların değerini fark etmesini zorlaştırır. Başkalarının sahip olduklarına odaklanıp kendi nimetlerinin farkına varamayan birey, mal varlığı açısından zengin olsa bile gönül dünyasında fakirleşir (Ağırman, 2025). Hırsla hareket eden insan, doyumsuzluğa kapılarak manevi anlamda yoksullaşır.

Günümüzde yaşam biçimine dönüşen “Tükettiğiniz kadar varsınız” anlayışı bireyleri felakete sürüklemektedir (Koç, 2014, s. 15). Arzu ve isteklerinin peşinde sürüklenen insanı metalaştırarak varlığını tü-

ketim ile bağdaştıran aşırı tüketim sistemi, iflasa da zemin hazırlar. Sadece bireysel değil toplumu da felakete ve iflasa sürükleyecek olan israf olgusu, acı boyutlarıyla kapı aralamıştır. Bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve bireylerin eğitimi, aşırı tüketim eğilimlerinin törpülenmesi açısından temel bir öneme sahiptir. Aksi hâlde doyumsuzluk hâli, maddi anlamda olmasa bile bireyde kalıcı bir yoksulluk hissi oluşturur. Aşırı ve gereksiz tüketim isteğinin ortadan kaldırılması veya en azından en aza indirilmesi, eğitimle desteklenen toplumsal farkındalık süreçleri sayesinde mümkündür. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de yer alan ölçülülük ilkeleri ve Hz. Muhammed'in örnek davranışları, bireylere rehberlik edebilecek temel kaynaklardır (Detaylı bilgi için bkz. Müslim, Zühd, 58; İbn Mâce, Zühd, 9). İnsan, ihtiyaçları kadarını tüketip kalanını paylaşarak hem kendi refahını artırabilir hem de toplumsal dayanışmayı güçlendirebilir. Bu yaklaşım benimsendiğinde, yoksullukla mücadele ve toplumsal çöküşe karşı verilen savaşta başarıya ulaşmak mümkün olacaktır.

İsraf, kesinlikle uzak durulması gereken manevi bir hastalıktır (Soysaldı, 2005, s. 108). Bu hastalığın pençesindeki birey, doğru ile yanlış ayırt etmekte zorlanır, irade gücü zayıflar ve hem dini hem de dünyevi sorumluluklarını yerine getiremez. İnsana emanet edilen nimetlerin gereği gibi yönetilememesi, ekonomik düzenin bozulmasına (Erdem, 1996, s. 178) ve toplumsal dengenin sarsılmasına yol açar (Soysaldı, 2005, s. 120).

İsraf, önce bireyi, ardından aile düzenini, toplumu ve hatta tüm dünyayı yoksulluğa sürükler. Bu süreçte birey, borç batağına saplanarak kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hâle gelir.

Toplumların yaşadığı olumsuzluklardan ders çıkarılmalı ve israfın yol açtığı sonuçların önüne geçmek için mücadele başlatılmalıdır. Toplumlar yoksullaştığında gelir adaletsizliği kaçınılmaz hâle gelir; zengin kesim daha da zenginleşirken yoksullar daha da yoksullaşır. Gücün ve servetin dar bir kesimin elinde toplandığı düzende kaosun ortaya çıkması kaçınılmazdır ve bu durum toplumsal yapının sarsılmasına yol açar.

Ünlü düşünür İbn-i Haldun devletin geçirmiş olduğu safhaları "Tavırlar Teorisi" ile açıklamıştır. Ona göre toplumlar insanlar gibi doğup büyüyüp yok olurlar (Aydın, 2015, 97). Toplumlar arasında her zaman egemenlik mücadelesi var olmuştur. Bir toplumun diğer bir topluma üstünlük sağladığında üstün olan toplumun egemenliği başlar. Bundan

sonra her toplumun beş tavrı aşamasından zorunlu olarak geçeceğini dile getiren İbn-i Haldun'a göre son tavrı olan israf tavrı ile devletin çöküşü başlar. Özellikle gösteriş ve lüks yaşama isteği bir yaşam biçimi haline geldiğinde var olan üretim yetmez ve devletin gelir ve gider dengesi bozulup, başta savunma gücü etkilenir ve en önemli çöküş, tüketim çılgınlığı ile yaşanır. İsrafın hâkim olduğu bir toplumda devletlerin ve medeniyetlerin uzun süre varlıklarını sürdüremeyeceğini bilmek ve buna göre önlem almak zorunludur (Aydın, 2015, ss. 99-100). İsrafın olduğu yerde devletlerin ve toplumların ayakta kalamayacağını bilmek ve ona göre önlem almak elzemdir.

Önce tüketim bilinçsizliğinin önüne geçilmeli ve insanların bu konudaki eğitimi konusunda farklı programlar yapılmalı ve projeler geliştirilmelidir. Çok yönlü düşünerek ve sürdürülebilir geleceğin planlanması ortaya konularak “geleceğin sürdürülmesi”ne katkı sağlanmalıdır. Aksi halde sefalet ve yoksulluk içinde tükenen dünya yok olup bitecektir.

İnsanların var olan ihtiyaçları, alışkanlık ve özentisi sonucunda değişikliğe uğrayıp genişlemiştir. Küreselleşme ile lüks yaşama isteği insanların tüketim alışkanlıklarında değişmelere neden olmuştur (Göcen, 2013, s. 179). Hatta ihtiyacın “sınırsız” olduğu aşılarmıştır. İsraf ve hevesler, tahrik edilip toplumlar fakirleşmeye itilmiştir. İsraf kültürünün dünyaya nam salmasıyla krizler kol gezmeye başlamıştır. Tüketim alışkanlıklarının yönetimi ve tasarlanması ile bu sorunlardan kurtulmak mümkündür. Nefis terbiyesiyle başlayan bu süreçte israf yerine iktisadi tercih eden birey, gerçek refaha ulaşır. Aksi hâlde israf, yalnızca bireysel bir ahlaki sorun değil, aynı zamanda yoksulluğun da temel nedenlerinden biri hâline gelir (Koçak, 2025).

Sonuç

İnsanın ihtiyaçları gün geçtikçe artıp değişime uğrasa da bu ihtiyaçların gerçek bir ihtiyaç olup olmaması tartışma konusu yapılabilir. Gerçek ihtiyaç kavramı, toplumdan topluma ve zamana göre farklılık gösterebilir. Ancak tüketilen şey, gerçek bir ihtiyacın ötesine geçip zevk ve sefa uğruna yapılıyorsa, sırf bir statü kazanmak amacıyla icra ediliyorsa artık burada insanın olması gereken çizgiden kaydığı anlamı taşır.

Varoluş nedenini yalnızca tüketime indirgeyen modern sistemin oluşturduğu bu düzen, giderek daha sorunlu hâle gelmektedir. Bir yan-

da sosyal refah düzeyi yüksek toplumlar, diğer yanda yoksulluk içinde yaşam mücadelesi veren milyonlarca insan bulunmaktadır. Bir tarafta hayatın her alanında kendini gösteren israf olgusu, diğer tarafta yoksulluk ve sefalet gerçeği vardır. Her yıl milyonlarca ton gıdanın çöpe atılması ile temiz suya ulaşamama ve yetersiz beslenme nedeniyle yaşanan milyonlarca ölüm, bu çarpıcı çelişkinin en açık göstergesidir.

Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu ilkeler ve Hz. Muhammed'in örnek davranışları, birbirinin sebep ve sonucu olan israf ve yoksulluk olgusuna karşı çözüm yolları sunar. İslam'ın öğretileri, bireylerin ve toplumların bu sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olabilecek rehberlik sağlar.

İnsanoğlu yaşamın her alanında itidalli davranmalıdır. Kur'an'da da vurgulandığı gibi aşırılıktan kaçınmak ve orta yolu izlemek esastır. Hz. Muhammed'in hayatında da bu ölçülülüğün örneklerini görmek mümkündür. Tüketim sadece maddi varlıklarla sınırlı değildir; insanın kendisine bahşedilen ömrü de kapsar. Doğa, çevre, hava, hayvanlar, bitkiler ve su gibi tüm unsurlar birer emanettir. Bu emanetlere gerektirdiği gibi sahip çıkılmadığında, kaynakların tükenmesi kaçınılmaz olacaktır.

İsraf ve kibir birbirini besleyen iki olgudur. Kibre kapılan birey israfa yönelirken, israf eden birey de kendisini diğerlerinden üstün görme eğilimine girer. Bu döngü, bireyin gerçeklikten uzaklaşmasına ve manevi anlamda yoksullaşmasına yol açar. Kur'an'da anlatılan Karun kıssası, bu konuda alınması gereken önemli dersler barındırır.

İsrafın birçok çeşidi vardır. Hepsinin sonuçları farklı farklı gözükse de aslında yegâne sonuç yokluktur. Her ne olursa olsun, aşırı ve gereksiz tüketimin sonucunda yeterli üretim yapılmazsa kaynakların tükenmesi kaçınılmazdır. Bugün ulaşılabilir olan birçok şeyin gelecekte ulaşılmaz hâle gelmesi olasıdır. Bu nedenle insanın yaşamında yalnızca tüketmek değil, üretmek de temel bir amaç olmalıdır.

Üretimin önemi açık olmakla birlikte günümüzde bu kavram değersizleştirilmeye çalışılmaktadır. Kapitalist sistem, bireylerin üretmesini değil, kendi ürettiklerini tüketmesini ister. Bu sistemde insanlar üretilen ürünlerin pazarlanması için tasarlanan etkili reklamlarla tüketime yönlendirilir. Böylece bireyler ve toplumlar tükettikçe tükenir ve üretim ikinci planda kalır. Bu durum, İbn Haldun'un belirttiği gibi toplumların çöküşünü kaçınılmaz hâle getirir.

Hz. Muhammed'in, nehirde abdest alırken bile suyu israf etmesi, ölçülülüğün önemini gösterir (Gömbeyaz, 2025; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Tahâret, 48). İnsan bolluk içinde yaşarken bile kaynakları nasıl ve ne kadar kullanacağını bilmelidir. Bu süreçte cimrilikten kaçınmalı, ancak aşırılığa da düşmemelidir; çünkü itidal, aşırılıkla cimrilik arasında dengeyi korumayı gerektirir.

Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar büyük bir israf sorunu ile karşı karşıya olan insanlık, bu gidişata dur demek için akliselimle hareket etmek zorundadır. Aksi hâlde yoksulluk ve sefaletin derinleştiği bir dünya kaçınılmaz olabilir.

İsrafın farklı türleri olduğu gibi sonuçları da çeşitlidir; ancak en kapsamlı sonucu yoksulluktur. Yoksulluk da israf gibi göreceli bir kavramdır. Zümer Suresi'nin 52. ayetinde belirtildiği gibi, zenginlik Allah'ın dilediği kimselere bir lütfudur; ancak insan çalışmayı ve üretmeyi asla bırakmamalıdır. İsrafı ortadan kaldıracak olan itidalli tüketim ve üretimdir; küresel yoksulluğu derinleştirecek olan ise israftır. İnsanlar israftan kaçınmalı, kanaatkâr olmalı ve infakta bulunmalıdır. Çalışmak, üretmek, israftan kaçınmak ve paylaşmak, toplumsal dengeyi sağlayacak temel unsurlardır. Çünkü "israf sebep, yoksulluk sonuçtur."

KAYNAKÇA

- Ağırman, C. (2004). *Yoksulluk bağlamında israf. Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*. 13 Haziran 2025 tarihinde erişildi, <https://www.koprudergisi.com/guz-2004/yoksulluk-baglaminda-israf/>
- Ak, M. (2016). *Toplumsal bir olgu olarak yoksulluk. Akademik Bakış Dergisi*, 54, 296–306.
- Ak, Ö., & Görmüş, Ş. (2020). *Muhafazakâr kesimin aşırı tüketim alışkanlıklarını belirleyen nedenler ve israf boyutu: Türkiye–Malezya karşılaştırması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1485–1500.
- Ak, Ö. (2018). *Muhafazakâr kesimin tüketim alışkanlıklarını belirleyen nedenler ve israf boyutu: Türkiye–Malezya karşılaştırması* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akdemir, H. (2001). *Kur'an-ı Kerim'de israf kavramı. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 31–61.
- Akkoç, A. (2019). *Tüketim toplumunun toplumsal değerler üzerindeki etkisi. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 1–25. <https://doi.org/10.18490/sosars.640816>
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Arpacıoğlu, Ö., & Yıldırım, M. (2011). *Dünya'da ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 60–76.
- Artan Özoran, B. (2017). *Modernite ve postmodernite kavramları çerçevesinde reklamlar: Hürriyet gazetesi örneği. Ulakbilge Dergisi*, 5(19), 2261–2286.
- Aydın, K. A. (2015). *İbn Haldun'un toplumsal ve iktisadi görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bakır, U., & Çelik, M. (2013). *Tüketim toplumuna eleştirel bir yaklaşım: Kültür bozumu ve yıkıcı reklamlar. Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4), 46–63.
- Bilmen, Ö. N. (1992). *Kur'an-ı Kerim meâli âlisi ve tefsiri* (Sad. S. Gümüş & M. Demirci, Ed.). 3 Cilt. İstanbul: İpek Yayın ve Dağıtım.
- Birleşmiş Milletler Türkiye (BM Türkiye). (2025, Ekim 4). *BM uyarıyor: Gıda israfı iklim değişikliğini besliyor*. Erişim adresi: <https://turkiye.un.org/tr/114941-bm-uyariyor-gida-israfi-iklim-degisikligini-besliyor>
- Bozan, M. (2010). *Yoksulluk algısına farklı bir bakış*. M. Kardaş vd. (Ed.), *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı* (1, 35–45). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Budak, A., & Çetinkaya, Ö. (Eds.). (2012). *Riyâzu's-Sâlihîn muhtasar*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Bulut, A. (2006). *Kur'ân'daki çok anlamlı kavramların Türkçe'ye çevirisi sorunu (İsraf kavramı örneği). Diyanet İlmi Dergi*, 42(1), 78–94.

- Bulut, H. (2019). *Kur'an'ın bazı aşırılıklar karşısındaki tutumu. Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 525–544.
- Can, B. (2025, Ekim 13). *İhtiyaç, tüketim, israf denklemi, meşruiyet ve ızafilelik sorunu. Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM)*. Erişim adresi: <http://www.sekam.com.tr/sayfa.php?detay=ihtiyac-tuketim-israf-denkle-mi-mesruiyet-ve-izafilik-sorunu>
- Chancel, L., vd. (2022). *Dünya eşitsizlik raporu 2022*. Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı. Erişim adresi: https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2021/12/Summary_WorldInequalityReport2022_Turkish.pdf
- Coşkun, S. (2011). *Küreselleşme sürecinde tüketim toplumu ve tüketim kültürü* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çağrı, M. (2025, Ekim 13). *İnfak. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/infak>
- Çakar Mengü, S. (2005). *Tüketimle edinilen yanılansmış seçkinlik. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21(21), 155–159.
- Dal, N. E. (2017). *Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1–21. <https://doi.org/10.20875/makusobed.311006>
- Demirezen, İ. (2015). *Tüketim toplumu ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Durmuş, H. (2022). *Aşırı tüketim ve israf; çözüm olarak orta yollu tüketim. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 272–298. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1179674>
- Durmuş, H. (2022). *Gıda israfının boyutu ve ekonomik etkilerinin tespiti üzerine bir araştırma: Sakarya ili örneği* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Durmuş, H. (2022). *İslam iktisadı tüketim anlayışı: İsfraf perspektifinden değerlendirme*. Ankara: Orion Akademi Yayınları.
- Erbaş, A. (2018, Mayıs). *İsfraf. Diyanet Aylık Dergisi*, 329, 4–5.
- Erdem, H. (1996). *Sondevir Osmanlı düşüncesinde ahlak*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Eroğlu, F., & Bayrak, S. (1990). *Örgüt faaliyetleri açısından zaman yönetimi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3–4), 255–270.
- Forbes, H., vd. (2021). *Gıda israfı raporu 2021*. Birleşmiş Milletler Çevre Programı.
- Gedikli, A. (2010). *Küreselleşme sürecindeki gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk olgusu ve mücadele yolları*. M. Kardaş vd. (Ed.), *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı* (1, 333–347). Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Genç, N. (1990). *Kamu ve özel sektör yöneticilerinin astların motivasyonu açısından değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Göcen, G. (2013). *İbn Haldun'un toplum ve insan yaklaşımının günümüze düşen iz-düşümleri: Tüketim toplumu ve narsist insan*. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 175–198.
- Göker, F. (2012). *Ekonomi sözlüğü*. Edirne: Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Gömbeyaz, K. (2025, Ekim 2). *Nehirde bile suyu israf etmemek. Kocaeli İlahiyat Eği-tim ve Araştırma Derneği*. Erişim adresi: <https://www.kider.org.tr/yazi/do-c-dr-kadir-gombeyaz/nehirde-bile-suyu-israf-etmemek/18/#:~:text=%27Ab-destte%20de%20israf%20olur%20mu,çok%20çirkin%20görölmüş%20ve%20yasaklanmıştır>
- Görücü, Ö. (2018). *İhtiyaç kavramının felsefi analizi* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üni-versitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Güleç, C. (2015). *Thorstein Veblen ve gösterişçi tüketim kavramı*. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 62–82.
- Gültekin, E. (2021). *Kur'an-ı Kerim'de insanın temel ihtiyaçları – Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisiyle karşılaştırmalı* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üni-versitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, N. (2019). *Yoksulluğun azaltılmasında bir çözüm önerisi: Zekât fonu örne-ği* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2025, Ekim 10). *Türk Dil Kurumu*. Erişim adresi: <https://soz-luk.gov.tr>
- İslamoğlu, A. H., & Altunışık, R. (2017). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaban Kadioğlu, Z. (2014). *Tüketim iletişimi: Süreçler, algılar ve tüketici*. İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Kallek, C. (2001). *İsraf. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, 178–180. İstan-bul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaarslan, H. İ. (2013). *Kur'an-ı Kerim'de israf kavramı* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakoç, S. (1979). *İslâm toplumunun ekonomik strüktürü* (7. basım). İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kayhan, V. (2006). *Kur'an'a göre israf ve iktisat. Din Bilimleri Akademik Araştırma Der-gisi*, 6(2), 149–195.
- Koç, B. (2014). *Türkiye'de tüketim toplumu ve din: Yabancılaşma kavramı analizi* (Yük-sek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, H. (2025, Ekim 3). *Üstadın görüşleri ışığında tüketim alışkanlıklarının yönetimi-ne ilişkin çözümler. Sorularla Risale*. Erişim adresi: <https://sorularlarisale.com/makale/ustadin-gorusleri-isiginda-tuketim-aliskanliklari-yonetimine-ilis-kin-cozumler>
- Köroğlu, C. Z. (2014). *Tüketim kültürü ve din olgusu üzerine uygulamalı bir araştır-ma. Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(15), 85–120.

- Kur'an Yolu. (2025, Ekim 2). *Diyanet İşleri Başkanlığı*. Erişim adresi: <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kur'an-ı Kerim Meâli. (2009). (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.; 3. basım). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kutup, S. (1991). *Fî Zilâli'l-Kur'an* (S. Uçan vd., Çev.; 1 cilt). İstanbul: Dünya Yayınları.
- Muhammed Ebû Zehra. (1981). *İslâm'da sosyal dayanışma* (E. R. Fığlalı & O. Eskicioğlu, Çev.; 3. basım). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Nas, E. M. (2023). *Satın alma hiyerarşisinin İslam iktisadındaki yansıması: Harcamada israfı azaltmanın bir yöntemi* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Nevevî, E. Z. (2015). *Riyâzü's-Sâlihîn metin ve çeviri-1*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (PDF).
- Özkan, H. (2022). *Şeytanı nankörlüğe götüren tavır olarak kibir-itaat ilişkisi*. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 813-828. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1088880>
- Özköse, K. (2013). *İslâm'da tüketim ahlakı*. *Yeni Dünya Dergisi*, 238, 36-40.
- Öztürk, M., & Çetin, B. I. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar*. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(16), 2661-2698.
- Pekcan, A. (2003). *İhtiyaç kavramı ve İbn'i Haldun'un teorisine etkileri*. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16(4), 524-532.
- Sakallı, T. (1994). *Hadisler açısından israf ve tasarruf*. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 69-84.
- Sancaklı, S. (2013). *Hadisler çerçevesinde israf olgusunun analizi*. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 45-86.
- Sargın, İ. (2009). *Toplumsal düzen açısından hukuk ve devlet*. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-178.
- Sargın, İ. (2014). *Yoksulluk ve zenginlik kavramlarına zekât bağlamında farklı bir bakış*. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 151-168.
- Sırım, V. (2018). *İslam iktisadından ihtiyaç kavramı*. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 910-919.
- Sinanoğlu, M. (2002). *Küfür*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 533-536. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Soysaldı, M. (2005). *Kur'an'da israf kavramı*. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(10), 93-127.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü. (2018). *Türkiye israf raporu*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı. Erişim adresi: https://tuketici.ticaret.gov.tr/data/5e6b33e913b876e4200a0101/Turkiye_Israf_Raporu_2018.pdf

- Taş, H. Y., & Özcan, S. (2012). *Türkiye’de ve dünya’da yoksulluk üzerine bir araştırma*. S. Sarı vd. (Ed.), *International Conference on Eurasian Economies* (423–430). Almaty: Turan University Press.
- Taş, M. (2020). *Tüketim ve israf: Ortaköy ilçesi üzerine bir değerlendirme* (Yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Enstitüsü, Çorum.
- Torlak, Ö. (2010). *Gündelik hayatta tüketime yön veren değerlerdeki değişim*. R. Şentürk (Ed.), *Tüketim ve değerler* (45–63). İstanbul: İTO Yayınları.
- Torlak, Ö. (2016). *Tüketim: Bireysel eylemin toplumsal dönüşümü* (2. basım). İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Tutuk, M. (2020). *Yoksullukla mücadele ve İslam dininde yoksulluğa bakış* (Yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. (2023, Mayıs 28). *Tasadduk*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasadduk>
- Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA). (2020). *2018 sayılarla israf raporu*. Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı. Erişim adresi: <http://israf.org/public/admin/filemanager/uploaded/23.03.2020-TİSVA%20Sayılarla%20İsraf%20Raporu%202018.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *İstatistiklerle yaşlılar 2021*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_yasli_2021.pdf
- Türkyılmaz, Y. (2018). *İslam hukukunda zihinsel engelliler* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Uluç, Ö. (2025, Ekim 5). *Ömür/sevgi ve nefret israfı! Gözlem Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.gozlemgazetesi.com/2021/07/02/omur-sevgi-ve-nefret-israfi/>
- Üstün, B., & Tural, O. (2008). *Tüketim alışkanlıklarındaki değişimler ve bu değişimlerin alışveriş mekanlarına etkisinin Eskişehir örneğinde irdelenmesi*. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 259–282.
- Webtekno. (2025, Ekim 7). *Giyim endüstrisinde israf olan kıyafetlere ne oluyor?* Erişim adresi: <https://www.webtekno.com/giyim-sektoru-israf-surdurulebilir-tekstil-h127030.html>
- Yaran, R. (2007). *İslam fıkhrında ihtiyaç kavramı ve kurumsallaşması*. İstanbul: İfav Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1971). *Hak dini Kur’an dili* (6 cilt; 3. basım). İstanbul: Eser Kitabevi.
- Yeni Asya. (2025, Ekim 4). *Ürküten israf raporu*. Erişim adresi: https://www.yeniasya.com.tr/ekonomi/urkuten-israf-raporu_570638
- Yücedoğru, T. (2006). *Kur’anda iman kavramı*. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 21–33.
- Zaim, S. (2010). *İslâm ekonomisinin temelleri* (A. Esen vd., Haz.). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Zorlu, A. (2006). *Tüketim sosyolojisi*. Ankara: Glocal Yayınları.

**TÜRKİYE'DE YAŞLANAN NÜFUS
VE EMEKLİLİK SİSTEMİNİN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: SOSYAL
POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN BİR
ANALİZ**

“ ”

Yücel UYANIK¹

¹ Prof. Dr., Araştırmacı ID: 114277, ORCID:0000-0002-6424-3672

1. Giriş

Son otuz yılda dünya genelinde yaşanan demografik dönüşüm, sosyal politika sistemlerini yeniden tanımlamaya zorlayan temel dinamiklerden biri hâline gelmiştir. Küresel ölçekte doğurganlık oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzaması, nüfusun giderek yaşlanmasına yol açmaktadır. Bu durum sosyal güvenlik, sağlık ve bakım politikalarının mali ve yapısal sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir (OECD, 2025). Nüfusun yaşlanması yalnızca ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda sosyal adalet, kuşaklararası dayanışma ve refah devleti anlayışını yeniden şekillendiren çok boyutlu bir süreçtir.

Türkiye, genç nüfus yapısına sahip bir ülke olarak uzun yıllar boyunca demografik fırsat penceresinden yararlanmıştır. Ancak son on beş yılda doğurganlık oranlarının hızla düşmesi ve ortalama yaşam süresinin artması, Türkiye’yi de hızla yaşlanan ülkeler kategorisine doğru taşımaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2024) verilerine göre, 65 yaş ve üzeri nüfus oranı 2010 yılında yüzde 7,2 iken 2024 yılında yüzde 10,8’e yükselmiştir. 2030 sonrasında bu oranın yüzde 15’i aşması beklenmektedir. Bu demografik dönüşüm, emeklilik sisteminin finansman dengesini, kamu maliyesini ve sosyal politika araçlarının etkinliğini doğrudan etkilemektedir.

Türkiye’nin emeklilik sistemi, uzun yıllar boyunca aktif sigortalıların primleriyle pasif emeklilere yapılan ödemelerin dengelendiği “dağıtım esaslı” bir yapıya dayanmıştır. Ancak aktif – pasif sigortalı oranının giderek bozulması, sosyal güvenlik sisteminin finansmanında açıkların artmasına neden olmuştur (SGK, 2023). Bu durum hem mali sürdürülebilirlik hem de sosyal adalet açısından yeni politika arayışlarını gündeme getirmektedir. Dolayısıyla yaşlanan nüfus, Türkiye’de emeklilik sisteminin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal politika yönüyle de kapsamlı biçimde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de nüfusun yaşlanma sürecinin emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini teorik ve analitik bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada özellikle sosyal politika perspektifinden kuşaklararası dayanışma, sosyal adalet, gelir güvencesi ve refah devletinin yeniden yapılanma süreçleri tartışılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’de yaşlanan nüfusun sosyal politika alanındaki yansımalarını ve emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlayan **teorik – analitik** bir araştırmadır. Araştırma, ampirik veri analizine dayanmamakta; bunun yerine, sosyal politika alan yazını, kamu finansmanı teorileri, demografik dönüşüm çalışmaları ve Türkiye’ye özgü emeklilik politikalarını inceleyen ulusal ve uluslararası kaynaklardan

yararlanmaktadır. Yöntemsel olarak çalışma, **nitel içerik analizi, karşılaştırmalı politika çözümlemesi ve tarihsel kurumsalcı yaklaşım** temelleri üzerine inşa edilmiştir.

2.1. Araştırma Yaklaşımı

Bu makale, sosyal politika biliminin **analitik - yorumsal** yaklaşımını benimsemektedir. Analiz sürecinde, yaşlanan nüfus olgusunun yalnızca ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal güvenlik, kuşaklar arası dayanışma, istihdam politikaları ve refah devletinin dönüşümü açısından nasıl ele alınması gerektiği incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, **refah rejimi kuramları** (Esping - Andersen, 1990), **sosyal risk toplumu yaklaşımı** (Beck, 1992) ve **aktif yaşlanma politikaları çerçevesi** (OECD, 2019) gibi kuramsal referansları kullanmıştır.

2.2. Analitik Çerçeve

Araştırmanın analitik çerçevesi üç düzeyli bir yapı üzerine kurulmuştur:

1. Demografik Dönüşüm Analizi: Türkiye’de doğurganlık oranlarının azalması, yaşam süresinin uzaması ve yaş bağımlılık oranındaki artışın emeklilik sistemi üzerindeki baskısı teorik olarak değerlendirilmiştir.

2. Sosyal Güvenlik Politikası Analizi: Sosyal sigorta, bireysel emeklilik sistemi ve devlet destekli tamamlayıcı modellerin sürdürülebilirlik yönünden güçlü ve zayıf yönleri incelenmiştir. Bu değerlendirmede, Dünya Bankası’nın geliştirdiği çok katmanlı emeklilik modeli yaklaşımı (Holzmann & Hinz, 2005) teorik referans olarak alınmıştır.

3. Politika Uyarılama Analizi: Avrupa Birliği (AB), OECD ve ILO standartlarıyla Türkiye’nin uygulamalarının uyum düzeyi karşılaştırılmıştır. Bu çerçeve, Türkiye’nin refah rejimi tipolojisindeki konumunu ve dönüşüm eğilimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2.3. Veri ve Kaynak Seçimi

Bu çalışma, 2000 – 2025 yılları arasındaki **TÜİK, SGK, OECD, Dünya Bankası ve ILO** raporlarından elde edilen ikincil nitel veriler ile akademik alan yazını temel almaktadır.

Alan yazın seçiminde kaynak seçimi (belirlenmesi) şu ölçütlere göre yapılmıştır:

- Türkiye’de yaşlanma ve sosyal güvenlik üzerine **ampirik bulgular sunan** akademik çalışmalar,
- Emeklilik reformlarına ilişkin **resmî politika belgeleri ve strateji raporları**,

- Sosyal politika kuramlarına yön veren **uluslararası alan yazın ve teorik kaynaklar**,
- OECD ve AB ülkeleriyle yapılan **karşılaştırmalı emeklilik sistemi analizleri**.

Bu kaynaklar, içerik açısından çeşitlilik (akademik – kurumsal – politik) sağlayacak biçimde seçilmiş ve güvenilirliği için çapraz doğrulama yöntemiyle değerlendirilmiştir.

2.4. Analiz Yöntemi

Elde edilen alan yazın ve politika belgeleri **nitel içerik analizi** yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu doğrultuda:

1. Belgelerde yer alan kavramlar (örneğin “aktif yaşlanma”, “prim dengesi”, “sosyal koruma açığı”) kavramsal kodlama ile sınıflandırılmış,
2. Temalar; *demografik baskı, mali sürdürülebilirlik, kurumsal reform ihtiyacı ve sosyal adalet boyutu* olmak üzere dört ana eksenle toplanmıştır,
3. Tematik bulgular, uluslararası karşılaştırma yoluyla bağlama yerleştirilmiştir.

Bu analiz, **karşılaştırmalı politika çözümlemesi** yöntemiyle desteklenmiş; Türkiye’nin sosyal güvenlik sisteminin, OECD ülkeleri ile kıyaslandığında hangi yapısal sınırlılıklara sahip olduğu ortaya konmuştur.

2.5. Kuramsal Dayanaklar

Çalışma, sosyal politika alanındaki üç temel kuramsal eksene dayanmaktadır:

- **Refah Devleti Tipolojisi (Esping - Andersen, 1990):** Türkiye’nin karma refah rejimi yapısı içinde sosyal güvenlik sisteminin hem devlet hem de piyasa temelli yönlerini analiz etmeye olanak sağlamaktadır.
- **Sosyal Risk Toplumu (Beck, 1992):** Yaşlanmanın yalnızca demografik değil, aynı zamanda sosyal risk olarak değerlendirilmesini ve politika adaptasyonunun önemini vurgulamaktadır.
- **Aktif Yaşlanma Yaklaşımı (WHO, 2015; OECD, 2019):** Emeklilik politikalarının, yaşlı nüfusu “bağımlı” bir grup olarak değil, toplumsal üretkenliğe katkı sağlayan bir kesim olarak ele alması gerektiğini öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada, emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği değerlendirirken Dünya Bankası’nın (Holzmann & Hinz, 2005) geliştirdiği çok katmanlı emeklilik modeli, OECD’nin aktif yaşlanma göstergeleri (OECD, 2019) ve WHO’nun yaşlılık politikası çerçevesi (WHO, 2015) birlikte ele alınmıştır.

Bu kuramsal dayanaklar, makalede sunulan tartışma ve politika önerilerinin çerçevesini oluşturmaktadır.

2.6. Etik ve Bilimsel Geçerlilik

Çalışma, tamamen açık kaynaklardan elde edilen ikincil verilere dayanıldığından **etik kurul onayı gerektirmemektedir**. Bununla birlikte, kullanılan tüm kaynaklar akademik referanslama standartlarına uygun biçimde belirtilmiş ve yorumlar objektif analiz ilkeleri doğrultusunda yapılmıştır.

Yöntemsel olarak çalışma, **iç geçerlilik** (kuramsal tutarlılık) ve **dış geçerlilik** (alan yazınla uyumluluk) kriterlerine göre değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Nüfusun Yaşlanması ve Demografik Dönüşümün Dinamikleri

Türkiye'nin demografik yapısı 1950'lerden itibaren hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Doğurganlık oranı 1960'larda kadın başına 6,5 çocuk düzeyindeyken, 2023 itibarıyla 1,51'e düşmüştür. Aynı dönemde ortalama yaşam beklentisi 45 yıldan 78 yıla yükselmiştir (TÜİK, 2024). Bu durum, yaşlı nüfus oranının hızla artmasına ve çalışma çağındaki nüfusun toplam içindeki payının azalmasına neden olmuştur.

Yaşlı bağımlılık oranının 2040 itibarıyla yüzde 25'e ulaşacağı öngörülmektedir. Bu oran, her dört kişiden birinin 65 yaş ve üzeri olacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye, Avrupa ülkelerinin 1980'lerde yaşadığı demografik yaşlanma sürecini çok daha kısa sürede deneyimleyecektir (OECD, 2023).

Demografik yaşlanma, yalnızca emeklilik sistemini değil; sağlık harcamalarını, bakım hizmetlerini, konut politikalarını ve işgücü piyasasını da etkileyen kapsamlı bir sosyal dönüşüm yaratmaktadır. Bu bağlamda yaşlanma sürecinin sosyal politika sistemleri üzerindeki baskısı, finansal sürdürülebilirlik kadar sosyal kapsayıcılık açısından da önemlidir.

3.2. Türkiye'de Emeklilik Sisteminin Yapısı

Türkiye'de emeklilik sistemi 31/05/2006 tarihinde yürürlüğe giren **5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu** ile köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu reform, farklı sigorta kurumlarını (SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı) tek çatı altında toplayarak Sosyal Güvenlik Kurumu'nu (SGK) oluşturmuştur. Reformun temel amacı, prim esaslı sistemi güçlendirerek mali sürdürülebilirliği sağlamak ve eşitlikçi bir yapı oluşturmaktır. (Kökalan Çımrın ve Durdu, 2015).

Ancak, reform sonrası dönemde sistemin açıklarının kapanmadığı görülmektedir. 2023 itibarıyla SGK açığının GSYH'ye oranı yüzde 1,2 düzeyindedir. Bu açığın en önemli nedeni, aktif-pasif sigortalı oranının 1,4'e düşmesidir; yani her 1,4 çalışan, bir emeklinin aylığını finanse etmektedir. Bu oran 2000 yılında 2,1 düzeyinde idi (SGK, 2023).

Türkiye'nin dağıtım esaslı sisteminde, aktif çalışan sayısının azalması doğrudan emeklilik harcamalarını finanse eden kaynakları daraltmaktadır. Bu durum, bütçeden sosyal güvenlik sistemine yapılan transferleri artırmakta ve kamu maliyesinde sürdürülebilirlik sorunları yaratmaktadır.

3.3. Sosyal Politika Perspektifinden Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı, yalnızca mali dengeyi değil, **kuşaklararası adalet** ve **toplumsal dayanışma** ilkelerini de içermektedir. Emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği, bugünkü kuşakların haklarını korurken gelecek kuşakların yükünü artırmadan refahın devamını sağlayabilmektir (Barr, 2019).

Türkiye'de 2008 reformu sonrası getirilen parametre değişiklikleri (emeklilik yaşının yükseltilmesi, prim gün sayısının artırılması, aylık bağlama oranlarının düşürülmesi) kısa vadede finansal yükü azalttıysa da sosyal politika açısından gelir güvencesi sorunlarını gündeme getirmiştir. Düşük gelirli bireyler, uzun prim gününü tamamlayamadıkları için emeklilik hakkına erişememekte veya çok düşük aylıklarla yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum, sosyal politika hedefleriyle mali denge hedefleri arasında bir gerilim yaratmaktadır (Uyanık, 2017).

3.4. Uluslararası Deneyimler

Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan nüfusun sosyal güvenlik sistemine etkisini dengelemek amacıyla üç temel politika aracı öne çıkmaktadır:

1. Kademeli Emeklilik Reformları: Emeklilik yaşının yaşam beklentisine endekslenmesi,

2. Tamamlayıcı Emeklilik Sistemleri: Bireysel emeklilik planlarının kamu sistemini desteklemesi,

3. Aktif Yaşlanma Politikaları: Yaşlı bireylerin işgücü piyasasında daha uzun süre kalmasını sağlayacak teşvikler verilmesidir.

Örneğin Almanya'da 2012 reformuyla emeklilik yaşı 67'ye yükseltilmiş, Japonya'da ise yaşlıların istihdamına yönelik "Silver Human Resource Centers" modeli geliştirilmiştir. Bu politikalar, yaşlı bireylerin üretkenliğini koruyarak hem mali yükü azaltmakta hem de sosyal katılımı güçlendirmektedir (ILO, 2017).

Türkiye'de ise aktif yaşlanma politikaları henüz sınırlı düzeydedir. Yaşlı bireylerin işgücüne katılım oranı OECD ortalamasının oldukça altındadır. Bu durum, emeklilik sistemine bağımlılığı artırmaktadır.

4. Tartışma

4.1. Mali Sürdürülebilirlik ve Sosyal Eşitlik Arasındaki Denge

Emeklilik sistemlerinde en temel ikilem, mali sürdürülebilirlik ile sosyal adalet arasındaki denge oluşturulmasıdır. Türkiye'de uygulanan reformlar

genellikle mali sürdürülebilirlik hedefiyle tasarlanmış, ancak bu süreçte sosyal eşitlik boyutu ikinci planda kalmıştır. Emeklilik yaşının yükseltilmesi, düşük gelirli kesimler için fiilen emekliliğe erişimi zorlaştırmıştır. Özellikle kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu sektörlerde çalışanlar için sistem dışı kalma riski artmıştır.

Sosyal politika açısından bu durum, refah devletinin koruyucu işlevinin zayıflaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik yalnızca mali değil, sosyal sürdürülebilirlik olarak da değerlendirilmelidir (Esping - Andersen, 1990).

4.2. Kuşaklararası Adalet ve Refah Devleti Dönüşümü

Yaşlanan nüfus, kuşaklararası dayanışmanın sınırlarını zorlayan bir olgudur. Çalışan kuşaklar hem yaşlı nüfusun finansman yükünü hem de gelecekte kendi emeklilik haklarının güvencesizleşmesini aynı anda yaşamaktadır. Bu durum, sosyal sözleşmenin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir.

Refah devletinin klasik biçimi, sanayi toplumunun istikrarlı gelir yapısına dayanmakta idi. Günümüzde ise dijitalleşme, esnek çalışma biçimleri ve kayıt dışı istihdam oranlarının artması, sosyal sigorta tabanını daraltmakta ve yeni risk alanları yaratmaktadır. Bu nedenle sosyal politika anlayışı, “*istihdam temelli sigorta modeli*”nden “*yaşam boyu sosyal güvenlik yaklaşımı*”na evrilmelidir (Pierson, 2001).

4.3. Aktif Yaşlanma ve Sosyal Katılımın Güçlendirilmesi

Türkiye’de yaşlı nüfusun çoğu emeklilik sonrası dönemde ekonomik ve sosyal olarak sistemden çekilmekte, gönüllü veya yarı zamanlı istihdam olanakları sınırlı kalmaktadır. Oysa Avrupa’da aktif yaşlanma politikaları yaşlı bireyleri üretken sosyal aktörler olarak konumlandırmaktadır.

“Yaş dostu çalışma ortamları”, “yaşam boyu öğrenme”, “gönüllülük programları” ve “yaşlı istihdam teşvikleri” gibi politikalar hem sosyal bütünleşmeyi artırmakta hem de emeklilik sisteminin üzerindeki mali baskıyı azaltmaktadır (ILO, 2024).

Türkiye’nin bu yönde atacağı adımlar, sürdürülebilirlik tartışmasını yalnızca finansal boyuttan çıkarıp sosyal katılım eksenine taşıyacaktır.

4.4. Politika Reformlarına Yönelik Eleştirel Değerlendirme

Türkiye’nin sosyal güvenlik reformları genellikle kısa vadeli mali dengeye odaklanmıştır. Ancak bu reformlar uzun vadede sistemin sosyal meşruiyetini güçlendirecek bütüncül bir vizyon geliştirememiştir.

Özellikle bireysel emeklilik sistemi (BES) gönüllülük esasına dayandığı için, düşük gelirli kesimlerin katılımı sınırlı kalmaktadır. Ayrıca sistemin sermaye piyasalarına bağımlı yapısı, sosyal güvenlik ilkesinden ziyade finan-

sal getiri odaklı bir model ortaya çıkarmaktadır. Bu da sosyal politika yaklaşımının zayıflamasına yol açmaktadır.

Sosyal güvenliğin sürdürülebilirliği, yalnızca finansman açığını kapatmakla değil, adil ve kapsayıcı bir refah rejimi oluşturmakla mümkündür. Bu nedenle Türkiye'nin gelecekteki reformlarında “sosyal risk yönetimi”, “kuşaklararası dayanışma” ve “aktif yaşlanma” ilkeleri birlikte ele alınmalıdır.

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Türkiye’de yaşanan nüfus, sosyal politika sistemleri açısından hem bir meydan okuma hem de fırsat alanı sunmaktadır. Demografik dönüşüm, emeklilik sisteminin mali yapısını zorlamakta; ancak aynı zamanda yeni sosyal koruma modellerinin geliştirilmesi için bir zemin oluşturmaktadır.

Çalışmanın bulguları, Türkiye’nin emeklilik sisteminde finansal sürdürülebilirliğin tek başına yeterli olmadığını; sosyal sürdürülebilirlik, kuşaklararası adalet ve gelir güvencesi ilkeleriyle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de emeklilik sisteminin sürdürülebilirliğine ilişkin bulgular, diğer ülkelerde yürütülen reformlarla karşılaştırıldığında, benzer yapısal sorunların farklı politika araçlarıyla çözümlenmeye çalışıldığını göstermektedir. OECD ülkelerinin büyük bölümünde emeklilik sistemleri, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yaşanan nüfusun mali etkilerini dengelemek amacıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu ülkelerdeki ortak eğilim, emeklilik yaşının kademeli olarak yükseltilmesi, aylık bağlama oranlarının düşürülmesi ve katkı sürelerinin uzatılması yönündedir. OECD’nin *Pensions at a Glance 2019* ve *2023* raporlarında vurgulandığı üzere, bu reformlar hem mali sürdürülebilirliği sağlamakta hem de sistemin sosyal adalet yönünü koruyacak denge mekanizmalarıyla desteklenmektedir. Örneğin İsveç, Slovakya ve İspanya gibi ülkelerde emeklilik yaşı yaşam beklentisine endekslenmiş; bu sayede demografik değişimlerin bütçe üzerindeki baskısı uzun vadeye yayılmıştır (OECD, 2019; OECD, 2023). Türkiye’de de benzer biçimde emeklilik yaşının yükseltilmesi gündemdedir; ancak bu düzenlemelerin uzun dönemli etkileri, OECD ülkelerinde olduğu gibi bütüncül sosyal politika planlamasıyla desteklenmediğinde sınırlı kalabilmektedir.

Luxembourg örneği, sürdürülebilirlik reformlarının kapsamlı biçimde ele alınmasına dair dikkate değer bir model sunmaktadır. OECD’nin (2025) *Economic Survey: Luxembourg 2025* raporuna göre, ülkenin reform stratejisi, sadece emeklilik yaşını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda yaşam beklentisiyle doğrudan ilişkilendirilmiş bir “dinamik ayarlama” mekanizması kurmuştur. Bu mekanizma, demografik değişikliklerin mali etkilerini bugünkü çalışanlar ile gelecek kuşaklar arasında dengelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, katkı paylarının kademeli olarak artırılması ve emeklilik faydalarının “cö-

mertlik oranının” (generosity) azaltılması gibi politikalar da mali sürdürülebilirliği desteklemektedir. Türkiye açısından bu model, özellikle emeklilik yaşını yaşam süresine bağlayan otomatik güncelleme sisteminin, uzun vadeli planlama ve toplumsal denge açısından uygulanabilir bir örnek olabileceğini göstermektedir. Türkiye’nin mevcut uygulamalarında reformlar genellikle kısa vadeli mali baskılara yanıt verirken, Luxembourg’daki gibi uzun vadeli bir “aktüeryal denge” yaklaşımı henüz tam olarak kurumsallaşmamıştır.

Türkiye bağlamında tamamlayıcı emeklilik sistemlerinin rolü, diğer OECD ülkeleriyle kıyaslandığında gelişme aşamasında görünmektedir. Merat’ın (2024) *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin 20. Yılı* başlıklı çalışmasında, Bireysel Emeklilik Sistemi’nin (BES) son yirmi yılda katılımcı sayısı ve fon büyüklüğü açısından önemli ilerlemeler kaydettiği, ancak fon getirileri, milli gelire oranı ve tasarruf düzeyi gibi göstergelerde OECD ortalamalarının gerisinde kaldığı belirtilmiştir. OECD ülkelerinde bireysel emeklilik sistemleri, kamusal emekliliği tamamlayan ve emekli gelirini çeşitlendiren temel unsurlar haline gelmiştir. Türkiye’de ise BES, kamusal sistem üzerindeki baskıyı hafifletme potansiyeline sahip olsa da düşük gelir gruplarının katılım oranı düşük kalmakta ve sistemin kapsayıcılığı sınırlı görünmektedir. Bu durum, Türkiye’nin sosyal politika çerçevesinde gelir eşitsizliklerini dikkate alan daha kapsayıcı tamamlayıcı sistemler geliştirmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Benzer biçimde, Yanıkkaya, Aktaş Koral ve Çiftçi’nin (2023) *Sustainability* dergisinde yayımlanan çalışması, otomatik katılım ve devlet katkısı gibi farklı politika araçlarının bireysel emeklilik katılımı üzerindeki etkilerini karşılaştırmıştır. Bulgular, otomatik katılım politikalarının devlet katkısına kıyasla daha sürdürülebilir ve maliyet etkin olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yürürlükte olan devlet katkısı uygulaması, kısa vadede katılımı artırsa da bütçe üzerinde ek mali yük yaratmaktadır. Buna karşın, otomatik katılımın katılım oranını artırmakta daha istikrarlı bir etki yarattığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, Türkiye’nin emeklilik politikalarında mali olmayan teşvikleri (örneğin davranışsal ekonomi temelli otomatik katılım) daha etkin biçimde kullanabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin emeklilik sistemi reformları, OECD ülkeleriyle genel eğilim bakımından uyumlu olmakla birlikte, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve sosyal adalet dengesini sağlama açısından daha kapsamlı politika çerçevelerine ihtiyaç duymaktadır. OECD ve Luxembourg örnekleri, bu konuda proaktif planlamanın ve esnek reform mekanizmalarının önemini ortaya koyarken, Türkiye’de reformların çoğu zaman mali yükleri kısa vadede hafifletmeye yönelik olduğu görülmektedir. Emeklilik sisteminin geleceği açısından, sosyal politika perspektifinden değerlendirildiğinde, reformların sadece ekonomik rasyonaliteye değil, aynı zamanda kuşaklararası adalet, gelir güvencesi ve sosyal kapsayıcılık ilkelerine dayalı olarak tasarlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin Sonuçları ile Kıyaslamalı Değerlendirme

- **Mali yük ve aktüel reformların etkisi:** Türkiye'de yapılan reformlar kısa vadeli mali açıkları hafifletme potansiyeli taşısa da OECD ve Luxembourg gibi örneklerden görüldüğü gibi reformların sistemin yapısal ve uzun vadeli mali dengesini kuracak biçimde tasarlanması kritiktir. Türkiye'nin reform tasarımlarında emeklilik yaşının yaşam beklentisine bağlanması, katkı paylarının ve emekli aylık bağlama oranlarının uluslararası standartlarla karşılaştırıldığında daha dikkatli kademeli uygulanması gerekliliği öne çıkmaktadır.

- **Sosyal adalet ve gelir güvencesi boyutu:** OECD ülkeleri, düşük gelirli emeklilere yönelik asgari emekli aylığı veya garanti gelir düzenlemeleri ile adaleti kuvvetlendirme çabası içindedir. Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminde düşük gelirli emeklilerin korunmasına yönelik mekanizmalar var; ancak bunlar genellikle sınırlı veya belirli koşullara bağlı. Kıyaslamada, sosyal politika hedeflerinin reform sürecine en baştan yerleştirilmesi gereklidir.

- **Tamamlayıcı sistemlerin rolü:** BES ve benzeri tamamlayıcı emeklilik fonları; OECD ülkelerinde yaygınlık kazanmış, fon büyüklükleri, tasarruf eğilimleri, sermaye piyasalarının gelişimi ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye'de BES'in büyümesi anlamlı olmakla birlikte, fonların milli gelire oranı, tasarruftaki derinlik ve finansal getiri açısından OECD ülkelerinin geliştirici önlemleriyle tam olarak yarışmamaktadır.

- **Politik ve toplumsal kabul:** Reformların başarısı sadece teknik mali boyutla değil; toplumsal büyük kabul ile bağlantılıdır. Örneğin Fransa'daki emeklilik yaşı artışı reformları toplumsal protestolarla karşılaşmıştır. Türkiye'de benzer politikalar planlanırken toplumsal duyarlılık, sendikalar / sivil toplumla diyalog ve politika iletişimi kritik olacaktır.

Politika Önerileri

Sonuçların kıyaslamalarla zenginleştirilmesi için aşağıda politika çıkarımları listelenmiştir.

1. **Reformların Kademeli ve Şeffaf Olması:** Emeklilik yaşı, prim yükü ve aylık bağlama oranları gibi parametrelerde ani değişiklikler yerine uzun vadeli planlamalar yapılmalı; halkın bilgilendirilmesi, sosyal diyalog süreçleri işletilmelidir.

2. **Tamamlayıcı Emeklilik Sisteminin Geliştirilmesi:** BES ve otomatik katılım gibi mekanizmaların güçlendirilmesi; özellikle düşük gelir gruplarının bu sistemlere erişimi için devlet katkılarının ve vergi teşviklerinin yeniden düzenlenmesi gereklidir.

3. **Asgari Gelir / Garanti Aylığı Mekanizmaları:** Düşük gelirli emekliler için asgari gelir ya da garanti aylıkları içeren sistemlerin uluslararası örnekleri incelenmeli ve Türkiye'ye uygun biçimde adaptasyonu sağlanmalıdır.

4. Aktif Yaşlanma ve İstihdam Teşvikleri: Emekliliğe ayrılan yaşın ötesinde çalışma teşvikleri, yarı zamanlı çalışma olanakları, yaşlı işgücü için mesleki destek programları geliştirilmelidir.

5. Yaşam Beklentisine Endekslenmiş Reformlar: Emeklilik yaşının yaşam süresine bağlı olarak otomatik mekanizmalarla güncellenmesi hem OECD hem de Luxembourg örneklerinde gördüğümüz gibi, reformların uzun vadeli sürdürülebilirliği için böyle bir endeksleme önemlidir.

Bu politikalar hem mali dengeyi koruyacak hem de sosyal politika hedefleriyle uyumlu bir emeklilik sistemi inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

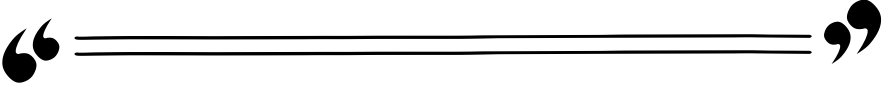
KAYNAKÇA

- Barr, N. (2019). *The Economics of the Welfare State*. Oxford University Press. Erişim: <https://global.oup.com/academic/product/the-economics-of-the-welfare-state-9780198748588>
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (M. Ritter, Trans.) Sage. (Orjinal çalışma 1986) Erişim: https://archive.org/details/risksocietytowar/0000beck?utm_source=chatgpt.com
- Esping - Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press. PDF erişim: <https://lanekenworthy.net/wp-content/uploads/2017/03/reading-espingandersen1990pp9to78.pdf>
- Holzmann, R., & Hinz, R. (2005). *Old-age income support in the 21st century: An international perspective on pension systems and reform*. Dünya Bankası. Erişim (PDF): <https://documents1.worldbank.org/curated/en/466041468141262651/pdf/32672.pdf>
- ILO (2017) *Ageing and social protection in Asia and the Pacific*. Bangkok 10200, Thailand
- ILO (2024). *World Social Protection Report 2024–26* Geneva.
- Kökalan Çımrın F. ve Durdu Z. (2017). “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümü ve Emeklilik Sistemi” *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8, 60 – 75.
- Meral, H. (2024). *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin 20. Yılı: OECD Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences, 42(3), 471-489. <https://doi.org/10.17065/hunii-bf.1403756>
- OECD. (2019). *Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>
- OECD. (2023). *Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
- OECD. (2025). *OECD Economic Surveys: Luxembourg 2025: Securing the pension system for future generations*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/803b3ea1-en>
- Pierson, P. (2001). *The New Politics of the Welfare State*. Oxford University Press. Erişim: <https://academic.oup.com/book/25843>
- SGK (2023). *Faaliyet Raporu 2023*. Ankara.
- TÜİK (2024). *Demografik Göstergeler ve Nüfus Projeksiyonları*.
- Uyanık, Y. (2017). “Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika.” *İş ve Hayat*, 3(5), 67-100
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. <https://iris.who.int/handle/10665/186463>

Yanikkaya, H., Aktaş Koral, Z., & iti, S. H. (2023). The power of financial incentives versus the power of suggestion for Individual Pension: Are financial incentives or automatic enrollment policies more effective? *Sustainability*, 15(4), 3652. <https://doi.org/10.3390/su15043652>

SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMASINDA GÜNDELİK GİDERLERİNİN FİNANSMANI VE ÖDENMESİ ESASLARI

Özkan BİLGİLİ¹

1 Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, İnsan Kaynakları Yönetimi
Bölümü, ozkan.bilgili@idu.edu.tr,
ORCID:0000-0002-1700-1427

GİRİŞ

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), kapsamdaki kişilerin sağlık hizmetleri ile sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderlerini de karşılamaktadır. Gündelik giderleri genel sağlık sigortası sistemimizde “diğer haklar” arasındaki nakdi edimlerdenidir. Zorunluluk ilkesinin bir sonucu olarak gündelik haktan vazgeçilemeyecek, eksiltilemeyecek, ortadan kaldırılamayacak ve başkasına devredilemeyecektir.

Gündelik kavramı, sağlık hizmetlerine erişim açısından katlanılması zorunlu günlük giderlerin Kurum tarafından asgari düzeyde karşılanmasıdır. Belirtelim ki, kapsamdaki kişilerin yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucularına sevk ile başvurmaları durumunda yaptıkları günlük masrafları yahut günlük masraflarının bir kısmı gündelik kavramına dahildir.

Sağlık hizmetleri gibi gerektiğinde gündelik giderlerini karşılamak da Kurum için bir yükümlülüktür. 5510 sayılı Kanun gereğince genel sağlık sigortasından sağlanacak sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanmak, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bir hak, Kurum için ise sağlık hizmeti ve diğer hakların finansmanını sağlamak bir yükümlülüktür. Kapsamdaki kişilere sağlanacak sağlık hizmetleri ve diğer haklar ile kişilerden alınan primlerin tutarı arasında ilişki kurulamaz. Yani gündelik giderlerinin ödenmesi sırasında daha yüksek prim matrahı beyan eden/prim ödeyenler ile daha düşük bildirimde bulunanlar arasında bir ayırım yapılamayacaktır.

Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yerleşim yeri dışına yapılan sevklerine ilişkin gündelik giderlerinin Kurumca karşılanmasında, sevk işlemi ile birlikte sevk edilen sağlık hizmet sunucusuna başvuruya ilişkin bazı koşulların varlığı aranmaktadır. Çalışmamızda, gündelik giderlerinin finansman kaynakları dahil kapsamdaki genel sağlık sigortalıları ile özellikle yurt içinde yapılan sevklerle ilişkin gündelik giderlerinin Kurum tarafından karşılanmasına ilişkin esaslar üzerinde durulmuştur.

I-GÜNDELİK GİDERLERİNİN FİNANSMANI

I.1-Finansman Kaynakları

Kurum tarafından karşılanan gündelik giderlerinin iki ayrı finansman kaynağı bulunmaktadır. Muayene veya tedavi sonrası tıbben görülen lüzum üzerine yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucularına yapılan sevklerle ilişkin gündelik giderlerinin finansman kaynağı **genel sağlık sigortası primleridir**. Sürekli iş göremezlik, malüllük, çalışma gücü kaybı hallerinin tespiti veya bu amaçla yapılan kontroller nedeniyle oluşan sağlık hizmet giderlerine ilişkin yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucusuna yapılan sevkler için gündelik giderlerinin finansman kaynağını ise **kısa ve uzun vadeli sigorta kolları prim gelirleri (sosyal sigorta prim gelirleri)** oluşturmaktadır.

Prim alınması zorunluluğu 5510 sayılı Kanunun 79.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, “*Kısa ve uzun vadeli sigortalar ile genel sağlık sigortası için, bu Kanunda öngörülen her türlü ödemeler ile yönetim giderlerini karşılamak üzere Kurum prim almak, ilgililer de prim ödemek zorundadır. Kurumca tahsil edilen genel sağlık sigortası primleri, tahsil edilmesini müteakip doğrudan Kurum bütçesinin genel sağlık sigortası kalemine aktarılır*” (5510/79). Kurum genel yönetim giderleri ise Kurumun yıllık toplam gelirinin belli bir oranını geçemediği gibi sosyal sigorta fonu ile genel sağlık sigortası fonu arasında kaynak aktarılamamaktadır. “*Genel yönetim giderleri, Kurumun yıllık toplam gelirinin % 5’ini aşamaz. Kurumun elde ettiği her türlü gelirin; riskin dağıtılması ilkesi ve basiretli yönetim kurallarına göre Kurum lehine en yüksek getiriyi sağlayacak şekilde yönetilmesi esastır... Diğer giderlerin primler ve primlerin değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler ile karşılanması esastır... Sosyal sigorta fonu, genel sağlık sigortası fonu ile hiçbir şekilde birleştirilemez ve fonlar arasında kaynak aktarılamaz.*”(5502/37).

Öte yandan, “*Genel sağlık sigortası prim gelirleri; yönetim giderleri, genel sağlık sigortasından sağlanan sağlık hizmetleri ve diğer haklar dışında başka bir amaçla kullanılamaz. Uzun ve kısa vadeli sigorta kolları bakımından sürekli iş göremezlik, malûllük, çalışma gücü kaybı hallerinin tespiti veya bu amaçla yapılan kontroller nedeniyle oluşan sağlık hizmeti giderleri ile 72. maddeye göre, usûl ve esasları Kurumca belirlenecek gündelik giderleri, (...) kısa ve uzun vadeli sigorta kolları prim gelirlerinden karşılanır*” (5510/74; GSSUY/16-11). Söz konusu Kanun hükmünde sözü edilen “diğer haklar” ifadesi ile Kurumca ödenecek yol, yatak, refakat, yemek ve **gündelik giderleri** kastedilmektedir (SHFY/3-1.b).

Şu halde, Kurumca finansmanı sağlanan sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderleri genel sağlık sigortası prim gelirlerinden karşılanırken, uzun ve kısa vadeli sigorta kolları bakımından sürekli iş göremezlik, malullük, çalışma gücü kaybı hâllerinin tespiti veya bu amaçla yapılan kontrollere ilişkin gündelik giderleri dahil diğer haklara ilişkin giderler kısa ve uzun vadeli sigorta kolları prim gelirlerinden karşılanmaktadır (Tuncay ve Ekmekçi, 2019, 626). 5502 sayılı Kanunun 37.maddesi uyarınca, sosyal sigorta fonu ile genel sağlık sigortası fonu hiçbir şekilde birleştirilemeyeceği ve fonlar arasında kaynak aktarılamayacağı için, gündelik giderleri ödemesi yapılırken Kurumun ödeme birimlerinde bu durumun dikkate alınması gerekmektedir (SUT/2.6.9.8).

I.2-Ödenecek Gündelik Giderlerinin Hesaplanması

I.2.1-Gündelik Giderlerinin Belirlenmesinde Yetkili Organ

Yurt içinde veya yurt dışına yapılan sevkler nedeniyle ödenecek gündelik giderlerinin tutarı Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu tarafından belirlenir (5510/65-3). Gündelik giderlerinin Kurumca ödenecek bedellerini belirlemeye Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu yetkilidir (5510/72-

1). Finansmanı sağlanacak sağlık hizmetleri ile ödenecek yol, yatak, refakat, yemek ve **gündelik giderlerinin** verilmesine ilişkin usul ve esaslar Kurum tarafından tespit edilirken, bunların Kurumca ödenecek tutarları Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonunca belirlenir (SHFKY/12).

Bu komisyonun görevi, sadece, finansmanı sağlanacak sağlık hizmetlerinin Kurumca ödenecek bedellerini belirlemek değildir. Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yurt içinde veya yurt dışına yapılan sevkleri nedeniyle ödenecek yol, yatak, refakat, yemek ve **gündelik giderlerinin** tutarını belirlemek ile takip eden yıl için geçerli olmak üzere her yıl kasım ayı sonuna kadar tamamlanacak şekilde Kurumca ödenecek sağlık hizmetleri ile ödenecek yol, yatak, refakat, yemek ve **gündelik giderlerinin** tutarlarına ilişkin çalışmaları tamamlamak, görevleri de bulunmaktadır (SHFKY/6-1.c,d).

I.2.2-Gündelik Gideri Ödemesi Yapılacak Gün Sayısı

Burada kastedilen gündelik giderlerinin hak edildikten sonra ne kadar bir süre içerisinde ödenmesi meselesi değildir. Üzerinde durulan husus gündelik gideri ödemesi yapılacak gün sayısıdır. Genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahibinin, yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmeti sunucusuna yapılan sevklerinde kendisine ve refakatçisine; **ayakta tedavilerde**, sevk edildikleri sağlık hizmeti sunucusuna müracaat tarihi ile tedavinin sona erdiği tarihler arasında, istirahat raporu verilen süreler dışında kalan günler için gündelik ödenir. **Yatarak tedavilerde** ise, hasta ve refakatçisine **yalnızca gidiş ve dönüş tarihi** için gündelik ödenir. Başvuru sonrası sağlık hizmeti sunucusunda yatarak tedavi edilmesi gerekli görülmesine rağmen, yatak bulunmaması nedeniyle sağlık hizmeti sunucusuna yatırılmaksızın geçen günler için bu durumun sağlık hizmeti sunucusu tarafından belgelenmesi şartıyla 5 günü geçmemek üzere gündelik ödenir. Belli bir program çerçevesinde sayılan tedaviler hariç olmak üzere sevk edilen sağlık hizmeti sunucusunda ayaktan tedavinin başvuru tarihinden itibaren 10 günü aşması halinde, gerekçesinin sevk belgesinde belirtilmesi durumunda 10 günü aşan süreler için de gündelik ödenir (SUT/2.6.2-1).

Kapsamdaki kişilerin yerleşim yeri dışında sevk edildikleri sağlık hizmeti sunucusuna müracaat tarihi ile tedavinin sona erdiği tarihin aynı gün olması halinde gündelik ödenmemektedir (SUT/2.6.2-3). Sağlık hizmeti sunucusuna başvuru ve tedavinin sonlandırıldığı tarih aynı gün olması halinde, yerleşim yeri değişikliği sebebiyle duyulan ihtiyaçların gündelik ödenmesi suretiyle giderilmesine ihtiyaç da kalmayacaktır. Öte yandan, genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerinin yerleşim yeri dışında sevk edildikleri sağlık hizmeti sunucularına başvurmalarına rağmen, tedavinin devamı niteliğinde olmak üzere başka bir sağlık hizmeti sunucusuna veya aynı sağlık hizmeti sunucusunda başka bir branşa tıbbi veya zorunlu sebeplerle yeniden sevk edilmele-

ri sözkonusu olabilir. Bu ihtimaller dikkate alınarak, belirtilen yeniden sevk durumların belgelendirilmesi şartıyla, “sevk edildikleri branş dışında başka bir branştaki” ve “sevk edildikleri başka bir sağlık hizmet sunucusundaki” ayakta tedavi görülen günler için de gündelik ödenmektedir (SUT/2.6.2-4,5).

I.2.3-Ödenecek Gündelik Giderlerinin Tutarı

I.2.3-1-Yurtiçi Gündelik Tutarları

Yurt içinde yapılan sevklerde gündelikler; o il dahilindeki sevklerde (ilçe-merkez arası) 100, iller arası sevklerde ise 200 gösterge rakamının devlet memurları aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpımı sonucu bulunacak tutar üzerinden ödenmektedir. Gündelik giderlerinin ödenmesinde uygulanacak gösterge rakamlarının ödemeye esas ücrete çevrilmesinde; gösterge rakamlarının devlet memurları aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpılması sonucu bulunacak tutar, yuvarlama işlemi yapılmaksızın virgülden sonraki basamaklar alınmayarak uygulanır (SUT/2.6.2-2).

Aşağıda **Tablo 1**'de 2020-2025 devresinde ve her bir yıl için birinci ve ikinci altı aylık dönemler ayrı ayrı olmak üzere Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları ile belirlenen Devlet Memurları aylıklarına uygulanan katsayılar dikkate alınarak, il dahilindeki sevklerde 100, iller arası sevklerde 200 gösterge rakamı esas alınmak suretiyle ve yuvarlama işlemi yapılmaksızın virgülden sonraki basamaklar alınmayarak gündelik giderlerinin tutarları hesaplanmıştır. Tablo 1'den görüleceği üzere, günün ekonomik koşulları açısından gündelik giderlerinin tutarları oldukça düşüktür. Bize göre hesaplamada esas alınan kriterler gözden geçirilmeli, daha gerçekçi tutarlar belirlenmelidir. Örneğin, günlük brüt asgari ücret yahut asgari ücretin katı olan rakamlar gündelik gideri tutarının tespitinde bir kriter olarak esas alınabilir.

Tablo-1 : Yurtiçi Sevklerde Gündelik Giderlerinin Tutarı, (2020-2025)

Yıllar	İl Dahilindeki Sevkler	İller Arası Sevkler
01/01-30/06/2020	$100 \times 0,146061 = 14,610,146061$	$200 \times 0,146061 = 29,210,146061$
01/07-31/12/2020	$100 \times 0,154461 = 15,45$	$200 \times 0,154461 = 30,89$
01/01-30/06/2021 01/07-31/12/2020	$100 \times 0,165786 = 16,58$	$200 \times 0,165786 = 33,16$
01/07-31/12/2021	$100 \times 0,179797 = 17,98$	$200 \times 0,179797 = 35,96$
01/01-30/06/2022 01/07-31/12/2020 01/07-31/12/202	$100 \times 0,235445 = 23,54$	$200 \times 0,235445 = 47,09$
01/07-31/12/2022	$100 \times 0,333603 = 33,36$	$200 \times 0,333603 = 66,72$

01/01-30/06/2023	100x0,433684=43,37	200x0,433684=86,74
01/07-31/12/2023	100x0,509796=50,98	200x0,509796=101,96
01/01-30/06/2024	100x0,760871=76,09	200x0,760871=152,17
01/07-31/12/2024	100x0,907796=90,78	200x0,907796=181,56
01/01-30/06/2025	100x1,012556=101,26	200x1,012556=202,51
01/07-31/12/2025	100x1,170211=117,02	200x1,170211=234,04

Kaynak : Merkezi Yönetim Bütçe Kanununu ile belirlenen Devlet Memurları aylıklarına uygulanan katsayılar dikkate alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

I.2.3.2-Yurtdışı Gündelik Tutarları

Yurt dışına gönderilen genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahibi ile sağlık raporunda öngörülmesi halinde bir kişiyle sınırlı olmak üzere refakatçisine de gündelik giderleri ödenmektedir. On sekiz yaşını doldurmamış kişiler için raporda refakatçi öngörülme şartı aranmamaktadır. Ayakta tedavinin sağlandığı her gün için hasta ve refakatçinin her birine “gündelik”, yatarak tedavide ise yatarak tedavi süresi ile sınırlı olmak üzere sağlık hizmeti sunucusunda kalınmayan her gün için sadece refakatçisine yemek ve yatak gideri ödenir. Yatarak tedavilerde gündelik gideri ödenmemektedir. Ödemelerde, 6245 sayılı Harcırah Kanununun 34.maddesi gereğince Cumhurbaşkanınca belirlenen ilgili mali yıl “**Yurtdışı Gündeliklerinin Hesaplanmasında Esas Alınacak Cetvel**” in (Aylık/kadro derecesi 5-15 olanlar) sütununda gönderilen ülke için belirlenen bedel esas alınmaktadır (SUT/2.5.3.C-2).

Aşağıda **Tablo 2’**de, 2020-2025 devresinde ve her bir mali yıl için Cumhurbaşkanları Kararları ile yürürlüğe konulan “Yurtdışı Gündeliklerine Dair Karar”ların eki [*“Yurtdışı Gündeliklerinin Hesaplanmasında Esas Alınacak Cetvel” in (Aylık/kadro derecesi 5-15 olanlar)*] sütununda gönderilen ülke için belirlenen gündelik bedellerine yer verilmiştir. Yurtdışı sevklerde, bu tutarlar kapsamındaki genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahiplerine ödenmektedir. Tablo 2’de seçilmiş ülke örneklerine yer verilmiştir. Gönderilen ülke para birimlerine göre belirlenen gündelik tutarlarının 2020-2025 devresinde hiç değişmediği görülmektedir. Örneğin, usulüne uygun olarak Almanya’ya sevki yapılan kapsamındaki bir genel sağlık sigortalısı için, 2025/Ocak ayında Türk Lirası cinsinden Kurumca ödenecek gündelik tutarı, [(37,0796x83)=3.077,61 TL] olacaktır.

Tablo-2 : Yurtdışı Sevklerde Gündelik Giderlerinin Tutarı, (2020-2025)

Yıllar	Seçilmiş Ülkeler ve Para Birimleri							Cumhurbaşkanı Kararları	Resmî Gazete
	ABD (Dolar)	Almanya (Euro)	Fransa (Euro)	İngiltere (Sterlin)	İtalya (Euro)	Japonya (Yen)	S.Arabistan (Riyal)		
2020	93	83	81	59	77	15.914	313	2020/2062	25/01/20-31019
2021	93	83	81	59	77	15.914	313	2021/3468	30/01/21-31380
2022	93	83	81	59	77	15.914	313	2022/5090	11/01/22-31716
2023	93	83	81	59	77	15.914	313	2023/6656	10/01/23-32069
2024	93	83	81	59	77	15.914	313	2024/8104	18/01/24-32433
2025	93	83	81	59	77	15.914	313	2025/9396	11/01/25-32779

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Kararları ile yürürlüğe konulan “Yurtdışı Gündeliklerine Dair Karar”lardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

I.2.3-3-Gündelik Hakkına İlişkin Zamanaşımı ve Hak Düşürücü Süre

Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin alacakları, hakkı doğuran olayın öğrenildiği tarihten itibaren iki yıl içinde istenmezse zamanaşımına uğrar, hakkı doğuran olay tarihinden itibaren ise beş yıl sonunda düşer (5510/97-5). Kurum, hak ettikleri gündelik giderlerinin ödenmesi dahil alacaklarının süresi içinde ödenememesi hâlinde, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere avans verebilir. Genel sağlık sigortalısının yargı kararıyla gaipliğine karar verilmesi hâlinde genel sağlık sigortasına ait alacakların zamanaşımı süresi, gaipliğe ilişkin kararın kesinleştiği tarihte başlar (GS-SUY/50-3).

Genel sağlık sigortalısı ile bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yapılacak ödemeler, Sosyal Güvenlik Kurumları Harcama Belgeleri Yönetmeliğinde (HBY) belirtilen kişilere yapılır (GSSUY/37). Ödeme; gerçek kişilerde alacaklıya veya duruma göre vekiline, velisine, vasisine veya mutemedine; alacaklının ölümü hâlinde varislere; tüzel kişilerde ise kanuni temsilcilerine veya bunların tayin ettikleri vekillere; kayyım tayinini gerektiren durumlarda kayyıma yapılır (HBY/8-1).

I.3-Kurumca Karşılanan Gündelik Giderlerinin Sayısal Boyutu

Gündelik giderleri dahil diğer hakların Kurumca karşılanan yaklaşık tutarına 2013-2024 dönemi için aşağıda Tablo 3’de yer verilmiştir. Tablo 3, SGK istatistik verilerinden yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur. SGK istatistik yıllık ve faaliyet raporlarında doğrudan gündelik giderleri harcamalarını

gösteren tablolar bulunmamaktadır. Ancak Kurum mali istatistikleri arasında yer alan Kurum gelir-gider dengesine ilişkin tablolardan yararlanılmış; Kurum giderlerinden sağlık harcamalarının yolluk dahil ve yolluk hariç farkları hesaplamamızda esas alınmıştır. Mali istatistikler içerisinde yolluk dahil/hariç sağlık harcamaları kalemindeki yollukların ise sadece “gündelik giderleri” değil, gündelik giderleri ile birlikte yol ve refakatçi giderlerini de ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Bunlar içerisinde gündelik giderlerinin boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte Tablo 3’de ki verilerin Kurumun yıllar itibariyle yaptığı **gündelik giderleri dahil diğer hakların** karşılanmasına yönelik harcamaları hakkında bir fikir verdiği kabul edilebilir.

Tablo-3 : Kurumca Karşılanan Gündelik Giderleri, (2013-2024)

Yıllar	Gündelik Giderleri (Milyon TL)	Yıllar	Gündelik Giderleri (Milyon TL)
2013	49	2019	52
2014	52	2020	30
2015	55	2021	33
2016	55	2022	121
2017	55	2023	190
2018	54	2024	254

Kaynak : SGK Aylık İstatistik Bültenlerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre, 2013 yılında 49 milyon TL olan harcamaların, 2014-2019 yılları arasında 52-55 milyon TL civarında olduğu, 2020 yılında 30 ve 2021 yılında ise 33 milyon TL ile önceki yıllara göre önemli ölçüde azaldığı, 2022 yılı itibariyle önceki yılların 3-4 katına çıktığı, nihayet 2024 yılının ilk 10 ayında bile 254 milyon TL’yi bulduğu görülmektedir.

II- GÜNDELİK GİDERLERİNİN ÖDENMESİNE İLİŞKİN ESASLAR

II.1-Gündelik Hakkının Temel Dayanağı: Usulüne Uygun Sevk

II.1.1-Genel Sevk Kuralları

Özel sevk kurullarına tabi olanların dışındaki genel sağlık sigortalıları Kurum ile sözleşmesi bulunan ayakta ve yatarak tedavi hizmeti sağlayan sağlık hizmeti sunucularına doğrudan veya sevk edilmek suretiyle müracaat edebilirler (SUT/1.5.2). Kurumca gündelik giderlerinin ödenebilmesi için temel kural, usulüne uygun bir sevk işleminin yapılmasıdır. Tedavi kişilerin bulunduğu yerde yapılamıyorsa en yakın ilgili sağlık birimine sevk yapılabilir. (Güzel, vd.; 2024; 868) Sevk işlemi, yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucusuna yapılmalıdır. Sevk işleminin yerleşim yeri dışına olmak kaydı ile il dahilinde yani ilçe-merkez arasında ve iller arasında yapılması gerek-

mektedir. Yerleşim yeri içindeki **nakillere** ilişkin gündelik gideri ödemesi yapılmaz (SUT/2.6.9-1). Gerçekte, sevk yapılmaksızın belediye/büyükşehir belediye yerleşim yeri dışındaki bir sağlık hizmeti sunucusundan sağlık hizmeti alınması halinde Kurumca gündelik gideri ödenmez (GSSUY/16-14; SUT/2.6.9-2).

Gündelik giderlerinin ödenebilmesi için temel kural olan sevk, yerleşim yeri dışına yapılması, tıbbi ve zorunlu nedenlerle yapılması gibi diğer tüm koşulların bir arada bulunması gerekmektedir. Sevk işlemi, Kurumca belirlenen istisnalar hariç olmak üzere, kural olarak sözleşmeli ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucularınca yapılmış olmalıdır (GSSUY/16-3.b; Sözer, 2020, 299).

Sözleşmesiz sağlık hizmeti sunucusu tarafından yapılan sevklerle ilişkin gündelik giderinin ödenebilmesi için sevk “acil hal” nedeniyle yapılmış olması gerekmektedir. Bu durum için yapılan sevk “acil hal” nedeniyle yapıldığı Kurum tarafından kabul edilmesine bağlıdır (GSSUY/16-13 md; SUT/2.6.9-3). Acil hal ise, ani gelişen hastalık, kaza, yaralanma ve benzeri durumlarda olayın meydana gelmesini takip eden ilk 24 saat içinde tıbbi müdahale gerektiren durumlar ile ivedilikle tıbbi müdahale yapılmadığı veya başka bir sağlık kuruluşuna nakli halinde hayatın ve/veya sağlık bütünlüğünün kaybedilme riskinin doğacağı kabul edilen durumları kapsamaktadır. Bu nedenle sağlanan sağlık hizmetleri acil sağlık hizmeti olarak kabul edilmektedir (SUT/1.7).

II.1.2-Özel Sevk Kurallarına Tabi Olan Sevk İşlemleri

Kurumca sağlık hizmetlerinin sağlanabilmesi için, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler sevk zinciri kurallarına uygun hareket etmek zorundadır. 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) ve (3) numaralı alt bentlerinde sayılanlar ile aynı maddenin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkraları kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılanların, Kurumla sözleşmeli üniversite ve istisnai hallerde özel sağlık hizmeti sunucularına müracaat edebilme koşulları ile uygulamaya ilişkin usul ve esaslar Kurum tarafından belirlenir (5510/70-2). Sevk zincirine uyulmaması hâlinde sağlık hizmetleri bedelleri ve yol, refakatçi ve **gündelik giderleri** Kurumca karşılanmaz (GSSUY/25-4).

Bazı genel sağlık sigortalılarının sevk işlemleri özel sevk kurallarına tabi olarak yapılır. Bu kişilerin sevklerinin SUT’un (1.5.1) maddesinde belirtilen usul ve esaslara uygun biçimde yapılması durumunda gündelik giderleri karşılanmakta, aksi halde karşılanmamaktadır. Özel sevk kurallarına tabi olanlardan ise sadece 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi ve (3) numaralı alt bendi gereği genel sağlık sigortası kapsamına alınan kişilerin gündelik giderleri karşılanmaktadır. Yani, yukarıdaki sıraya göre, genel sağlık sigortası primleri Hazine tarafın-

dan ödenen “*yoksul statüde genel sağlık sigortalısı sayılan Türk vatandaşları*” ile 2022 sayılı Kanun uyarınca “*65 yaş aylığı/yaşlı aylığı*” ve “*engelli aylığı*” alan kişilerdir (SUT/2.6.9-6).

Kurumca finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlanmaları özel sevk kurallarına tabi olan 5510 sayılı Kanunun 60.maddesinin onikinci, onüçüncü ve ondördüncü fıkralarında tanımlanan kişilerin sevkı halinde gündelik gideri ödenmemektedir. Daha önce özel sevk kurallarına tabi olan güvenlik korucuları ve hak sahipleri 17/04/2017 tarihi itibarıyla bu kapsamdan çıkarılmışlardır.

Sağlık hizmeti sunucuları, tedavilerinin sağlanamaması halinde özel sevk kurallarına tabi kişileri, söz konusu tedavi için doğrudan müracaat hakkı bulunduğu sağlık hizmeti sunucularına sevk de edebilirler (SUT/1.5.1.2). Bahsi geçen genel sağlık sigortalıları için özel sevk kuralları ise aşağıdaki şekildedir:

II.1.2.1-Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmeti Sunucularınca Yapılan Sevk İşlemleri

Sağlık Bakanlığı birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmet sunucuları tarafından sevk işlemi yapılabilmesi için tedavinin kendileri tarafından sağlanamıyor olması gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı basamaklandırılmış sağlık hizmet sunucuları tarafından yapılabilecek sevklerle ilişkin usuller aşağıda açıklanmıştır (SUT/1.5.1.A-2):

Birinci basamak sağlık hizmet sunucuları sadece aynı yerleşim yeri içindeki Sağlık Bakanlığı ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucusuna sevk yapabilmektedir. Ne yerleşim yeri dışına ne de Sağlık Bakanlığı dışındaki diğer resmi ve özel sağlık hizmet sunucularına sevk işlemi yapılamazlar

İkinci basamak sağlık hizmeti sunucularınca; aynı yerleşim yeri içindeki Sağlık Bakanlığı ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucusuna sevk yapılabilir. Ancak, aynı yerleşim yerinde Sağlık Bakanlığı üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucusu yoksa, aynı yerleşim yerindeki diğer resmi sağlık hizmeti sunucularına veya yerleşim yeri dışındaki Sağlık Bakanlığı ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucularına sevk yapılabilir. **Üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucuları** ise sadece aynı yerleşim yeri içindekilere değil, yerleşim yeridışındaki, Sağlık Bakanlığı ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucusuna veya diğer resmi sağlık hizmeti sunucularına sevk işlemi yapılabilir.

Özellikli durumlarda, örneğin yoğun bakım tedavisi ve radyoterapi tedavisi için özel sağlık hizmet sunucularına da sevk yapılabilir. Gerçekte, Sağlık Bakanlığı dahil resmi sağlık hizmeti sunucularında uygun yoğun bakım yatağının bulunmaması ve hasta naklinin 112 Komuta Kontrol

Merkezi koordinasyonunda gerçekleştirilmesi koşuluyla **yoğun bakım tedavisi için** özel sağlık hizmeti sunucularına sevk yapılabilir. Aynı il içindeki resmi sağlık hizmeti sunucularında tedavinin sağlanabileceği radyoterapi merkezi bulunmaması halinde **radyoterapi tedavisi için** aynı il içindeki özel sağlık hizmeti sunucularına sevk olanaklıdır. Sağlık Bakanlığı dışındaki resmi sağlık hizmeti sunucularına **kronik hemodiyaliz tedavisi** programı için yapılacak sevkler, aynı yerleşim yerinde varsa bünyesinde hemodiyaliz merkezi bulunan Sağlık Bakanlığı sağlık hizmeti sunucularınca yoksa müracaat edilen sağlık hizmeti sunucusuna yapılacaktır. Sağlık Bakanlığı dışındaki resmi sağlık hizmeti sunucularına yapılan hemodiyaliz amaçlı sevkler 3 ay süre ile geçerli olup sürenin bitiminde sevk belgesinin yenilenmesi gerekmektedir.

II.1.2.2-Sağlık Bakanlığı Dışındaki Resmi Sağlık Hizmeti Sunucularınca Yapılan Sevk İşlemleri

II.1.2.2.1- Üçüncü Basamak Resmi Sağlık Hizmeti Sunucularınca Yapılan Sevk İşlemleri

Sağlık Bakanlığı dışındaki üçüncü basamak resmi sağlık hizmet sunucuları tarafından sevk işlemi yapılması tedavinin kendileri tarafından sağlanamaması halinde sözkonusudur. Sağlık hizmet sunucusunda gerekli uzman hekim bulunmaması, fiziki ve teknik imkansızlık gibi durumlar tedavinin kendileri tarafından sağlanamamasına sebep olabilir. Bu kapsamdaki sevk işlemleri esasları aşağıda açıklanmıştır (SUT/1.5.1.B-2):

Genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahipleri, basamak ayrımı olmaksızın Sağlık Bakanlığı sağlık hizmeti sunucularına sevk edilebilir. Sağlık Bakanlığına sevk için basamak ayrımı olmamakla birlikte, üçüncü basamak resmi bir sağlık hizmet sunucusunun en azından kendisi gibi üçüncü basamak Sağlık Bakanlığı sağlık hizmet sunucusuna sevk yapması gerektiğini söyleyebiliriz. Yine, Sağlık Bakanlığı dışındaki bir başka üçüncü basamak resmi sağlık hizmet sunucusuna da sevk yapılabilir.

Özellikli durumlar olarak kabul edilebilecek yoğun bakım tedavisi, radyoterapi tedavisi ve kronik hemodiyaliz tedavisi programı için yapılacak sevklerde, Sağlık Bakanlığı sağlık hizmet sunucularınca yapılacak sevkler için geçerli olan ilkeler üçüncü basamak resmi sağlık hizmeti sunucuları yönünden de aynen geçerlidir.

II.1.2.2.2- İkinci Basamak Resmi Sağlık Hizmeti Sunucularınca Yapılan Sevk İşlemleri

Kapsamdaki genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sahipleri, Sağlık Bakanlığı dışındaki ikinci basamak resmi sağlık hizmeti sunucularında uygun yoğun bakım yatağının bulunmaması ve hasta naklinin 112 Komuta Kontrol Merkezi koordinasyonunda gerçekleştirilmesi koşuluyla yoğun bakım teda-

visi için **özel sağlık hizmeti sunucularına da** sevk edilebilir. Bu durumda, naklin 112 Komuta Kontrol Merkezi koordinasyonunda gerçekleştiğini gösterir belge yeterli kabul edilmektedir (SUT/1.5.1.C-2). Sağlık Bakanlığı dışındaki ikinci basamak resmi sağlık hizmet sunucuları ise kamu kurumlarına ait ağız ve diş sağlığı hastaneleri; kamu kurumlarına ait olup Sağlık Bakanlığınca ruhsatlandırılmış olan hastaneler, tıp merkezleri ve dal merkezleri; kamu kurumlarına ait diyaliz merkezleri, üremeye yardımcı tedavi merkezleri, hiperbarik oksijen tedavi merkezleri, tıbbi laboratuvarlar gibi müstakil olarak ruhsatlandırılan tanı ve tedavi merkezleridir.

II.1.2.3- Özel Sağlık Hizmeti Sunucularınca Yapılan Sevk İşlemleri

Sağlık Uygulama Tebliğinde, özel sağlık hizmet sunucularına resmi sağlık hizmeti sunucularında uygun yoğun bakım yatağının bulunmaması halinde yoğun bakım tedavisi için özel sağlık hizmeti sunucularına sevk işleminin yapılacağı açıklanmış, ancak özel sağlık hizmet sunucuları tarafından hasta sevk işlemlerine bu başlık altında yer verilmemiştir (SUT/1.5.1.C-2).

II.2- Yerleşim Yeri Dışına Sevk

Kapsamdaki genel sağlık sigortalılarının gündelik giderlerinin ödenebilmesi için sevk işlemi yerleşim yeri dışına yapılmış olmalıdır. Sevkin iller arası yapılmış olması yani bir ilden başka bir ile yapılmış olması herhangi bir duraksamaya sebep olmamakta, sevkin herhalde yerleşim yeri dışına yapıldığı kabul edilmektedir. Sevkin aynı il sınırları içinde yani ilçe-il arası yapılmış olması duraksamaya sebep olmakta, il dahilinde yapılan sevkin yerleşim yeri dışına yapılmış bir sevk olduğu tereddütle karşılanmaktadır. Bu sebeple de yerleşim yeri kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Gündelik giderlerinin ödenmesi bağlamında yerleşim yeri, sağlık hizmeti sunucusunun bulunduğu şehir ve kasabaların belediye sınırları içinde bulunan mahaller ile bu mahallerin dışında kalmakla birlikte yerleşim özellikleri bakımından bu şehir ve kasabaların devamı niteliğinde bulunup belediye hizmetlerinin götürüldüğü, büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde ise il mülki sınırları içinde kalmak kaydıyla sağlık hizmeti sunucusunun bulunduğu ilçe belediye sınırları içinde kalan ve yerleşim özellikleri bakımından bütünlük arz eden yerler ile belediye sınırları dışında kalmakla birlikte yerleşim özellikleri bakımından bu yerlerin devamı niteliğindeki mahallerdir (GSSUY/4-1.tt).

Yerleşim yeri kavramı, belediye/büyükşehir belediye mücavir alanı sınırlarını ihtiva etmektedir. Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin tedavileri için belediye/büyükşehir belediye mücavir alanı dışına sevkleri yerleşim yeri dışına yapılan sevk olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla aynı il dahilinde ilçeden ile yapılan sevkler ile bir ilden başka bir ile yapılan sevkler “yerleşim yeri dışına” yapılan sevktir.

Sağlık hizmet sunucularınca yerleşim yeri dışına yapılan sevklerin Sağlık Bakanlığına bildirilme yükümlülüğü de bulunmaktadır. Kurumumuzun bildirim yükümlülüğü sadece usulüne uygun olmayanları değil ayrımsız tüm sevkleri kapsamaktadır. Kurum taşra birimleri (*Sosyal Güvenlik İl Müdürlükleri veya il müdürlüklerine bağlı Sağlık Sosyal Güvenlik Merkezleri*) tarafından üçer aylık dönemler halinde, yerleşim yeri dışına yapılan sevkler ve gerekçeleri konusunda sevk eden sağlık hizmeti sunucusunun bulunduğu ilin İl Sağlık Müdürlüğüne yazılı bilgilendirme yapılması gerekmektedir (SUT/2.6.9-7).

II.3-Tıbbi ve Zorunlu Nedenlerle Sevk

Yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmet sunucusuna yapılmış olan sevk tıbbi ve zorunlu sebeplerle yapılmış olması gerekmektedir. Burada sözü edilen tıbbi ve zorunlu nedenler, müracaat edilen sözleşmeli sağlık hizmeti sunucusunda yapılan hekim veya diş hekimi muayenesi veya tedavisi sonrasında, **gerekli teşhis veya tedavi cihazlarının veya ilgili branş uzmanının bulunmaması gibi** durumlardır (Sözer, 2020, 298). Kuralda tıbbi ve zorunlu nedenler tahdidi olarak sayılmamış, “*gibi durumlar*” denilerek gerekli teşhis veya tedavi cihazlarının veya ilgili branş uzmanının bulunmaması durumlarına benzer nitelikteki nedenlerle de yerleşim yeri dışına sevk işlemi yapılabileceğine işaret edilmiştir. Örneğin, teşhis ve tedavi için gerekli bir cihazın o sağlık hizmet sunucusunda hiç bulunmaması, varolan bir cihazın bozulduğu için kullanılamaz olması veya onarımının henüz yapılamamış olması gibi cihaza bağlı nedenler ile ilgili uzman hekimin o sağlık tesisinde hiç görevlendirilmemiş olması, ayrılma, emeklilik, kaza, zorunlu bulunamama gibi hallerden ötürü görevde bulunmaması gibi hekime bağlı sebepler de tıbbi ve zorunlu sebepler olarak kabul edilebilir.

Ancak kapsamdaki bazı genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yerleşim yeri dışına sevklerinde, “*gerekli teşhis veya tedavi cihazlarının veya ilgili branş uzmanının bulunmaması gibi*” **tıbbi ve zorunlu sebeplerin varlığı şartı** aranmamaktadır. Bunlar, 3713 sayılı Kanuna göre aylık bağlanmış maluller, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 56.maddesi veya 2330 sayılı Kanunun 2.maddesinin birinci fıkrasının (e) ve (f) bentlerinde sayılanlardan 3713 sayılı Kanun kapsamına giren olaylar sebebiyle aylık bağlananlar ile 3713 sayılı Kanun kapsamına girmese dahi başkasının yardımı ve desteği olmaksızın yaşamak için gereken hareketleri yapamayacak derecede malul olan vazife ve harp malulü hastalar, 3713 sayılı Kanun kapsamına girmese dahi atış, tatbikat veya diğer ateşli silah yaralanmaları nedeniyle malul olan vazife ve harp malulleri, tedavileri sonuçlanıncaya veya maluliyetleri kesinleşinceye kadar geçen süre içerisinde 3713 sayılı Kanunun 21.maddesinde sayılan olaylara maruz kalmaları nedeniyle yaralanan kişilerdir (SUT/2.6.1.2).

II.4-Sevk Belgesinin Niteliği:Manuel veya Elektronik Ortamda Sevk

Sevkin, Kurumca istenilen bilgi ve onayların yer aldığı fiziki bir belge ile veya elektronik ortamda yapılmış olması gerekmektedir. Elektronik ortamda değil de fiziki belge kullanılması durumunda sevk belgesi, Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) ekinde yer verilen “Hasta Sevk Formu” veya bu formda istenilen bilgilerin yer aldığı bir belge şeklinde olmalıdır (GSSUY /16-3.a; SUT/1.5.1.D-1).Belirtelim ki, sevk belgesinde hekim imza ve kaşesinin dışında ayrıca başhekim onayı aranmamaktadır (SUT/2.6.1.1-c; SUT/2.6.1.B-2).

Kurum, elektronik ortamda sevk uygulamasını (e-sevk) ise tüm sağlık hizmet sunucuları yönünden 01/03/2013 tarihi itibarıyla başlatmıştır. E-sevk, manuel olarak yapılan sevk işleminin elektronik ortama aktarılmasına yönelik bir uygulama olup, elektronik imza-şifre ile imzalanması şarttır (SUT/2.6.1.B-4). Bir taraftaki sağlık hizmet sunucusu tarafından sevkin e-sevk olarak yapılmasına rağmen diğer taraftaki sağlık hizmet sunucusunun da e-sevk kabulü yapmış olması gerekmektedir. Zorunluluk, kamu yada özel olsun Kurumla sözleşmeli/protokol imzalamış tüm sağlık hizmet sunucuları açısından geçerlidir.

Kurum bazı istisnai durumlar için sevkin manuel olarak düzenlenmesine imkan tanımaktadır. Buna göre, sağlık hizmet sunucularının e-sevk uygulamasına geçme zorunlulukları 01/03/2013 tarihi itibarıyla başlamış olmakla birlikte, gerekli düzenlenmeler tamamlanıncaya kadar, MEDULA hastane sisteminden provizyon alınamamasına rağmen sağlık hizmeti sunulması durumunda düzenlenen sevkler; birinci basamak resmi sağlık hizmeti sunucuları ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin birinci basamak sağlık hizmet sunucuları tarafından düzenlenen sevkler; manuel olarak düzenlenebilecektir (SUT/2.6.1.B-6). Bütün bu zorunluluklara rağmen 2022 yılı itibarıyla dahi Sağlık Bakanlığına bağlı birçok sağlık hizmet sunucusu tarafından yerleşim yeri dışına yapılan sevklerin elektronik ortamda e-sevk olarak yapılmadığı görülmektedir (SB, 2022).

II.5-Sevk Edilen Sağlık Hizmet Sunucusuna Başvuru Süresi

Genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin gündelik giderlerinin ödenebilmesi için, sevk tarihi itibarıyla (sevkin yapıldığı gün dahil) beş iş günü içinde sevk edilen sağlık hizmeti sunucusuna müracaat edilmiş olunmalıdır (GSSUY/16-3.c). Sevk edilen sağlık hizmeti sunucularına ayaktan müracaatlarda, ilgili branş uzman hekiminin bulunmaması nedeniyle sağlık hizmeti verilemediğinin ilgili sağlık hizmeti sunucusu başhekimliğince onaylanarak belgelenmesi halinde gidiş-dönüş için ilgili giderler Kurumca karşılanır (SUT/2.6.9-4).

Gündelik giderlerinin ödenmesinde, genel olarak sevk edilen sağlık hizmeti sunucusuna sevk tarihi itibarıyla 5 iş günü içinde müracaat edilmiş

olunması koşulu aranmakla birlikte, bazı durumlarda kural olarak 5 iş günü olan başvuru süresi uygulanmamakta, daha geç bir süre içinde başvuru da kabul edilmektedir. Şöyle ki, sürekli iş göremezlik veya malullük durumlarının tespiti ve/veya kontrolü ile 5510 sayılı Kanunun 94.maddesi gereğince gerekli görülen kişilerin kontrol muayeneleri için yerleşim yeri dışına yapılan sevklerine ilişkin gündelik giderlerinin karşılanmasında, sevkin kişilere tebliğ edildiği gün dahil 10 işgünü içinde sağlık hizmeti sunucularına müracaat edilmiş olması gerekmektedir (GSSUY/16-10; SUT/2.6.1.A-3). Belirtelim ki, müracaat süresi 25/07/2014 tarihine kadar 3 iş günü olarak uygulanmaktaydı.

III-ÖZELLİKLİ TEDAVİLERE İLİŞKİN SEVKLERDE GÜNDELİK GİDERLERİ

III.1-Kontrol Çağrılarına Dayalı Sevklerde

“Kontrol çağrılarına dayalı sevk” ile “kontrol muayeneleri sebebiyle sevk” kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Kapsamdaki kişilerin sevk edildikleri sağlık hizmet sunucularında tıbbi nedenlerle ve belli aralıklarla kontrollerinin uygun görülmesi üzerine yapılan sevkler kontrol çağrılarına dayalı sevk olarak adlandırılmaktadır. Kontrol muayenelerine dayalı sevk ise 5510 sayılı Kanunun 94.maddesi ikinci fıkrasında belirtilen hallerde istenilen muayene kapsamında yapılan sevklerdir.

Malûllük, vazife malullüğü aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar, malullük durumlarında artma veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç olduğunu ileri sürerek aylık ve gelirlerinde değişiklik yapılmasını isteyebilecekleri gibi; Kurum da harp malullüğü, vazife malullüğü, malullük aylığı veya sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış sigortalılar ile aylık veya gelir bağlanan ve çalışma gücünün en az %60'ını yitiren malûl çocukların kontrol muayenesine tâbi tutulmasını talep edebilir (5510/94-2). Malûl sayılanlar ile malûl sayılmamakla birlikte çalışma gücü kayıp oranı ve kadın sigortalıların bir başkasının sürekli bakımına muhtaç çocuklarından ağır engellilik tespiti yapılanlar; Kurumca yürütülen soruşturma nedeniyle, maluliyete ilişkin Kurumca verilen karar gereği, malullük, vazife malullüğü aylığı bağlanmış sigortalıların, malullük durumlarında artma veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç olduklarına ilişkin talepleri halinde, ihbar ve şikayet halinde, kontrol muayenesine tabi tutulabilir (MÇGY/15-1). Meslekte kazanma gücünü en az %10'un üzerinde kaybederek sürekli iş göremez duruma gelen sigortalılar da kontrol muayenesine tabi tutulabilecektir.

Usulüne uygun olarak yerleşim yeri dışındaki sağlık hizmeti sunucusuna sevk edilen ve sevk edildiği sağlık hizmeti sunucusunca belirli aralıklarla kontrolü uygun görülen organ, doku ve kök hücre nakli uygulanan, kanser tedavisi gören, uzuv replantasyonu yapılan veya meslek hastalıkları hastanesinde meslek hastalığı nedeniyle tedavi olan hastaların kontrol amaçlı sevkleri kontrole çağrıldığını gösteren belgeye istinaden birinci basamak sağlık

hizmeti sunucuları dâhil tüm sağlık hizmeti sunucularınca yapılabilir (SUT/2.6.4.1-a). Burada sayılan tedaviler/hastalıklar dışında kalan tedavilerin/hastalıkların kontrol amaçlı çağrılarına ilişkin giderler Kurumca karşılanmamaktadır (SUT/2.6.4.1-ç).

MEDULA sisteminden yapılan müstahaklık sorgulaması sonucu Kurum bilgisi 60/c-1 *primleri Hazine tarafından ödenen yoksul statüde genel sağlık sigortalısı* ve 60/c-3 (2022 sayılı Kanun uyarınca “65 yaş aylığı/yaşlı aylığı” ve “engelli aylığı” alan) dönen kişilerin, SUT hükümlerine göre tedavileri sonucunda kontrol amaçlı çağırılması durumunda aynı hastaneye kontrol muayenesi nedeniyle yeniden sevk şartı aranmamaktadır. Ancak bu hastalar gündelik gideri talebinde bulunacak ise yeniden sevk belgesi almaları gerekmektedir (SGK, 2013).

III.2-Organ Nakli Tedavilerinde

Organ nakli tedavilerinde hastanın organın bulunduğu yere veya organın organ nakli yapılacak merkezin bulunduğu yere getirilmesine ilişkin gidiş-dönüş nakliye/transfer masrafları, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ulusal Koordinasyon Merkezi veya Bölge Koordinasyon Merkezi tarafından tutanakla belirlenen ulaşım aracı esas alınmak kaydıyla karşılanır (SUT/2.6.5-1). Donör (verici) durumundaki kişilerin sağlık giderlerinin finansmanının Kurumumuzca karşılanması durumunda, mevzuata uygun sevk edilmeleri halinde, refakatçi ve **gündelik giderleri** Kurumca karşılanır (SUT/2.6.5-6).

III.3-Kaplıca Tedavilerinde

Kaplıca tedavilerine ilişkin **gündelik giderleri**, tedavi için düzenlenen sağlık kurulu raporuna dayanılarak karşılanır. Sağlık kurulu raporunun düzenlendiği gün dahil 5 işgünü içinde kaplıca tesisine müracaat edilmesi gerekmektedir. Bu süre içinde kaplıca tesisine müracaat edilmemesi halinde gündelik gideri ödenebilmesi için yeniden sağlık kurulu raporu düzenlenmesine gerek bulunmayıp, raporun geçerli olduğu süre içerisinde sağlık hizmeti sunucusu tarafından elektronik ortamda (e-sevk) veya fiziki olarak sevk belgesi düzenlenmesi ve 5 işgünü içerisinde kaplıca tesisine müracaat edilmesi gerekmektedir. Sağlık Bakanlığınca işletme izni verilmeyen kaplıcalarda tedavi görenlere ait giderler Kurumca karşılanmaz. Raporda/sevk formunda refakatin tıbben gerekli olduğunun belirtilmesi (18 yaşını doldurmamış çocuklar için aranmaz) ve tedavinin yapıldığı tesis tarafından refakatçi kılındığının belgelenmesi halinde refakatçinin gündelik giderleri de Kurumca karşılanır (SUT/2.6.6).

III.4-Belli Bir Program Kapsamındaki Tedavilerde

Kemoterapi, radyoterapi, diyaliz, PUVA (fotokemoterapi) vb. belli bir program çerçevesinde tedavi gören genel sağlık sigortalısı ve sağlık hak sa-

hiplerinin ilk sevk belgesine istinaden tedavilerinin devamı niteliğindeki diğer müracaatları nedeniyle oluşan **gündelik giderlerinin ödenmesinde**, her gidişleri için sevk belgesi aranmaz. Ödeme işlemleri ilk sevk belgesine istinaden, diğer müracaatlara ilişkin tedavi gördüğü tarihleri belirtir müracaat edilen sağlık hizmeti sunucusunca düzenlenecek belge doğrultusunda yürütülür. Yerleşim yerinde ikinci veya üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucusu bulunmaması halinde birinci basamak sağlık kuruluşunca düzenlenen sevk belgesi kabul edilecek olup sözleşmeli herhangi bir sağlık hizmeti sunucusu bulunmaması durumunda ise yerleşim yerinin belirlenmesi halinde tedavi için düzenlenen geçerli sağlık raporu, sevk belgesi olarak kabul edilir (SUT/2.6.7).

SONUÇ OLARAK

Kurum sadece sağlık hizmetlerine ilişkin gündelik giderlerini değil bazı sosyal sigorta işlemlerine ilişkin gündelik giderlerini de karşılamaktadır. Meslekte kazanma gücü kayıp oranı, malüllük tespiti ve kontrol muayenelerine ilişkin sevklerde de gündelik giderlerini ödemektedir. Ancak, birinci durumda gündelik giderlerinin finansman kaynağı genel sağlık sigortası primleriyken, ikinci durumda gündelik giderlerinin finansman kaynağı sosyal sigorta primleridir.

Kurum genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yerleşim yeri dışına yapılan sevklerde gündelik giderlerini karşılayabilmek için bazı temel koşullar aramaktadır. Bunlar, sevkin tıbbi ve zorunlu sebeplere yapılmış olması, sevkin yerleşim yeri dışına yapılmış olması, Sağlık Uygulama Tebliğinde tanımlanan ikinci ve üçüncü basamak sözleşmeli sağlık hizmet sunucuları tarafından sevkin yapılmış olması, kişinin sevk tarihinden itibaren belli sürede ilgili sağlık hizmet sunucusuna müracaat etmesidir. Kural olarak kapsamdaki genel sağlık sigortalıları açısından genel sevk kuralları geçerlidir. Gündelik giderleri karşılanan, “*yoksul statüde genel sağlık sigortalısı sayılan Türk vatandaşları*” ile 2022 sayılı Kanun uyarınca “*65 yaş aylığı/yaşlı aylığı*” ve “*engelli aylığı*” alan kişiler yönünden ise özel sevk kurallarına uyulması gerekmektedir.

Gündelik giderlerinin hesaplanıp ödenmesinde dikkate alınan gün sayısı ile belli bir program kapsamındaki tedaviler, kaplıca tedavileri, organ nakli tedavileri gibi özellikli tedavi ve sevklerde gündelik gideri ödemesinin usul ve esasları yine çalışmamızda üzerinde durulan hususlar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Güzel, A. Okur, A.R. ve Caniklioğlu, N.(2024).Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınları, 20.Bası, İstanbul.
- GSSTY.(2014). Genel Sağlık Sigortası Tescil, Prim ve Müstehaklık İşlemleri Yönetmeliği, 18/04/2014-28976 RG.
- GSSUY.(2014).Genel Sağlık Sigortası Uygulamaları Yönetmeliği, 18/04/2014-28976 RG.
- HBY.(2007).Sosyal Güvenlik Kurumları Harcama Belgeleri Yönetmeliği, 27/06/2007-26565 RG.
- MÇGY.(2021). Maluliyet ve Çalışma Gücü Kaybı Tespiti İşlemleri Yönetmeliği, 28/09/2021-31612 RG.
- SB.(2022). Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğünün 28/04/2022 tarih ve 96773357 sayılı yazısı.
- SGK.(2010). Sosyal Sigortalar Genel Müdürlüğünün 31/08/2010 tarih ve 2010/99 sayılı Genelgesi.
- SGK.(2013). Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğünün 18/01/2013 ve 07/03/2013 tarihli E-Sevk Uygulaması Hakkında Duyuruları.
- SGK.(2017). Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 07/09/2017 tarih ve 2017/26 sayılı Genelgesi.
- SHFKY.(2008).Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 23/08/2008-26976 RG.
- Sözer, A.N.(2020).Türk Genel Sağlık Sigortası, Beta Yayınları, Güncellenmiş 3.Bası, İstanbul.
- SUT.(2013).Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, 24/03/2013-28597 RG.
- Tuncay, A.C. ve Ekmekçi, Ö.(2019).Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Beta Yayınları, 20.Bası, İstanbul.
- 5510.(2006).Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 16/06/2006-26200 RG.
- 5502.(2006). Sosyal Güvenlik Kurumuna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 20/05/2006-26173 RG.
- 4736.(2002).Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 19/01/2002-24645 RG.